

Чернівецький юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»

Юрчишин В. М., Арделян Т. О.,

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
СУЧАСНИХ ОЗНАК ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

МОНОГРАФІЯ

Чернівці

Технодрук

2021

УДК 343.9
Ю83

*Рекомендовано до друку
вченою радою Національного університету
«Одеська юридична академія»
(протокол № 4 від 14.12.2020 р.)*

Рецензенти:

Марчак Віталій Ярославович,

заступник голови апеляційного суду Чернівецької області,
доктор юридичних наук, професор

Савченко Василь Антонович,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету
«Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент

Юрчишин В. М., Арделян Т. О.

Ю83 Кримінологічна характеристика сучасних ознак злочинності у сфері підприємницької діяльності: Монографія. Чернівці : Технодрук, 2021. 156 с.
ISBN 978-617-7611-90-4

У монографії здійснено комплексний аналіз кримінологічної характеристики сучасних ознак злочинності у сфері підприємницької діяльності, розроблено на його основі науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо подальшого вдосконалення норм законодавства про кримінальну відповідальність у зазначеній сфері.

З'ясовуються поняття та система, стан і рівень злочинності у сфері підприємницької діяльності, дається її кримінально-правова та кримінологічна характеристика.

Досліджується зарубіжний досвід застосування заходів запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності, прогноуються перспективи нормативного та правозастосовного удосконалення інституту злочинів у сфері підприємництва в Україні

Рекомендується викладачам, аспірантам, студентам юридичних вузів та факультетів, практичним співробітникам правоохоронних органів, експертам, суддям та адвокатам, а також усім, кого цікавлять проблеми вітчизняного кримінального права та кримінології.

УДК 343.9

ISBN 978-617-7611-90-4

© Юрчишин В.М., Арделян Т.О., 2021
© ПБКФ «Технодрук», 2021

ПЕРЕДМОВА

В умовах становлення і розвитку ринкової економіки найважливішим фактором стабільності в суспільстві є здатність економічної системи забезпечити всім громадянам України гідну якість життя, можливість реалізації ними своїх здібностей і творчого потенціалу.

Україна ХХІ століття має виключити бідність як соціальне явище з життя суспільства. Не випадково Закон України «Про основи національної безпеки України» серед пріоритетів національних інтересів визначає створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення. У зв'язку з цим, особливе занепокоєння викликає зростання злочинів економічної спрямованості, що підривають не тільки економіку, але й основи конституційного ладу України.

У Кримінальному кодексі України передбачена система норм, спрямованих на охорону прав і інтересів суб'єктів господарювання. Об'єднуючи в самостійний розділ VII Особливої частини КК злочини, які вчиняються у сфері господарської діяльності, законодавець виходить із спільності їх родового об'єкту. Проте з цих норм чітко прослідковується система злочинів у сфері підприємницької діяльності. Об'єктом посягання даної групи є суспільні відносини в сфері господарської діяльності, що виникають між суб'єктами господарювання з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Слід зазначити, що статистика вчинення злочинів у сфері підприємницької діяльності є досить високою. Так, за даними МВС України, протягом останніх п'яти років загалом у сфері економіки щорічно викривалося в середньому 43 тис. злочинів, більше половини з них – у сфері господарської діяльності. У середньому на рік розслідується понад 8 тис. злочинів – у сфері підприємницької діяльності. На сучасному етапі розвитку держави кількість злочинів у сфері підприємницької діяльності стрімко збільшується. Так, у 2016 році було зареєстровано 31 750 злочинів, у 2017 році – 32 423 злочини, а в 2018 – 31 231 злочин. Слід відмітити, що розслідування таких злочинів є не досить ефективним, адже лише у третини з цих справ особам вручено повідомлення про підозру.

Аналіз доктринальних джерел свідчить про те, що зазначена проблема в науці не є новою, проте комплексного монографічного дослідження з цієї проблематики та розроблення нового порядку запобігання злочинам у сфері підприємницької діяльності в умовах дії чинного КК України досі не здійснено, що й обумовило вибір теми пропонованої Вашій увазі монографії.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

§ 1.1. Поняття та система злочинності у сфері підприємницької діяльності

В умовах становлення і розвитку ринкової економіки найважливішим фактором стабільності у суспільстві є здатність економічної системи забезпечити всім громадянам України гідну якість життя, можливість реалізації ними своїх здібностей і творчого потенціалу. Сьогодні Україна повинна виключити бідність як соціальне явище з життя суспільства. Саме тому Закон України «Про основи національної безпеки України» серед пріоритетів національних інтересів визначає створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення¹.

У зв'язку з цим особливе занепокоєння викликає зростання злочинів у сфері підприємницької діяльності, що підривають не тільки економічну стабільність, але й основи конституційного ладу України. Саме тому вважаємо за необхідне визначити поняття злочинності у сфері підприємницької діяльності, їх системи та особливостей запобігання. Адже, як відомо, чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) не закріплює дане поняття.

Варто зазначити, що історія розвитку кримінально-правової охорони підприємницької діяльності сягає XVII ст. Одним із перших і найважливіших етапів у розвитку вітчизняного кримінально-правового регулювання підприємницької діяльності стало прийняття в 1649 р. Соборного Уложення, яке було спробою об'єднати в єдиному правовому акті всього російського законодавства. Проте більш детально законодавче оформлення відбуваються в роки правління Петра Великого в період, коли Росія стрімко розвиває своє промислове виробництво. Реформи, які були проведені в цей час, сприяли розвитку та розширенню підприємницької діяльності в Російській імперії впродовж всього XIX ст.

---

¹ Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. ВВР. 2003. № 39. Ст. 351.

Технічна революція 90-х років XIX ст. призвела до того, що темпи розвитку легкої промисловості дещо сповільнилися. Проте, цей період відзначається стабільним індустріально-базовим підприємництвом, яке розвивалося до початку XX ст., після чого розпочалася серйозна промислова криза².

Відмітимо, що в радянській та сучасній вітчизняній історичній науці склалася досить стійка думка про те, що підприємництво в ССРСР стимулювалось і розвивалося лише в період НЕПу і було відновлено на початку періоду «перебудови»³. Але відсутність законів, які визначали ринкову ідеологію та стимулювали формування ринкової економіки, не означало відсутність підприємницької діяльності серед населення країни, оскільки діяла Постанова Ради міністрів ССРСР від 22 квітня 1958 року, яка затверджувала Положення про кустарно-ремеслову діяльність. Саме це положення регулювало законну діяльність підприємців⁴.

Аналіз господарської діяльності урядових програм дає підстави виокремити два види підприємницької діяльності. Перший – це офіційна підприємницька діяльність. А другий – неофіційна підприємницька діяльність, яка проявлялася в трьох основних сферах життєдіяльності: торгівля, виробництво та сфера послуг.

Під торговою діяльністю слід розуміти діяльність громадян щодо купівлі та продажу товарів або інших предметів з метою отримання додаткового прибутку. В основному вона кваліфікувалася як спекуляція. За заняття такою діяльністю передбачалася адміністративна та кримінальна відповідальність (до семи років позбавлення волі в залежності від розмірів та форм діяльності)⁵.

Слід відмітити, що в кримінальних кодексах союзних республік були статті, які передбачали кримінальну відповідальність за незаконну підприємницьку діяльність.

Як зазначається у наукових джерелах, спекулянтами були громадяни, які працювали завдяки своїй активності, цілеспрямованості, ризику, тобто підприємці, які намагались отримати додаткову матеріальну вигоду. Вони так само, як і всі громадяни, працювали в навчальних закладах та на підприємствах, але вільний час використовували для покращення свого матеріального становища.

---

² Гаргат-Українчук О. М. Детермінанти транснаціональних злочинів у сфері економіки. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Випуск 2 (5). С. 154–165.

³ Дубко Е. Л. Терроризм и нравственность. *Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки*. 2005. № 4. С. 23.

⁴ Меркурьев В. В., Павлинов А. В. Проблемы предупреждения экстремизма в России. Москва : Инфра-М, 2006. 453 с.

⁵ Бааль Н. Б. Политический экстремизм молодежи как острейшая проблема современной России. *Российский следователь*. 2010. № 7. С. 56.

Як відомо, в ССРС існував дефіцит товару, тому відсутність необхідних продуктів і речей не тільки збільшила попит на них, але й активізувала підприємницьку ініціативу певної частини громадян. Недосконалість законодавства, законне підприємництво, яким займались було майже неможливо, а також психологічні особливості певної частини громадян стали основою незаконного підприємництва.

Новим кроком у забезпеченні кримінально-правової охорони підприємницької діяльності стало прийняття у 2001 році КК України, який в Особливій частині закріпив «Розділ VII. Злочини в сфері господарської діяльності»⁶.

Як відомо, законодавець для групування розділів Особливої частини використовує критерій – об'єкт посягання. Однак, на жаль, законодавець при групуванні злочинів даного розділу знехтував принципом одноманітності. Згідно назви розділу, об'єктом посягання зазначених у ньому злочинів мають бути суспільні відносини у сфері господарської діяльності.

Зауважимо, що в 2003 році було прийнято Господарський Кодекс України, який в ст. 3 визначає: «Господарська діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання в сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність»⁷. При детальному аналізі можна встановити, що деякі злочини мають об'єкт посягання у вигляді суспільних відносин, які виходять за рамки господарської діяльності та господарських відносин, визначені ст. 4 ГПК України. Законодавець долучив до даного розділу деякі злочини, що мають лише економічний характер, але не є складовою саме господарської діяльності.

Так, наприклад, ст. 200 «Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками ...» було б доречно віднести до Розділу VI, оскільки незважаючи на те, що додатковим об'єктом злочину є суспільні відносини в сфері безпеки банківської системи України, безпосереднім об'єктом є, все ж таки, суспільні інтереси в сфері охорони права власності на майно у широкому розумінні, у даному випадку кошти. Також неоднозначним є і віднесення до даного розділу ст. 210 «Нецільове використання бюджетних коштів ...», адже дане діяння за своїми властивостями притаманне злочинам Розділу XVII КК України.

Однак, незважаючи на явні недоліки у даному розділі, все ж вбачається чітко виражена група злочинів, що об'єднана спільним

---

⁶ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III / База даних «Законодавство України» / ВР України URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

⁷ Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV / База даних «Законодавство України» / ВР України URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

об'єктом посягання і це «Злочини в сфері підприємництва». Об'єктом посягання даної групи є: суспільні відносини в сфері господарської діяльності, що виникають між суб'єктами господарювання з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Слід зазначити, що в юридичній доктрині й досі існує полеміка щодо дефініції «господарські злочини» та виокремленні групи «злочинів в сфері підприємництва»⁸.

Отже першим розглянемо підхід, який пропонує у своїх роботах В.О. Навроцький. Родовим об'єктом господарських злочинів науковець визначає систему господарства України, яка складається з фактичної (сукупності наявних сфер, галузей господарської діяльності) і функціональної сторін (принципів, відповідно до яких здійснюється господарювання у державі). Відповідно до цього підходу господарські злочини – це передбачені нормами КК України суспільно небезпечні посягання, які заподіюють істотну шкоду системі господарювання⁹.

За об'єктом, відповідно до даного підходу, господарські злочини поділяються на три групи:

- 1) посягання на інтереси споживачів;
- 2) перешкоджання правомірній підприємницькій діяльності;
- 3) порушення порядку заняття господарською діяльністю:
  - а) злочинне ставлення до матеріальних ресурсів;
  - б) фінансові зловживання;
  - в) порушення заборон та обмежень у сфері господарювання.

Якщо до визначення злочинів у сфері господарської діяльності заперечення відсутні, то деякі питання викликає саме виокремлення злочинів у сфері підприємництва. Відповідно до позиції В. О. Навроцького, до «злочинів у сфері підприємництва», професор відносить лише перешкоджання законній діяльності, однак дана дефініція є дуже вузькою за своїм значенням, оскільки у даному випадку не береться до уваги весь спектр діяльності підприємців, а лише діяльність у сфері конкуренції: перешкоджання законній господарській діяльності, маніпулювання на фондовому ринку, незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого значення, незаконне збирання з метою використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, розголошення банківської або комерційної таємниці, незаконне використання інсайдерської інформації.

---

⁸ Сокол В. М. До питання визначення злочинів у сфері підприємницької діяльності. *Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування* : матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (1 березня, 2018 р.). Ірпінь, 2018. С. 361.

⁹ Навроцький В. О. Кримінальне право. Особлива частина : курс лекцій. Київ : Знання, 2000. С. 11.

Наступний підхід сформував М.Й. Коржанський, який зазначив, що під господарськими злочинами розуміються посягання на суспільні відносини, що утворюють систему господарювання і визначають порядок виробництва, розподілу і використання матеріальних цінностей, благ і природних ресурсів¹⁰.

Даний підхід, по-перше, взагалі не виокремлює поняття злочинів у сфері підприємництва, а по-друге, ототожнює поняття «господарської системи» та «економічної системи» в цілому, оскільки саме розподіл благ є функцією держави та «ринку» в сфері економіки.

Схожий підхід запропонував і А.І. Перепелиця визначивши, що господарськими злочинами є посягання на систему суспільних відносин, що складаються в сфері економічної діяльності держави, а саме відносин, які виникають в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ і послуг¹¹. Науковцем запропоновано систему господарських злочинів:

- 1) злочини у сфері підприємницької діяльності;
- 2) злочини, пов'язані з проявами монополізму і недобросовісної конкуренції;
- 3) злочини у сфері фінансової діяльності держави;
- 4) злочини у сфері торгівлі і обслуговування населення.

У даному випадку А.І. Перепелиця, по-перше, у своєму визначенні ототожнює поняття економіки і господарської системи, однак виділяє «підприємництво» як окремий вид економічної системи держави, по-друге, в своїх роботах науковець відносить до злочинів у сфері підприємництва злочини, що порушують норми законодавства щодо порядку реєстрації та здійснення підприємницької діяльності, тобто обмежуючи даний групу злочинів лише формально-правовою діяльністю підприємців. А також при класифікації порушено правила логіки «розподілення», оскільки на одному класифікаційному рівні можуть бути лише однакові за об'ємом поняття¹², тому зауважимо, що в поняття «підприємницька діяльність» входить і фінансова, торговельна, а також з діяльність надання послуг, тощо, а тому дані категорії не можуть бути на одному класифікаційному рівні.

Борисов В.І., Кальман О.Г., Корж В.П. у монографії «Боротьба з господарськими злочинами» визначають дещо інших підхід, а саме систематизацію великої групи однорідних кримінально-правових норм на основі комплексного врахування особливостей родового, видових та безпосередніх об'єктів конкретних злочинів. Вчені визначають родовий об'єкт господарських злочинів – суспільні відносини в сфері економіки,

---

¹⁰ Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива : курс лекцій ; ред. : М. Й. Коржанський. Київ : Атіка, 2001. С. 531–543.

¹¹ Перепелиця А. І. Нове в кримінальному законодавстві про відповідальність за господарські злочини (коментар до чинного законодавства). *Ваги Феміди*. 2000. № 4. С. 62–78.

¹² Там само.

виділяючи при цьому в об'єкті три великі комплекси суспільних відносин, внаслідок чого пропонують таку систему господарських злочинів:

- 1) злочини, які посягають на валютно-фінансову систему країни;
- 2) злочини, які посягають на встановлений порядок зайняття підприємництвом та законні інтереси підприємців;
- 3) злочини, які порушують законні права споживачів.

Таким чином, до злочинів у сфері підприємництва науковці відносять вже більш розгорнутий спектр діянь, а саме злочинні діяння у сфері контролю держави за підприємницькою діяльністю, у сфері добросовісної конкуренції, а також у сфері захисту прав споживачів. Однак у даному випадку не дуже вдалим є обрання критерію для класифікації таких груп, оскільки валютно-фінансова діяльність є спеціальним видом підприємницької діяльності, а тому злочини, які посягають на порядок зайняття підприємницькою діяльністю, по суті мають включати в себе і злочини першої групи, а також порушення прав споживачів фінансових послуг, за даної класифікації, може відноситися одразу до двох категорій, а тому розділення у даному випадку злочинів не є одноманітним¹³.

Отже, підсумовуючи проаналізовані підходи, можемо зробити висновок, що дана полеміка в літературі зумовлена двома факторами:

- 1) даний вид злочинів має свої унікальні особливості складу злочину через специфіку господарської діяльності взагалі;
- 2) неодноманітність співвідношення понять «економічної діяльності», «господарської діяльності» та «підприємницької діяльності».

Для початку розглянемо проблему співвідношення визначених понять. В теорії економіки дані поняття співвідносяться як ціле і частина, де: «економічна діяльність» є цілим, а «господарська діяльність» – частина «економічної діяльності», а «підприємницька діяльність» – частина «господарської діяльності»¹⁴. Визначені поняття є дуже пов'язаними між собою, але в ніякому разі не є тотожними.

Для розмежування даних категорій для початку визначимо об'єкти посягань цих злочинів. Об'єкт злочину, відповідно до загальної кримінально-правової теорії – конкретні суспільні відносини, що порушуються в разі вчинення злочину. Відповідно до цього можна визначити в загальному вигляді об'єкти даних злочинів: Злочинів у сфері економіки – суспільні відносини, що виникають під час здійснення економічної діяльності. Злочинів у сфері господарської

---

¹³ Арделян Т. О. Злочини у сфері підприємницької діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1. Том 3. С. 156–159.

¹⁴ Основи економічної теорії : підруч. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Харків : Право, 2008. С. 6–7.

діяльності – суспільні відносини, що виникають під час здійснення господарської діяльності Злочинів у сфері підприємництва – суспільні відносини, що виникають під час здійснення підприємницької діяльності.

Отже, для більш детального та ефективного процесу порівняння необхідно визначити, що таке економічна, господарська та підприємницька діяльність.

За етимологічними і матеріально-правовими ознаками поняття «Економічні злочини» включає у свою сферу, крім економічних злочинів, багато інших злочинів, скажімо навіть вбивство, яке некоректно назвати економічним злочином, хоча воно й може вчинятись з економічних мотивів (усунення конкурентів чи партнерів з метою заволодіння їх власністю – це замовник, і отримати гонорар – виконавець-кілер). Друге поняття – економічні злочини є складовою першого, бо вчиняються теж у сфері економіки, але, на відміну від першого, тільки в процесі або під виглядом економічної діяльності.

Технологічна і матеріально-правова структура явищ і діянь, означених у межах розглянутих нами понять, адекватно співвідносяться з поняттями «господарські злочини» та «злочини у сфері господарської діяльності», оскільки перші здійснюються в процесі, або під виглядом господарської діяльності, а в сферу других, крім господарських, включаються навіть вбивство на замовлення і деякі інші злочини, які вчиняються з корисливих економічних чи господарських мотивів, але назвати їх ні економічними, ні господарськими не можна, бо вони вчиняються не в процесі і навіть не під виглядом господарської діяльності¹⁵.

Розглянемо поняття економічної діяльності. Так, «Теорія економіки» визначає: економічна діяльність суспільства – це діяльність людини та держави у сфері економічних зв'язків й відносин між собою для створення економічних благ у різних сферах суспільного відтворення (виробництва) розподілу та споживання таких благ між собою¹⁶.

Таким чином, до категорії «злочини в сфері економіки» можна віднести будь-які злочини предметом яких виступає матеріальне економічне благо (сукупність матеріальних речей і послуг, які є предметом виробничої діяльності й обміну використовуються для задоволення людських потреб). До даної категорії можна віднести злочини, передбачені КК України в Розділі V (статті 172-177), Розділі

---

¹⁵ Актуальні проблеми кримінального права : навч. посіб. / В. М. Попович, П. А. Трачук, А. В. Андрушко, С. В. Логін. К. : Юрінком Інтер, 2009. С. 89.

¹⁶ Основи економічної теорії : підруч. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Харків : Право, 2008. С. 6–7.

VI, Розділі VII, Розділ VIII, Розділі X, Розділі XVI, Розділі XVII (в аспекті здійснення економічної політики розподілу ресурсів).

Поняття «економічна злочинність», «злочини у сфері економічної діяльності» широко використовуються у науковій літературі. Але різні автори по-різному визначають коло тих суспільно небезпечних діянь, які можуть охоплюватися цими термінами. У сфері економічної діяльності може бути вчинено досить широке коло злочинів, які завдають економічної шкоди державі. Тому ми підтримуємо точку зору тих авторів, які вважають, що це поняття слід розуміти у двох значеннях: широкому і вузькому¹⁷.

Злочинність у сфері економічної діяльності у широкому розумінні – це сукупність вчинених на певній території за певний проміжок часу злочинів і осіб, які їх вчинили, безпосередньо спрямованих на відносини власності, розподілу і споживання товарів та послуг, обов'язковим додатковим об'єктом яких є відносини у сфері економічної діяльності¹⁸.

У вузькому значенні – це сукупність передбачених кримінальним законом діянь і осіб, які їх вчинили, основним безпосереднім об'єктом яких виступають відносини у сфері господарської діяльності, що вчиняються у зв'язку з її здійсненням. До цієї групи злочинів належать злочини проти державної і колективної власності, господарські злочини і корисливі посадові злочини.

Далі розкриємо поняття господарської діяльності. Дане визначення, окрім теоретичних надбань, міститься в ст. 3 Господарського кодексу України: господарська діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання в сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність¹⁹.

Отже, об'єктом злочину в господарській діяльності є господарські відносини, що виникають у сфері суспільного виробництва, не включаючи сферу розподілу таких благ. До господарських відносин належать господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини (ст. 3 ГК України).

Господарсько-виробничими є майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності. Організаційно-господарськими відносини – відносини, що складаються між суб'єктами

---

¹⁷ Аслаханов А. А. Проблемы борьбы с преступностью в сфере экономики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Москва, 1997. С. 9.

¹⁸ Сокол В. М. Система злочинів у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Херсонського держ. ун-ту*. 2019. Вип. 4. С. 78–82.

¹⁹ Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV / База даних «Законодавство України» / ВР України URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю. Внутрішньогосподарськими – відносини, що складаються між структурними елементами суб'єкта господарювання.

Отже, злочини у сфері господарської діяльності – суспільно небезпечні діяння, передбачені КК України, щодо учасників господарських відносин (держави, споживачів та інших суб'єктів господарювання) у сфері суспільного виробництва, спрямованого на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Таким чином, до злочинів в сфері господарської діяльності можна віднести діяння, передбачені в Розділі V (статті 176, 177), Розділі VII (окрім статей 199, 200, 210, 211 та 233), Розділі VIII (здійснення суб'єктом господарської діяльності в ході порушення порядку здійснення такої діяльності), Розділі X Розділ XI (статті 276, 276-2, 281, 287 в аспекті здійснення господарської діяльності).

І останнім розглянемо об'єкт злочинів у сфері підприємництва. Об'єктом, як ми вже зазначили, є суспільні відносини у підприємницькій діяльності. Так у ст. 3 ГК України зазначається: господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку є підприємницькою (підприємництво), та у ст. 42 ГК України деталізується, що: «Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку»²⁰.

В широкому трактуванні наведеної дефініції інститут підприємництва є галуззю економіки, яка пронизує всі її інститути, і виходить за межі в сфері господарських відносин. Однак для вирішення завдань кримінально-правової оцінки необхідно застосовувати цей термін лише у вузькому розумінні, а це означає, що відносини у сфері підприємницької діяльності необхідно трактувати як відносини, що виникають в порядку здійснення фактичного підприємництва фізичними особами.

Досліджуючи дану проблему науковець А. Горелов зазначає, що до числа злочинів у сфері підприємницької діяльності вчені відносять різні види злочинів (в Україні їх ознаки визначені в статтях розділу VII КК України)²¹. При цьому, розуміючи складність цієї категорії злочинів,

---

²⁰ Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV / База даних «Законодавство України» / ВР України URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

²¹ Горелов А. Об обоснованности выделения предпринимательских преступлений. *Уголовное право*. 2002. № 4. С. 12–13.

автор визначає, що питання полягає не стільки в допустимості використання відповідного терміна «злочини у сфері підприємницької діяльності», скільки у визначенні об'єкта відповідних посягань, що є необхідним як один із важливих етапів кримінально-правової кваліфікації для відмежування даних діянь від інших злочинів у сфері господарської діяльності.

Підприємницькою діяльністю є самостійна, здійснювана на свій ризик діяльність, спрямована на систематичне отримання прибутку від користування майном, продажу товарів, виконання робіт або надання послуг особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у встановленому законом порядку. Мета прибутку, вигоди є ознакою більшості посягань, вчинених у сфері підприємницької діяльності. Поряд з тим, дана мета не завжди розглядається законодавцем як кримінальна.

Злочинність у сфері підприємницької діяльності є соціальним явищем, суть якого в різноманітних суспільно небезпечних діяннях, що посягають на відносини, котрі виникають при здійсненні підприємницької діяльності, порядок якої визначений господарським та цивільним законодавством, у тому числі, при реєстрації суб'єктів підприємництва (приватних підприємців і комерційних організацій), а також у процесі діяльності, спрямованої на систематичне отримання прибутку від користування майном, продажу товарів, виконання робіт або надання послуг суб'єктами підприємництва.

Галузі підприємництва за визначенням є галузями економіки. Злочинність у сфері підприємницької діяльності виходить за межі злочинності у сфері господарських відносин. До числа злочинів, що посягають на відносини у сфері підприємницької діяльності, можуть входити різні злочинні діяння, у тому числі й ті, що не входять у розділ VII КК України.

Поряд з тим, оскільки йдеться про необхідність виділення групи злочинів у сфері підприємницької діяльності для вирішення завдань кримінально-правової оцінки, необхідно застосовувати цей термін лише у вузькому розумінні, придатному для використання в процесі кваліфікації злочинів. А це означає, що відносини у сфері підприємницької діяльності в таких злочинах виступають як основний, додатковий або факультативний об'єкт.

Визначаючи критерій для віднесення конкретних злочинних діянь до того або іншого підвиду економічних злочинів, деякі дослідники вказують на сферу підприємництва лише як на основний об'єкт, при цьому визначають його не дуже чітко, не відрізняючи від відносин у сфері економічної діяльності в цілому. Так проф. Б. М. Леонт'єв відносить до злочинів, що посягають на встановлений порядок здійснення підприємницької діяльності, не тільки фіктивне

підприємництво, а й реєстрацію незаконних угод із землею, а також придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, тобто й ті злочини, які сферу підприємництва зачіпають далеко не у всіх випадках²².

Професор Б.В. Волженкін відносить створення перешкод для законної підприємницької діяльності до злочинів посадових осіб, що порушують установлені Конституцією й законами України гарантії здійснення економічної, у тому числі підприємницької діяльності, права й свободи її учасників, а незаконне підприємництво – до злочинів, що порушують загальні принципи встановленого порядку здійснення підприємницької й іншої економічної діяльності.

Горелов А. зазначає, що є підстави для виділення групи злочинів у сфері господарської діяльності, що посягають саме на відносини у сфері підприємництва. Керуючись даним вище визначенням підприємницької діяльності, до переліку злочинів у сфері підприємницької діяльності (підприємницьких злочинів) можна віднести діяння, що мають відношення до сфери підприємництва як основного й додаткового, а також факультативного об'єкта. Коли ця сфера страждає найбільшою мірою, вона повинна бути визнана основним об'єктом злочину. Там же, де вона зачіпається злочинним діянням не в першу чергу, а поряд з іншими охоронюваними кримінальним законом суспільними відносинами, – додатковим.

Не виключено, що відносини у сфері підприємницької діяльності можуть спричинювати не у всіх випадках вчинення суспільно небезпечного посягання, передбаченого тією або іншою статтею розділу про злочини у сфері господарської діяльності. Вони, таким чином, будуть виступати як факультативний об'єкт²³.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна зробити два висновки. По-перше, поняття «злочини в сфері економіки», «злочини в сфері господарської діяльності» та «злочини в сфері підприємництва» співвідносять між собою як ціле та частини. По-друге, законодавець зібрав до Розділу VII лише частину злочинів економічного характеру, оскільки до сфери господарської діяльності не відносяться земельні (ст. 233), фінансові (статті 210, 211) та адміністративні відносини, в сфері економічного контролю добробуту країни (статті 199, 200). А також що Розділ VII КК України доцільніше було б назвати «Злочини у сфері підприємництва» та вилучити зазначені статті, перемістивши їх до відповідних розділів.

---

²² Горелов А. Об обоснованности выделения предпринимательских преступлений. *Уголовное право*. 2002. № 4. С. 12–13; Дудник Л. М., Василичук В. І. Підприємницька діяльність та запобігання фіктивному підприємництву (історико-правові аспекти). *Наук. вісник НАВС: наук.-теорет. журнал*. 2003. № 5. С. 233.

²³ Горелов А. Там само.

Зазначимо, що згідно загальної теорії права інститут права є системою відносно відокремлених правових норм, які пов'язані між собою метою регулювання однорідних суспільних відносин. Тому ми пропонуємо розглянути нашу точку зору щодо можливого теоретичного та законодавчого виокремлення даної категорії з відповідною аргументацією.

Для початку, вважаємо за потрібне надати власну дефініцію правового інституту «злочини в сфері підприємництва» використовуючи системний підхід до аналізу норм законодавства, що регулює підприємницьку діяльність, та КК України (безпосередньо Розділ VII).

Отже, дану дефініцію можна визначити таким чином: злочини у сфері підприємництва – суспільно небезпечні діяння, об'єктом посягання яких є суспільні відносини, що виникають у процесі самостійної, ініціативної, систематичної на власний ризик господарської діяльності з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку, порядок якої визначений господарським та цивільним законодавством України.

Оскільки для виокремлення інституту права необхідно визначити структуру інституту, пропонуємо класифікацію злочинів у сфері підприємництва, в основі якої лежить критерій – об'єкт посягання, а саме «принцип здійснення підприємницької діяльності». Даний критерій є результатом системного аналізу господарського законодавства України та виокремлення базових принципів здійснення підприємницької діяльності.

Принципи підприємницької діяльності – це основоположні ідеї та положення, на основі яких реалізується господарська діяльність, зокрема відображаючи сутність підприємництва. Як відомо, підприємницька діяльність користується загальноправовими принципами: верховенства права, справедливості; законності, демократизму, рівності суб'єктів, взаємної відповідальності особи та держави²⁴. Однак підприємництво характеризується і спеціальними принципами, що притаманні лише даній сфері та визначені в ст. 6 ГК України²⁵.

Таким чином, при комплексному підході аналізу норм КК України та положень ГК України злочини, що містяться в Розділі VII, можна класифікувати таким чином:

1. Діяння, що порушують принцип свободи підприємницької діяльності.

---

²⁴ Горелик А. С. Шишко И. В., Хлупина Г. Н. Преступления в сфере экономической деятельности и против интересов службы в коммерческих и иных организациях. Красноярск : Краснояр. гос. ун-т., 1998. С. 15.

²⁵ Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV / База даних «Законодавство України» / ВР України URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

- Злочини у сфері організації порядку зайняття підприємницької діяльністю:

- стаття 203-1. Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування; матриць, обладнання та сировини для їх виробництва;

- стаття 203-2. Зайняття гральним бізнесом;

- стаття 204. Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів;

- стаття 205. Фіктивне підприємництво;

- стаття 209. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;

- стаття 209-1. Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму;

- Злочини у сфері спеціально забороненої підприємницької діяльністю²⁶.

До них слід віднести:

- стаття 205-1. Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців;

- стаття 212. Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів);

- стаття 212-1. Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

- стаття 213. Порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом;

- стаття 218-1. Доведення банку до неплатоспроможності;

- стаття 219. Доведення до банкрутства;

- стаття 220-1. Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності;

- стаття 220-2. Фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової...;

- стаття 222. Шахрайство з фінансовими ресурсами;

- стаття 222-1. Маніпулювання на фондовому ринку;

- стаття 223-1. «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів»;

- стаття 232-1. Незаконне використання інсайдерської інформації.

2. Діяння, що порушують принципи економічної конкуренції.

---

²⁶ Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25.04.2003 р. № 3 / База даних «Законодавство України» / ВР України URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va003700-03>.

- Злочини у сфері захисту добросовісної конкуренції:
  - стаття 229. Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару;
  - стаття 231. Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю,
  - стаття 232. Розголошення комерційної або банківської таємниці,
  - стаття 232-1. Незаконне використання інсайдерської інформації.
- Злочини у сфері захисту від протидії законній діяльності суб'єктів господарювання.

До них відносяться:

- стаття 206. «Протидія законній господарській діяльності»;
- стаття 206-2. «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації».

3. Діяння, що порушують принцип захисту споживача.

Варто зазначити, що до першої групи «Діяння, що порушують принцип свободи підприємницької діяльності» відносяться злочини, діяння яких порушують приписи ст. 43 ГК «Свобода підприємницької діяльності».

Дана стаття містить комплекс принципів реалізації свободи вибору та здійснення підприємництва, а саме:

1. Підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом.

2. Особливості здійснення окремих видів підприємництва встановлюються законодавчими актами.

3. Перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також перелік видів діяльності, підприємництво в яких забороняється, встановлюються виключно законом.

4. Здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування. Тож ми бачимо, що головними умовами здійснення підприємницької діяльності є її правомірність, тобто здійснення в визначеному законодавством порядку, та законність, тобто відповідно до принципу «дозволено все, що не заборонено законом». А тому визначену нами групу злочинів можна поділити на дві підгрупи: «Злочини в сфері організації порядку зайняття господарською діяльністю», «Злочини у вигляді сфері спеціально забороненої підприємницької діяльності». Відповідно до цих критеріїв, до групи «Злочини у сфері спеціально забороненої підприємницької діяльності» – злочини пов'язані зі здійсненням підприємницької діяльності, що визначена законодавством України як незаконною, і має прямиий припис щодо її заборони.

До таких злочинів варто віднести:

– стаття 216. Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок;

– стаття 223-2. Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів

– стаття 227. Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції;

– стаття 232-2. Приховування інформації про діяльність емітента.

У свою чергу, до підгрупи «Злочини в сфері організації порядку зайняття господарською діяльністю» – злочини, пов’язані з здійсненням підприємницької діяльності, в порядку, не передбаченому законодавством щодо реєстрації, ліцензування, здійснення та ліквідації суб’єктів господарювання або умисне зловживання своїм положенням.

Наступну групу злочинів складають «Діяння, що порушують принцип захисту економічної конкуренції». Відповідно до ст. 41 Конституції України держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності, не допускає зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісну конкуренцію²⁷. Також в ст. 47 ГК України передбачений обов’язок забезпечення недоторканності майна і захисту майнових прав підприємців. Більш детально дані зобов’язання регламентується Законами України «Про захист економічної конкуренції» та «Про захист від недобросовісної конкуренції».

Таким чином, спостерігається надання гарантій щодо захисту внутрішньогосподарських та зовнішньогосподарських прав суб’єктів господарювання. До внутрішньогосподарських прав відносяться право недоторканності та автономності суб’єктів господарювання. Підприємці мають право самостійно приймати рішення щодо створення, реорганізації, здійснення та припинення будь-якої правомірної діяльності²⁸.

У свою чергу, до зовнішньогосподарських прав можна віднести права суб’єктів господарювання щодо реалізації власних товарів (послуг) на ринку та добросовісної конкуренції²⁹. Таким чином за принципом захисту суб’єктів господарювання в ході участі в економічній конкуренції (змагання між суб’єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими

---

²⁷ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

²⁸ Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Законодавство України про кримінальну відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності – час визначитися зі стратегією розвитку. *Вісник Асоціації кримін. права України*. 2015. № 2 (5). С. 264.

²⁹ Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : моногр. Київ : МОН України, Київський нац. торгів.-екон. ун-т, 2001. С. 163.

суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку)³⁰ злочинні діяння, передбачені КК України, даної групи можна розділити відповідно на дві групи:

1) злочини у сфері захисту добросовісної конкуренції – злочини, виражені діяннями суб'єкта підприємницької діяльності, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям щодо реалізації своєї господарської діяльності, передбачені КК України.

2) злочини у сфері захисту від протидії законній діяльності суб'єктів господарювання – злочини, виражені діяннями у вигляді незаконного втручання в правомірну законну діяльність самостійного господарюючого суб'єкта.

І останню групу діянь становлять діяння, що порушують принцип захисту споживача. Відповідно до ст. 2 ГК України, учасниками відносин в сфері господарювання є як суб'єкти господарювання, так і споживачі. Конституція України в ст. 42 декларує, що держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт³¹.

Детальніше дане положення було розтлумачено в рішенні Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 року № 15-рп/2011, де зазначається: «Україна як соціальна, правова держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки». Таким чином, держава захищає не лише фізичних осіб-споживачів, а й суб'єктів господарювання, що користуються для власних потреб продукцією або послугами свої контрагентів. Дану групу злочинів об'єднує об'єктивна сторона злочину – активні дії, що порушують встановлені державні гарантії споживачів товарів та послуг³².

Таким чином «Діяння, що порушують принцип захисту споживача» – це злочини у вигляді діянь, що порушують норми господарського права у сфері якості продукції та добросовісності надання послуг, передбачених КК України.

Підсумовуючи вищезазначене, хочемо зробити висновок, що злочини у сфері підприємництва складають складну багаторівневу структуру, оскільки охоплюються собою великий спектр господарських відносин, що виникають в процесі суспільного виробництва.

---

³⁰ Про захист економічної конкуренції : Закон України 11 січня 2001 року № 2210-III / База даних «Законодавство України» / ВР України URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.

³¹ Бойко А. М. Про поняття та систематизацію злочинів у сфері господарської діяльності. *Новий КК України: Питання застосування і вивчення* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (25-26 жовт. 2001 р.), Харків, 2002. С. 129.

³² Рішення Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 року №15-рп/2011 / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11>.

Класифікація таких злочинів необхідна, по-перше, для більш детального аналізу даного інституту злочинів і подальшого його розроблення, по-друге, для встановлення особливостей кваліфікації та подальшої систематизації методологічних рекомендацій суб'єктам кваліфікації. По-третє, дана класифікація обґрунтовує доцільність виокремлення злочинів у сфері підприємництва як окремого кримінально-правового інституту, оскільки вони мають індивідуальні ознаки, власну розгалужену систему взаємопов'язаних елементів та одну правову направленість – захист економічного ринку, через встановлення стабільності та захисту підприємництва, що є основоположним інститутом економіки будь-якої країни.

§ 1.2. Стан і рівень сучасної злочинності у сфері підприємницької діяльності

Формування ефективної системи протидії злочинності в Україні неможливе без отримання, обміркованого аналізу та використання достовірних даних про поточний стан злочинності та її тенденції на сучасному етапі.

Актуальність і масштабність вирішення зазначеного завдання пов'язана принаймні з двома групами взаємозумовлених причин. Перша полягає у наявності вкрай негативних тенденцій злочинності в Україні в період з початку 90-х рр. минулого століття і до теперішнього часу, що супроводжується наростанням фактичного відставання можливостей правоохоронної системи від розвитку злочинності³³.

Останнє відбувається як через об'єктивні закономірності розвитку суспільства, так і через недоліки та прорахунки систем забезпечення діяльності правоохоронних органів, що зумовлює надвисокий рівень латентності злочинності, безкарність винних у вчиненні злочинів та в цілому неспроможність правоохоронних органів у сучасних умовах ефективно протидіяти злочинності. Друга полягає у необхідності розроблення нової концепції протидії злочинності, що враховує високий рівень криміналізації, можливості держави і суспільства здійснювати протидію кримінальним проявам, помилки і недоліки попередніх концептуальних підходів до організації протидії злочинності, її забезпечення і практики реалізації. Відповідно вивчення та кримінологічний аналіз кількісних та якісних показників злочинності у сфері підприємницької діяльності на сучасному етапі розвитку українського суспільства є необхідною передумовою реалізації

---

³³ Бесчастний В. Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 207.

кримінологічного забезпечення протидії злочинності загалом в Україні³⁴.

В умовах дестабілізації соціально-політичної і економічної ситуації в країні, постійного зростання кризового стану у народному господарстві широкого розповсюдження набули злочини у сфері підприємницької діяльності. Ці види злочинів – один з найбільш динамічно зростаючих кримінальних феноменів сучасної України. Свідченням цього є кримінальне законодавство України, у яке з початку 90-х років внесено найбільше змін саме у частині, яка встановлює кримінальну відповідальність за суспільно небезпечні посягання на відносини у сфері господарської діяльності. Найбільш значне зростання злочинних проявів відбулося у таких сферах господарювання, які покликані задовольнити першочергові життєво необхідні потреби населення³⁵.

Зокрема, це має місце у торгівлі і побутовому обслуговуванні, на транспорті, у сфері кредитно-фінансових відносин, будівництві, зовнішньоекономічній діяльності, у комерційних структурах господарювання. Так, якщо у 1999 році було зареєстровано 1 129 випадків шахрайства з фінансовими ресурсами, то у 2017 році – 1 752, у 2018 році – 1 729. Порушень правил про валютні операції, відповідно, 9 661, 2 455, 1 726, у фінансово-кредитній сфері у 1996 році – 3 721, у 1997 році – 6 227, у 1998 році – 8 539, у зовнішньоекономічній діяльності, відповідно, 859, 1 245, 1 796, у комерційних структурах було виявлено злочинів у 1996 році – 6 015, у 1997 році – 10 436.

Варто зазначити, що причини вчинення злочинів у сфері підприємництва носять як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Економічні відносини, їх суперечливість і негативний характер породжують злочинність у цілому. Кримінологічні дослідження показують, що входження в ринкову економіку породило серйозне протиріччя між засобом виробництва і організаційно-господарськими рішеннями, які реалізують основні напрямки економічної політики³⁶. Умовно обставини, що сприяють відносній поширеності і живучості антисоціального економічного поведіння, можна розподілити на 2 групи:

- 1) організаційно-господарські;
- 2) соціально-психологічні.

Перша група охоплює такі найбільш істотні обставини, як витрати економічної політики, недоліки чинної системи контролю; відставання

---

³⁴ Кельман О. Г. Економічна злочинність і суміжні з нею поняття *Проблеми законності*. 2002. Вип. 55. С. 139.

³⁵ Попович В. М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології. Київ : Правові джерела. 1998. С. 59.

³⁶ Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков : Консум, 1999. С. 36.

правотворчої діяльності від потреб господарської практики тощо. У безпосередньому зв'язку із конкретними діями частіше інших знаходяться такі обставини як: недоліки системи обліку і звітності, поточного контролю з боку керівника, зневага до вимог по підбору осіб на ревізорські і матеріально відповідальні посади. Друга група обставин пов'язана з недоліками правовиховної роботи, із загальною непідготовленістю населення й, особливо, середньої управлінської ланки до рішення складних економічних завдань на основі нової економічної ідеології, обумовлюється нерозривністю демократичних традицій саморегуляції суспільних процесів в економіці тощо.

Варто відзначити, що ступінь впливу вищезазначених обставин на рівень і динаміку економічної злочинності неоднакова. Відсутність цілісної концепції запобігання негативних наслідків при витісненні адміністративних методів, переважно економічними, опосередковано впливає на створення атмосфери зниженої вимогливості до небажаного для суспільства форм поводження. Обидві групи обставин переплітаються, створюючи загальний несприятливий фон в економіці³⁷.

Самостійне значення мають механізм ціноутворення, фіскальної політики, що на шкоду моральним уявленням про сумлінну висококваліфіковану працю як джерело добробуту, сприяють створенню найбільш сприятливого режиму для авантюристів, що маніпулюють різницею в ціні і отримують надмірні прибутки в умовах перехідного періоду. З метою попередження вчинення злочинів у сфері підприємницької діяльності та недопущення настання невідворотних наслідків, які можуть наступити у разі вчинення злочинів у сфері підприємницької діяльності, важливим фактором є застосування відповідних стримуючих факторів, зокрема, запобіжних заходів.

Важливе значення мають такі запобіжні заходи, як: економічні; організаційні; технічні; правові; виховні. Ступінь їх застосування залежить конкретно від кожної ситуації. До 70 % злочинів у сфері підприємницької діяльності залишаються не виявленими, особливо розкрадання, доведення до банкрутства, умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок) небезпечної продукції та ін. До складу інших негативних факторів, що обумовлюють зазначені тенденції в динаміці зростання рівня злочинності у сфері підприємництва, належать:

а) втрата в цілому організуючого впливу держави на функціонування системи запобігання злочинності у нових соціально-економічних умовах ринкової трансформації суспільства, недоліки

---

³⁷ Яцьків І. Деякі проблеми протидії корупції. *Підприємництво, господарство і право*. № 1. 2009. С. 2.

державного регулювання управління системою запобігання злочинності у сфері господарської діяльності;

б) наявність у певних випадках кримінальних зв'язків між службовими особами суб'єктів господарської діяльності і службовими особами органів державної влади та управління;

в) недоліки чинного законодавства, яке не забезпечує повною мірою потреб розвитку суспільства, характеризується значною множинністю нормативних актів і протиріччями між ними;

г) суттєві недоліки в роботі правоохоронних і контролюючих органів щодо протидії злочинності у сфері господарювання, недостатність профілактичного напрямку діяльності;

д) недостатня наукова розробка актуальних проблем протидії злочинам у сфері господарської діяльності³⁸.

Переважно причинами нелегального виробництва товарів є небажання підприємців платити податки, сплачувати високу ціну транзакцій, нести видатки на дотримання техніки безпеки, екологічних вимог. На думку П. Рубіна, значна частка кримінальної комерційної діяльності має, як правило, неорганізований характер. Він вважає, що нелегальний статус не сприяє, а, навпаки, створює труднощі для виникнення великих незаконних підприємств. Підприємці «потіншовому» прагнуть мінімізувати ризик, пов'язаний з протизаконною діяльністю та можливістю бути притягненими до відповідальності, що може призвести до конфіскації майна чи переходу частки ринку до рук інших «тіншовиків».

Варто зазначити, що ці побоювання обмежують можливість виробничої інтеграції. Чинниками, що стримують розвиток організованої тіншової підприємницької діяльності, є проблеми, пов'язані з невиконанням умов договорів, які укладаються на тіншових ринках. Через те, що у тіншовому бізнесі багато угод укладаються на основі усних домовленостей, органам державної влади важко визначити обсяг тіншового бізнесу та правильно обрати засоби впливу на його учасників. Згідно з підходом Г. Беккера, від дій злочинців залежить пропозиція злочинів, від дій споживачів незаконно виготовлених і реалізованих товарів – попит на злочини, а заходи правового виявлення і покарання вважають своєрідним регулюванням цього «ринку»³⁹.

Як свідчить аналіз судової практики, до реалізації злочинних схем залучаються працівники банків, юридичних компаній, корумповані

---

³⁸ Протидія економічній злочинності. За ред. П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін. Харків, 2006. С. 18.

³⁹ Кельман О. Г. Економічна злочинність і суміжні з нею поняття *Проблеми законності*. 2002. Вип. 55. С. 141.

службовці органів влади і управління, що є надзвичайно небезпечним і підсилює могутність злочинних формувань у даній сфері⁴⁰.

Діяльність щодо попередження легалізації доходів та майна, здобутих злочинним шляхом, залишається ще не на відповідному рівні та потребує подальшого законодавчого удосконалення⁴¹. На ефективність роботи щодо протидії поширенню економічних злочинів негативно впливає також низка проблем, які потребують вирішення. Це, зокрема, підвищення професійного рівня співробітників правоохоронних органів, які ведуть боротьбу зі згаданим видом злочинів⁴².

Варто зазначити, що у науці кримінологія визначають два види проблем, пов'язаних з протидією злочинності у сфері підприємницької діяльності. З одного боку, бізнес сам потребує захисту як від злочинних посягань, так і від не завжди легкої (з правової та економічної точок зору) діяльності державних інститутів, з іншого боку, – держава, суспільство в цілому і окремі громадяни потребують захисту від бізнесу як неефективного, так і від криміналізованого. Затягування у вирішення такої ситуації призводить до того, що сам стан підприємницької діяльності, її ефективність, способи здійснення та правового регулювання починають загрожувати економічній та національній безпеці країни.

Підкреслимо, що господарські злочини, передбачені главою VI КК України, на нашу думку, найбільше відповідають поняттю «підприємницька злочинність», або «злочинність у сфері підприємницької діяльності», оскільки трактування цих термінів і їх застосування у правоохоронній практиці досить чітко визначає сутність такої злочинної поведінки. Це, так би мовити, «галузева злочинність»: сукупність злочинів, які вчиняються у промисловості, торгово-посередницькій діяльності, фінансово-кредитній сфері тощо.

Неабияку шкоду економічній безпеці країни завдають і інші злочини, передбачені відповідними главами КК України. Усі вони характеризуються свідомим і навмисним порушенням правових норм, які регламентують сферу підприємницької діяльності, але в більшості вчиняються незалежно від неї. Звичайно, ці злочини мають значну різницю у їх кримінально-правовій характеристиці, але з точки зору вирішення питань кримінологічної профілактики у них багато спільного в механізмі злочинної поведінки, причинах, особливостях

---

⁴⁰ Глущенко В. В. Економічна злочинність, прийоми приховування і методи її виявлення. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2004. Вип 1. Харків : В-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ. С. 174.

⁴¹ Андрушко П. П., Короткевич М. Є. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: кримінально-правова характеристика. Київ : Юрисконсульт, 2005. С. 11.

⁴² Кравченко Ю. Ф. Роль органів внутрішніх справ України у боротьбі зі злочинністю у сфері економіки. *Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (15-16 груд. 1998 р.). Харків, 1999. С. 39.

суб'єктів злочинів, спрямованості на порушення нормативних актів, що регулюють умови підприємницької діяльності. Вчиняються вони лише навмисно, мають завжди корисливий характер, спрямовані на отримання матеріальної вигоди у її різноманітних формах.

Об'єктом цих злочинів виступають економічні відносини власності усіх форм господарювання. Предметом посягання є майно різних видів. Сфера вчинення злочинів – економічна діяльність у приватному секторі економіки шляхом ненасильницьких дій або дій деструктивного характеру, вчинених для задоволення матеріального інтересу (ухилення від сплати податків, отримання високих прибутків, примусу підприємців до дачі неправомірної вигоди). Суб'єктами цих видів злочинів виступають:

- 1) безпосередні учасники господарської діяльності і представники контролюючих її органів;
- 2) суб'єкти недобросовісної конкуренції;
- 3) суб'єкти державної регулятивної сфери економічної діяльності, яким надано дозвільно-контролюючі повноваження.

«Потерпілі» – це фізичні та юридичні особи, які зазнали матеріальної, моральної шкоди, підризу ділової репутації внаслідок злочинів у сфері підприємництва. Суспільно небезпечні наслідки полягають у значній матеріальній, діловій і моральній шкоді, яка завдається суб'єктам господарювання та споживачам. Мотив злочинів у сфері підприємницької діяльності переважно корисливий у будь-якій його модифікації. Мета – отримання прибутків без їх державної реєстрації з метою особистого використання.

Таким чином, поняття злочинності у сфері підприємницької діяльності охоплює широке коло передбачених КК України діянь, для яких спільними є такі риси:

- 1) вчиняються вони у сфері економічної діяльності;
- 2) суб'єктами цих злочинів можуть бути як підприємці, так і інші особи, які сприяють виконанню господарської діяльності;
- 3) вони завдають політичної, економічної, моральної шкоди суспільству і державі;
- 4) спрямовані на отримання незареєстрованих прибутків;
- 5) вчиняються лише навмисно;
- 6) можуть вчинятися найрізноманітнішими засобами, передбаченими чинним кримінальним законодавством.

Слід звернути увагу і на ту обставину, що близько 25 % злочинів підприємницької спрямованості, за статистичними даними, входять до групи «інших злочинів», що не дає змоги дати їм більш об'єктивну характеристику. Крім того, занадто високий рівень латентної злочинності у сфері підприємницької діяльності утруднює оцінку її реального стану. А якщо врахувати ту обставину, що лише одна

третина кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері підприємницької діяльності доходять до судового розгляду, то можна зробити висновок, що у держави проти цього немає дійових засобів боротьби. За оцінками експертів, розмах тіньової економіки, до якої належить і економічна злочинність, сягає річного державного бюджету. Ці оцінки зроблені без урахування швидкості обігу грошової маси і товарів. Якщо ж брати до уваги і цей факт, то експертні оцінки дають надзвичайно оптимістичну картину.

Про зростання питомої ваги економічної злочинності свідчать і показники судової статистики. За останні роки кількість розглянутих судами справ цієї категорії збільшилась майже втричі. За масштабами завданої шкоди на першому місці знаходяться злочини у сфері кредитно-банківської системи. У 2017 році було викрито понад 6,2 тисячі таких злочинів, що майже в 1,7 рази більше проти минулого року. В державному банку викрито 920 злочинів, у комерційних банках – 1 078 злочинів.

Найбільшої шкоди суспільним інтересам завдають правопорушення у зовнішньоекономічній діяльності. У 2017 році тут було виявлено 1,4 тис. злочинів (+ 44,9%), у 2018 – 1 596 (+ 44,3%), у тому числі понад 300 розкрадань (з них 80% – у великих та особливо великих розмірах). Відкрито 158 кримінальних проваджень за фактами приховування валютної виручки. Забезпечено ж повернення в Україну лише її незначної частини на суму 33,5 млн. доларів США та 6,8 млрд. російських рублів. А за розрахунками Національного банку України відтік капіталу з України складає близько 1,2 млрд. доларів щороку. Західні експерти називають цифру у 2,5 – 3 млрд. доларів.

При цьому використовується безліч різноманітних способів. Серед них найбільш поширеними є: навмисне заниження у звітності сум фактично виплаченої заробітної плати, приховування виручки від комерційних операцій, заниження доходу по експортно-імпортних операціях, таємний вивіз за кордон прибутку спільних підприємств, бартерні операції, маніпуляції з цінами на товари та послуги, перерахування грошей на рахунки фіктивних фірм, неприкрите ухилення від сплати податків та багато інших прийомів⁴³.

Так, згідно з експертними оцінками лише 30 % фактично виплаченої заробітної плати проходить по бухгалтерських звітах, до 20 % виручки не оприбутковується у торговельних підприємствах, невідповідність цін на вивезену за кордон продукцію становить 40-50 %⁴⁴.

---

⁴³ Турчинов А. Теневая экономика и теневая политика. *Политическая мысль*. 1996. № 3–4. С. 135.

⁴⁴ Білецький В. Удосконалення боротьби зі злочинністю в сфері зовнішньоекономічної діяльності. *Право України*. 1997 № 9. С. 34.

Варто зазначити, що останнім часом спостерігається і стійка тенденція до зростання організованої злочинності у сфері підприємницької діяльності. Так, за даними статистики органів Національної поліції, організованими злочинними угрупованнями у фінансово-кредитній сфері в 2016 році було вчинено 544 злочини, у 2017 році – 361, у 2018 році – 740. З них: у банківській сфері, відповідно, 91, 262 та 630, у зовнішньоекономічній діяльності у 1996 році було зареєстровано 64 таких злочини, а у 2017 році – 184, у 2018 – 133, у комерційних структурах, відповідно 187, 329, 573⁴⁵.

Слід відзначити і активний процес зрощування кримінального бізнесу з посадовими особами різного рівня. За даними кримінологічних досліджень близько 2/3 кримінальних злочинних угруповань користувалися протегуванням посадових осіб різних рангів, від 10 до 15 % ціни реалізованих товарів ідуть на дачу неправомірної вигоди посадовим особам.

Серед осіб, що вчинили злочини усіх видів, співвідношення між жінками і чоловіками складає 1 : 12. Рівновага статевого співвідношення в підприємницькій злочинності обумовлена тим, що жінки традиційно частіше займають посади, пов'язані з виконанням обліково-бухгалтерських функцій, обслуговуванням товарно-матеріальних цінностей, у торгівлі, сфері побутового обслуговування.

Проте за даними судової статистики динаміка жіночої злочинності по окремих видах злочинів неухильно зростала. Так, за порушення правил про валютні операції у 90-тих роках не було засуджено жодної жінки, а у 2015 році питома вага жінок склала 26,3 %, у 2016 році – 33,0 %⁴⁶.

Таким чином, можна зробити висновок, що, починаючи з 2015 року, питома вага жінок у структурі злочинності у сфері підприємництва неухильно зростала. Це обумовлено двома обставинами. По-перше, у структурі злочинів найбільша питома вага злочинів, які вчиняються у торговельній сфері, де серед працюючих – більшість жінки. По-друге, зростання відбулось за рахунок злочинів, які раніше не були притаманні для жінок (порушення правил про валютні операції, деякі господарські злочини)⁴⁷.

Найбільша питома вага чоловіків серед засуджених за давання неправомірної вигоди (70 %). У віковій характеристиці осіб, що вчиняють господарські злочини, відзначається зміщення до більш

---

⁴⁵ Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування : офіц. сайт Генпрокуратури України. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

⁴⁶ Тенева економіка: опыт криминалогического исследования. Луганск : РИО ЛИВД. 1997. С. 64.

⁴⁷ Арделян Т. О. Міжнародний досвід кримінально-правового захисту підприємницької діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. Випуск 50. Т. 4. С. 122–126.

старших вікових категорій порівняно з загальною злочинністю. Основну вікову групу складають особи, старші 30 років (75 %). За даними проведеного дослідження кожен другий з трьох засуджених мав середню, середню спеціальну або вищу освіту. Цей показник набагато вищий від загальної злочинності і, певно, обумовлений тією обставиною, що для господарської діяльності потрібна відповідна спеціальність і кваліфікація. За соціальним станом переважають робітники (62,8%), службовці склали 11,2 %, інші категорії – 26 %. При цьому слід відзначити, що ці показники значно відрізняються залежно від виду злочину.

Таким чином, можна зробити висновок, що характер занять особи обумовлює і характер злочинної поведінки при вчиненні злочинів у сфері підприємницької діяльності. Для службових корисливих і господарських злочинів не характерна рецидивна злочинність, лише 5 % осіб раніше були судимі; 82,9 % засуджених були притягнуті до кримінальної відповідальності лише за один злочинний епізод; 97,8% мали позитивні характеристики за місцем роботи і проживання.

Таким чином, злочини у сфері підприємництва вчиняються не закоренілими злочинцями, а, як правило, пересічними громадянами, для яких скрутне матеріальне становище виступає мотивостворюючим фактором злочинної поведінки.

З урахуванням перелічених обставин можна зробити висновок, що найважливішого значення для попередження названого виду злочинної поведінки набувають заходи загальносоціального попередження. Вони мають бути спрямовані на:

- а) чітке визначення функцій держави в регулюванні економічних відносин;
- б) формування її економіко-правової політики;
- в) розподілу повноважень між центральними й місцевими органами в регулюванні економічних процесів;
- г) створення відповідних умов для належної правової поведінки суб'єктів економічної діяльності;
- д) забезпечення рівного правового захисту державного й недержавного секторів економіки;
- е) створення такої ринкової інфраструктури, яка забезпечила б однакові можливості для реалізації творчого потенціалу різноманітних суб'єктів підприємницької діяльності;
- и) налагодження демократичних принципів контролю за діяльністю підприємницьких структур тощо⁴⁸.

Також, на думку науковців, кожен вид економічного злочину потребує окремого підходу і підбору індивідуальних засобів протидії⁴⁹.

---

⁴⁸ Камлик М. Напрями протидії корупції в Україні. URL : <http://www.akmf.org/wbook>.

Отже, на основі вищевказаного, можемо сформувати сучасні ознаки злочинності у сфері підприємницької діяльності:

- 1) маскуванню під законну економічну діяльність;
- 2) вміння злочинців пристосовуватись до нових форм і методів підприємницької діяльності;
- 3) досконале володіння ринковою ситуацією;
- 4) використання прогалин чинного законодавства, яке регулює підприємницьку діяльність;
- 5) використання ІТ технологій як способу вчинення відповідних злочинів;
- 6) суб'єктами цих злочинів можуть бути як підприємці, так і інші особи, які сприяють виконанню господарської діяльності;
- 7) спрямовані на отримання незареєстрованих прибутків;
- 8) вчиняються лише навмисно;
- 9) можуть вчинятися найрізноманітнішими засобами, передбаченими чинним кримінальним законодавством.

§ 1.3. Кримінально-правова характеристика злочинності у сфері підприємницької діяльності

Підприємницька діяльність покликана забезпечити нагальні потреби громадян. Однак кризовий стан економіки України й обумовлені ним негативні соціальні явища ускладнили криміногенну ситуацію та негативно вплинули на розвиток підприємницької діяльності. Цьому сприяли і непослідовність у проведенні економічних реформ і їх недостатнє правове забезпечення.

У сфері підприємництва сформувались і продовжують наростати негативні тенденції, які гальмують економічний розвиток України, підривають принцип соціальної справедливості. Набули значного поширення протиправні діяння, які виходять за межі держави і набувають міжнародного характеру⁵⁰.

Саме тому така складна криміногенна обстановка потребує розробки комплексу науково обґрунтованих заходів, спрямованих на забезпечення нормального функціонування підприємництва та визначення чіткого переліку злочинів, які вчиняються в цій сфері.

Злочини у сфері підприємництва мають значну сукупність нормативно-правових актів, що складають правові засади кваліфікації даних діянь. Диспозиції даної групи видових злочинів є бланкетними:

---

⁴⁹ Олашин М. М. Економічна злочинність: причини поширення та шляхи подолання. *Європейські перспективи*. 2015. № 7. С. 102–106.

⁵⁰ Сокол В. М. Кримінальна характеристика злочинів у сфері підприємницької діяльності. *Право і суспільство*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 207.

основні терміни є категоріально-понятійним апаратом господарського права, а тому для кваліфікації діянь, суб'єкти кваліфікації мають звернутися до нормативних актів, що регулюють підприємницьку діяльність.

Для початку розглянемо нормативно правові акти, які притаманні для трьох груп злочинів: Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України і, безперечно, Кримінальний Кодекс України.

Для більш детальної характеристики правових засад пропонуємо використати вищезазначену класифікацію злочинів у сфері підприємництва. Спершу розглянемо нормативно-правові акти для першої групи злочинів: «Діяння, що порушують принцип свободи підприємницької діяльності у межах закону». Правові засади злочинів у вигляді незаконної підприємницької діяльності, є нормативно правові акти, що безпосередньо визначають критерії «законної господарської діяльності», а також прямі норми-заборони здійснення окремих видів діяльності.

До таких актів відносяться: Закони України: «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів», «Про банки і банківську діяльність», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»

Для другої категорії злочинів у сфері підприємництва, а саме злочини у вигляді неправомірної підприємницької діяльності, правовою базою є нормативно правові акти, що передбачають порядок реєстрації, ліцензування та здійснення підприємницької діяльності, оскільки для кваліфікації діяння як злочин передбачений КК статтями 205, 205-1, 212, 213 тощо, оскільки для встановлення неправомірності, необхідно визначити належний порядок здійснення такої діяльності.

Таким чином, для даної групи злочинів нормативно правовою базою є: Податковий Кодекс України, Закони України: «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про металобрухт», Постанови Кабінету Міністрів України: від 23 листопада

2016 р. № 852 «Деякі питання ліцензування господарської діяльності з надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення», від 29 серпня 2003 р. № 1380 20 «Про ліцензування освітніх послуг», від 30 березня 2016 р. № 256 «Деякі питання ліцензування будівництва об'єктів IV і V категорій складності», Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.03.2016 № 524 «Про затвердження переліку обладнання та устаткування, які необхідно мати спеціалізованому підприємству та його приймальним пунктам або спеціалізованому металургійному переробному підприємству при здійсненні операцій з металобрухтом».

Для встановлення факту вчинення злочинів віднесених до другої групи злочинів у сфері підприємницької діяльності «Діяння, що порушують принцип захисту економічної конкуренції» необхідно встановити, які саме гарантії, надані державою суб'єкту підприємництва. Першою гарантією держави у сфері підприємництва є забезпечення охорони від незаконних посягань та захист законної діяльності господарюючих суб'єктів. Так, у даному випадку, для кваліфікації дій необхідно визначити які вимоги є законними для господарської діяльності та порядок реалізації суб'єктних прав контрагента. В цьому випадку, окрім загальних для інституту актів, слід звернутися до актів встановлення законності вимог до контрагента (ст. 206 КК України), а також в окремих випадках, наприклад, визначити право власності, порядок передачі, реєстрації майна (при вирішенні щодо кваліфікації діяння відповідно до ст. 206-2 Земельного Кодексу України).

Другою, не менш важливою, гарантією держави є забезпечення чесної та добросовісної конкуренції на ринку. Правовою базою для кваліфікації злочинів в сфері захисту добросовісної конкуренції (статті 221,223, 229 232-1) є: Закони України: «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про інформацію», Постанова Кабінету Міністрів України «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» від 09.08.1993 № 611 Наказ Правління Національного Банку України «Про затвердження Правил зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці» від 14.07.2006 № 267.

Останньою групою злочинів, відповідно до класифікації, є діяння, що порушують принцип захисту споживача. Нормативно-правовою базою кваліфікаційного процесу для даних злочинів є акти, що встановлюють права споживачів у широкому сенсі користувачі товарів та послуг, що надаються відповідно до угоди. Оскільки до групи злочинів було віднесено статті 227 та 232-2 КК України, суб'єкту кваліфікації необхідно буде звернутися до таких нормативних актів:

Закон України «Про захист прав споживачів» та нормативно-технічні вимоги, що визначені технічною документацією конкретної продукції, оскільки при умисному виведенні на ринок України небезпечної продукції, продукція має не відповідати заявленим нормам, що визначені компетентним органом (і обов'язково призначення експертизи для встановлення даної невідповідності та небезпечності продукції). При кваліфікації діяння, передбаченого ст. 232-2 КК України, суб'єкт кваліфікації має встановити, яку інформацію має право отримати емітент, аби правильно визначити предмет даного злочину. Правовою базою у даному випадку є: Закони України «Про цінні папери та фондовий ринок» та «Про акціонерні товариства».

Проблематика кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності за кількістю наукових публікацій є серед тематики Особливої частини кримінального права України та кримінології своєрідним «лідером». Якщо обмежитись оцінкою робіт лише монографічного рівня, можна констатувати, що їх переважну більшість присвячено кримінально-правовій характеристиці конкретних складів злочинів у сфері господарської діяльності⁵¹; праць щодо охорони господарських відносин, у яких висвітлювались наскрізні кримінально-правові проблеми злочинів у сфері господарської діяльності, поки що бракує⁵².

Черговий сплеск інтересу до розглядуваної проблематики з боку науковців⁵³ зумовлений ухваленням Закону від 15 листопада 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності». Прийняття цього Закону стало чи не найбільшим реформуванням вітчизняного КК України за весь час його чинності. Подібна об'ємна декриміналізація сталася у 1992 р., коли було скасовано кримінальну відповідальність одразу за 18 діянь. Щоправда, тоді це було виправдано: початок 90-х років минулого століття був часом кардинальної зміни економічної системи, проголошення переходу до ринкової моделі розвитку суспільства.

Цього явно не спостерігалось у 2011 р., коли законодавець забажав змінити існуючу ситуацію в державі, пов'язану з підвищеним рівнем криміналізації господарських правопорушень, випадками зловживань з боку правоохоронних органів, погіршенням інвестиційного клімату в державі та зниженням підприємницької активності населення.

---

⁵¹ Андрушко П. П., Короткевич М. Є. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: кримінально-правова характеристика. Київ : Юрисконсульт, 2005. С. 56.

⁵² Беницкий А. С., Розовский Б. Г., Якимов О. Ю. Ответственность за легализацию преступно приобретенных доходов в уголовном законодательстве Украины и Российской Федерации : моногр. Луганск : РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2008. 496 с.

⁵³ Берлін П. С. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг: аналіз складів злочину, передбаченого ст. 229 КК України : моногр. Київ, 2005. 316 с.

З огляду на сказане, варто очікувати, що критичне осмислення законодавчих новел 2011 р. у частині регламентації кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності, у тому числі поєднане із висуненням рекомендацій щодо розмежування складів господарських злочинів та адміністративних правопорушень, а так само пропозицій, спрямованих на відновлення кримінальної відповідальності за частину безпідставно декриміналізованих діянь (ухилення від повернення валютної виручки, «товарна» контрабанда, порушення, пов'язані із неплатоспроможністю тощо), буде одним із пріоритетних напрямів наукових досліджень у цій сфері.

Вчені зазначають, що дискусійним є питання про родовий об'єкт розглядуваної групи злочинів, а, відтак, про назву відповідного розділу і коло злочинних посягань, норми про які слід включати до його складу. Ставлення до назви розділу VII Особливої частини КК України («Злочини у сфері господарської діяльності») не може бути однозначним. З одного боку, ця назва, не відображаючи родовий об'єкт відповідних злочинів як основу побудови Особливої частини КК, чітко не показує, які саме відносини поставлені під охорону за допомогою кримінально-правових норм, об'єднаних у вказаний розділ КК. З другого, його назва певною мірою виправдана, якщо мати на увазі, які досить різнопланові посягання виявились об'єднаними в одне ціле у цьому розділі⁵⁴.

Очевидно і те, що приписи регулятивного законодавства (маємо на увазі передусім ч. 1 ст. 3 ГК України, яка містить визначення господарської діяльності) не дозволяють визнавати господарськими частину відносин, охоронюваних розділом VII Особливої частини КК України. Це стосується, наприклад, відносин, пов'язаних зі сплатою податкових і страхових внесків, а також приватизаційних відносин.

Таким чином, проблеми вдосконалення системи Особливої частини КК України та класифікації злочинів у сфері господарської діяльності й надалі зберігатимуть свою актуальність.

На жаль, поки що далека від вирішення притаманна чинному КК України фундаментальна проблема, яку можна позначити як довільність і відсутність уніфікації показників, що характеризують суспільно небезпечні наслідки і предмети злочинів у сфері господарської діяльності. Звертає на себе увагу та обставина, що науковці, демонструючи відсутність системного підходу, не йдуть з цієї проблеми далі законодавця. Досліджуючи один або кілька «своїх» складів злочинів і пропонуючи для них абсолютно різні величини шкоди, дисертанти, як правило, особливо не переймаються виробленням єдиних підходів до визначення суспільно небезпечних

---

⁵⁴ Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: особливості кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1(2). С. 169-175.

наслідків злочинів у сфері господарської діяльності. Проте оптимізація відповідних параметрів, набуваючи вигляду їх уніфікації, має бути комплексною й охоплювати весь розділ VII Особливої частини КК України⁵⁵.

Саме тому нами у попередніх підрозділах, обґрунтовано необхідність у зміні назви розділу VII «Злочини у сфері господарської діяльності» на «Злочини у сфері підприємництва».

У першій статті даного розділу варто визначити поняття: злочини у сфері підприємництва розуміються як суспільно небезпечні діяння, об'єктом посягання яких є суспільні відносини, що виникають у процесі самостійної, ініціативної, систематичної на власний ризик господарської діяльності з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку, порядок якої визначений господарським та цивільним законодавством України. Таку позицію підтримали і практики: 56 % слідчих висловились за внесення відповідних змін до КК України.

Існуючу ситуацію з виробленням обґрунтованих вартісних критеріїв злочинності діянь у сфері господарської діяльності можна зрозуміти (але не виправдати): для вироблення цих критеріїв необхідним є проведення серйозних кримінологічних та емпіричних досліджень. Інакше кажучи, маємо справу з одним із тих випадків, коли «метод розумної голови» фахівця з кримінального права для конструювання кримінально-правових заборон не може бути ефективним. Без проведення вказаних досліджень навряд чи вдасться подолати згадану довільність кількісних показників суспільної небезпеки господарських злочинів; також не буде дотримана чи не найактуальніша щодо економічних злочинних посягань вимога – вимога соціальної обумовленості кримінального закону.

Звертаємо увагу на те, що проблематика кримінальної відповідальності за злочини у сфері підприємницької діяльності вважається однією з найскладніших проблем Особливої частини кримінального права України. Вона не в останню чергу через чітко виражену бланкетність диспозицій відповідних кримінально-правових заборон – зв'язок останніх із положеннями регулятивного законодавства (величезного за обсягом, суперечливого і вкрай нестабільного)⁵⁶.

Як і у випадку з вартісними характеристиками злочинів у сфері підприємницької діяльності, оптимізація позначення проявів бланкетності у кримінально-правових заборонах та усунення таких

---

⁵⁵ Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: особливості кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1(2). С. 171.

⁵⁶ Бобонич Є. Ф. Порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг: кримінально-правова характеристика (ст. 202 Кримінального кодексу України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. С. 35.

проявів повинна в ідеалі охоплювати весь розділ VII Особливої частини КК України. Тут може стати у нагоді вироблений Г.З. Яремко наскрізний підхід до вдосконалення статей Особливої частини КК України, значною мірою абстрагований від кримінально-правової характеристики окремих злочинів⁵⁷.

До найбільш дискусійних у науці питань, пов'язаних зі складами конкретних злочинів у сфері підприємницької діяльності, варто віднести, зокрема, питання про: доцільність закріпленої у ст. 199 і ст. 224 КК України диференційованої оцінки незаконних дій із недержавними цінними паперами і можливість інкримінування зазначених норм у випадку підроблення цінних паперів, що існують у бездокументарній формі; кваліфікацію збуту підроблених грошей, поєднаного із заподіянням майнової шкоди чужій власності, і використання підроблених платіжних засобів, результатом чого став фактичний переказ грошових коштів або їх одержання готівкою; шляхи оптимізації кримінального законодавства, покликаною протидіяти обігу фальсифікованої і небезпечної продукції, у тому числі предметів, що імітують підакцизні товари, а також міцних спиртних напоїв домашнього вироблення; кримінально-правову оцінку ухилення від сплати скасованих податків, податків із доходів, одержаних злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, не поєднаного з обманом, незаконних дій із заставленими активами, незаконного отримання бюджетного відшкодування ПДВ, зловживань податкових агентів, а так само необережної несплати податків і зборів; доцільність виокремлення заборони, присвяченої ухиленню від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, і розуміння предмета злочину, передбаченого ст. 212-1 КК України; подолання притаманної ст. 210 КК України казуїстичності та охоплення її диспозицією інших, близьких за суспільною небезпекою до безпосередньо названих у цій статті КК України бюджетних правопорушень, включаючи порушення порядку здійснення міжбюджетних трансфертів; встановлення кола суб'єктів незаконного обігу дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва (ст. 203-1 КК України) і доведення до банкрутства (ст. 219 КК України); доцільність запровадження кримінальної відповідальності за необережне банкрутство; визначення кола предикатних діянь як джерел «брудних» доходів, обов'язковість кримінально-правової преюдиції стосовно складу злочину «легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» (ст. 209 КК України) та його співвідношення зі складами злочинів, передбачених

---

⁵⁷ Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 432 с.

ст. 198 і ст. 306 КК України; кримінально-правову оцінку незаконного використання податкової пільги; визначення шляхів удосконалення кримінально-правової охорони фондового ринку, а також заборон, присвячених зайняттю гральним бізнесом, фіктивному підприємництву, незаконному збиранню з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, і незаконній приватизації державного і комунального майна⁵⁸.

Отже, нормативно-правова база кваліфікаційного процесу злочинів в сфері підприємницької діяльності є дуже масивною і потребує ретельного вивчення, незважаючи на те, що дана група злочинів має загальні акти регулювання, майже кожне діяння при кваліфікації потребує звернення як мінімум до одного спеціального акту, що зумовлює складність та проблематику кваліфікації в цілому

На базі проведено аналізу з метою покращення ефективності кримінально-правової охорони підприємницької діяльності нами було сформовано «дорожню карту» необхідних реформ для покращення роботи наявних в Україні правових механізмів кримінально-правового регулювання сфери підприємництва.

Зокрема, нами передбачено три етапи реформування кримінального законодавства:

1) структуровий – викласти назву Розділу VII КК в редакції «Злочини у сфері підприємництва» та вилучити злочини, що не мають відношення до підприємницької сфери.

2) змістовний – викласти статті Розділу VII Особливої частини КК України в новій редакції: деталізувати об'єктивну сторону (ст. 203-2); розширити/деталізувати суб'єктів злочину (статті 205, 205-1), систематизувати визначення потерпілого, замінивши на «суб'єкта господарювання».

3) роз'яснювальний – викласти роз'яснення щодо злочинів в сфері підприємництва в постанові Пленуму Верховного Суду з урахуванням чинного законодавства України.

Ще одне питання, яке є досить дискусійним в науці кримінального права і кримінології, є встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб за злочини у сфері підприємницької діяльності. Багато хто з науковців називає введення кримінальної відповідальності юридичних осіб одним із найоптимальніших способів удосконалення норми про ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів. У науковій літературі ця проблема активно обговорюється щодо злочинів у сфері господарювання, особливо в галузі екологічної безпеки. При цьому на користь введення кримінальної відповідальності юридичних осіб автори наводять багато аргументів, зокрема:

---

⁵⁸ Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: особливості кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1(2). С. 169-175.

загострену екологічну ситуацію, безвідповідальну діяльність міністерств і відомств, наплив у країну міжнародних підприємців тощо⁵⁹.

При цьому нерідко наголошується на неефективності цивільно-правових заходів щодо юридичних осіб⁶⁰, можливості призначати високі штрафи, вірогідності великого суспільного резонансу від судових процесів у справах про кримінальну відповідальність з участю юридичних осіб⁶¹ і т.д.

Щодо зарубіжної практики. У юридичній літературі становлення інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб пов'язується з англійським правом. А це право, як відомо, зобов'язане судовій практиці. На першому етапі відповідальність юридичних осіб розвивалася в рамках особливої підгалузі англійського права, що отримала назву «regulatory offences». Ідеться про встановлення відповідальності за злочинні діяння, які не належать до об'єктів традиційної частини англійського кримінального права (як, наприклад, убивство, зґвалтування, крадіжка), а є порушенням спеціальних законів, що регламентують той або інший вид комерційної, підприємницької чи іншої професійної діяльності (продаж спиртних напоїв, транспортні послуги тощо). У таких злочинних діяннях, як правило, немає безпосереднього потерпілого, хоча за наслідками, що наступили, ці діяння становлять досить значну небезпеку для суспільства. Суди розглядають такі злочинні діяння як «матеріальні», для яких потрібно встановити лише наявність «actus reus» (матеріальних ознак діяння). Ніяка форма вини не є в цьому разі обов'язковим елементом злочинного діяння. Це так звані злочини суворої відповідальності.

Оскільки в таких випадках вина як психічне відношення до діяння і його наслідків не є обов'язковою ознакою, то цілком природним і логічним було розповсюдження норм про ці діяння і на юридичних осіб. Суб'єктом таких правопорушень визнавався якийсь А., що був або продавцем якого-небудь товару, або власником промислового підприємства чи транспортного засобу, або власником земельної ділянки. І якщо цей А. був не фізичною, а юридичною особою, він також міг нести кримінальну відповідальність. Така ідея сформульована ще у ХІХ ст. в одному з прецедентів, після чого досить

---

⁵⁹ Жуковська Ж. О. Проблеми міжнародного співтовариства у боротьбі зі злочинами майнового характеру. *Південноукраїнський правочин часопис*. 2008. № 4. С. 33.

⁶⁰ Суворкін В. А. Юридична відповідальність та її корелюючий вплив на запобігання контрабанді: кримінологічний аспект. *Правова система: теорія і практика*. 2008. № 1. С. 56–60.

⁶¹ Сатуев Р. С., Шраер Д. А., Яськова Н. Ю. Экономическая преступность в финансово-кредитной системе. Москва : Прогресс, 2000. 272 с.; Сокол В. М. Кримінальна характеристика злочинів у сфері підприємницької діяльності. *Право і суспільство*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 206–209.

швидко підхоплена іншими су дами, які широко використовували аналогію⁶².

Пізніше, вже в 40-х рр. ХХ ст., у серії прецедентів англійські суди, удавшись, знову-таки, до аналогії, висловилися за встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб і за деякі загальнокримінальні злочини (вбивство, крадіжку тощо). Інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб розвивався в Англії, значною мірою завдячуючи рішенням, що приймаються Палатою лордів. Одне з рішень, прийняте нею в 1915 році, яке стосувалося сфери цивільного права, містило положення про те, що деякі керівники юридичної особи тотожні їй, оскільки їх дії, що здійснюються на користь організації, завжди розглядаються судами як дії самої організації.

Це важливе для відповідальності юридичних осіб положення отримало назву «принцип ототожнення». Зазначений принцип використовувався спочатку тільки в галузі цивільного права. Проте в 1944 році Апеляційний суд у своїй ухвалі сформулював положення про те, що вказаний принцип повинен застосовуватися в однаковій мірі і у кримінальному праві. Ця ухвала була прийнята у зв'язку з оскарженням вироків, винесених за шахрайство стосовно двох співтовариств, керівники яких, також засуджені по цих двох справах, вдалися до шахрайських дій з метою отримання незаконних переваг для своїх організацій. У даний час кримінальну відповідальність в Англії можуть нести не тільки юридичні особи, але і будь-які неінкорпоровані організації, тобто товариства, що не мають статусу юридичної особи.

Згідно з англійським правом кримінальна відповідальність юридичних осіб не виключає таку і для фізичних осіб – виконавців, підбурювачів або співучасників тих самих дій.

У США, як і в Англії, кримінальна відповідальність юридичних осіб і деяких інших співтовариств існує вже протягом декількох десятиліть, тому питання про таку відповідальність і для англійських, і для американських юристів давно перестало бути дискусійним, хоча до ХІХ ст. кримінальна відповідальність співтовариств у цих країнах не існувала⁶³. Відповідно до чинного американського законодавства – федерального і штатів – корпорації за певних умов також можуть нести кримінальну відповідальність разом із фізичними особами або самостійно. Федеральне законодавство передбачає багато сфер діяльності, де кримінальна відповідальність покладається безпосередньо на корпорації: постачання споживачам продуктів, небезпечних для життя або здоров'я, порушення законодавства про

---

⁶² Курс кримінології: Заг. частина : у 2 кн. / [О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2001. С. 7–10.

⁶³ Там само.

охорону навколишнього природного середовища, фінансових домовленостей і т.д.

При цьому перелік злочинів, за які корпорації можуть притягати до кримінальної відповідальності, дедалі розширюється. У 1978 році Генеральний аторней штату Індіана пред'явив компанії Форда звинувачення у вбивстві трьох чоловік, які згоріли живцем в автомобілях марки «Пінта». Розслідування показало, що керівництво компанії випустило автомобіль цієї марки в продаж, знаючи, що його бензобак розташований у небезпечному місці і може вибухнути при зіткненні. Це стало першим випадком в історії американського правосуддя, коли корпорації було пред'явлено звинувачення в такому злочині, як убивство⁶⁴.

Згідно з системою американського права корпорація може притягатися до кримінальної відповідальності за невиконання покладених на цю корпорацію спеціальних обов'язків (тобто за бездіяльність), за результати винних дій ради директорів або ж керівників високого рангу, а також у ряді випадків – за поведінку агента корпорації, який діє в її інтересах. Покарання, передбачені в англо-американському праві для корпорацій, мають здебільшого майновий характер. Як правило, це штраф, рідше – конфіскація майна. У разі несплати штрафу на майно корпорації може бути накладений арешт⁶⁵.

Однак в американській судовій практиці випадки залучення корпорацій до кримінальної відповідальності украй рідкісні. Зазвичай корпорації укладають угоду про визнання вини або відшкодовують збиток, щоб уникнути відповідальності чи призначення тюремного вироку конкретним фізичним особам – службовцям корпорації.

Юридична особа визнається суб'єктом злочину також і в кримінальному законодавстві Франції. У Кримінальному кодексі цієї країни (КК Франції) зазначено, що всі юридичні особи, крім держави, несуть кримінальну відповідальність за вчинення злочинних діянь⁶⁶.

Однак при цьому кримінальна відповідальність юридичних осіб не виключає кримінальної відповідальності фізичних осіб, які вчиняють ті самі дії. На відміну від країн англо-американської системи права, система кримінальних покарань, що застосовуються до юридичних осіб, досить розроблена. До таких покарань КК Франції відносить ліквідацію юридичної особи, заборону діяльності (тимчасову або остаточну), конфіскацію предметів, які використовувалися для

---

⁶⁴ Ковяров М. Ю. Уголовно-правовая характеристика лжепредпринимательства : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 2008. 186 с.

⁶⁵ Курс криминології: Заг. частина : у 2 кн. / [О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2001. С. 7–10.

⁶⁶ Уголовный кодекс Франции ; науч. ред. Л. В. Головки, Н. Е. Крылова ; пер. с фр. и предисл. Н. Е. Крыловой. СПб., 2002. С. 295–305.

вчинення злочинних дій, афішування судового рішення, яким особа притягується до кримінальної відповідальності, тощо. Юридичні особи є суб'єктами злочину і в інших європейських (ФРН, Нідерланди, Данія, Норвегія, Фінляндія, Румунія, Молдова, Литва тощо), мусульманських (Ліван, Сирія) та азійських (Китай, Індія, Японія) державах.

Юридичні особи визнаються суб'єктами кримінальної відповідальності і згідно з міжнародними конвенціями. Так, кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) містить перелік 14 складів злочинів, з якими сторони держави, що є сторонами Конвенції, мають боротися для подолання корупції⁶⁷. До таких віднесли: давання неправомірної вигоди національним державним посадовим особам; одержання неправомірної вигоди національними державними посадовими особами; давання неправомірної вигоди у приватному секторі; одержання неправомірної вигоди у приватному секторі; відмивання доходів, отриманих від злочинів, пов'язаних із корупцією.

Відповідно до Конвенції юридичною особою визнається будь-яке утворення, що має такий статус за чинним національним законодавством, за винятком держав або інших державних органів, які здійснюють владні повноваження, та міждержавних міжнародних організацій. Учасники цієї Конвенції повинні вживати такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для забезпечення відповідальності юридичних осіб за передбачені цією Конвенцією кримінальні злочини – давання неправомірної вигоди, зловживання впливом та відмивання доходів, вчинені на їх користь будь-якою фізичною особою, яка діяла незалежно або як представник того чи іншого органу юридичної особи та обіймає керівну посаду в цій юридичній особі, із використанням представницьких повноважень юридичної особи чи повноважень приймати рішення від імені юридичної особи або повноважень здійснювати контроль за діяльністю юридичної особи, а також за залучення такої фізичної особи до зазначених злочинів як співучасника чи підбурювача.

Більше того, кожна сторона Конвенції зобов'язується вживати необхідні заходи для забезпечення відповідальності юридичної особи, коли неналежний контроль з боку фізичної особи призвів до вчинення в інтересах цієї юридичної особи давання хабара, зловживання впливом та відмивання доходів фізичною особою, що їй підпорядковується.

Однак за аналогією з кримінальним законодавством Франції відповідальність юридичної особи не виключатиме кримінального переслідування фізичних осіб, які вчиняють зазначені кримінальні

---

⁶⁷ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : ратифіковано із заявами Законом № 251-V від 18.10.2006 VII / База даних «Законодавство України» / ВР України URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

злочини, підбурюють до них або беруть у них безпосередню участь. Згідно із ст. 19 Конвенції з огляду на серйозний характер кримінальних злочинів, передбачених цією Конвенцією (давання хабара, зловживання впливом та відмивання доходів), кожна сторона запроваджуватиме стосовно зазначених кримінальних злочинів ефективні, адекватні та стримувальні санкції і заходи⁶⁸.

Варто зазначити, що досвід встановлення кримінальної відповідальності колективних утворень за кордоном є корисним для української науки і практики, розвитку такого напрямку цієї науки як господарсько-кримінальний. Виокремлення цього напрямку у рамках загальної світової тенденції дає змогу пояснити, чому дедалі більша кількість країн, мірою їх розвитку і переходу до ринкових відносин, що призводить до зосередження великих капіталів у руках недержавних компаній, вводять кримінальну відповідальність колективних утворень. Для українського права досвід зарубіжних країн у встановленні кримінальної відповідальності корпорацій вкрай необхідний, оскільки дає можливість скоригувати власну законодавчу і правозастосовну практику, виходячи з уже зроблених зарубіжними вченими висновків. Це і здійснено у Законі України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень»⁶⁹.

Згідно зі ст. 1 «Сфера дії Закону» цей Закон відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією та Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» встановлює відповідальність юридичних осіб за вчинення їх уповноваженими особами корупційних правопорушень, а також визначає порядок притягнення їх до відповідальності. Дія цього Закону не поширюється на юридичних осіб публічного права, які повністю перебувають на утриманні за рахунок державного чи місцевих бюджетів, а також міжнародні організації.

Відповідно до ст. 2 «Відповідальність юридичної особи за корупційне правопорушення» юридична особа несе відповідальність, встановлену цим Законом, за вчинення від її імені та в її інтересах керівником такої юридичної особи, її засновником, учасником чи іншою уповноваженою особою самотійно або у співучасті будь-якого із злочинів, передбачених відповідними статтями (ст. 209, частиною 1 або 2 статей 235-4, 235-5, статтями 258-5, 364, 365, 368, 369 і 376) КК України.

На юридичних осіб судом можуть бути накладені такі види стягнень: 1) штраф; 2) заборона займатися певним видом діяльності; 3)

---

⁶⁸ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : ратифіковано із заявами Законом № 251-V від 18.10.2006 VII / База даних «Законодавство України» / ВР України URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

⁶⁹ Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень : Закон України від 11 червня 2009 року № 1507VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 45. Ст. 692.

конфіскація майна; 4) ліквідація юридичної особи (ст. 3 «Види стягнень»). Порядок провадження у справах стосовно юридичних осіб регламентується ст. 9 Закону.

Згідно з цією статтею, провадження у справі ведеться прокурором, який направляє кримінальне провадження до суду чи здійснював нагляд за законністю відмови у відкритті кримінального провадження або його закритті стосовно осіб, зазначених у ст. 2 цього закону. Провадження у справі починається з моменту складення прокурором відповідного протоколу. Прокурор протягом встановлених законом строків складає протокол щодо юридичної особи і надсилає його до суду, а також юридичній особі.

Враховуючи викладене, доходимо висновку про те, що суб'єктами кримінальної відповідальності можуть бути і юридичні особи. Зокрема, вони мають бути суб'єктами кримінальної відповідальності за колективні злочини. Законом повинні визначатися організації, коло яких позначено поняттям юридичної особи, що не є органом державної влади або органом місцевого самоврядування.

Правопорушення колективних утворень виявляються в діях членів організації, вина яких викликає юридичні наслідки для організації в цілому, як самостійного учасника правовідносин. Підтримуємо думку вчених, що можна запропонувати таке визначення суб'єкта колективного правопорушення: «Суб'єктом кримінальної відповідальності є самостійна в правовому відношенні організація, що зареєстрована як юридична особа і не є органом державної влади та місцевого самоврядування»⁷⁰.

Крім загального суб'єкта правопорушення можна говорити і про спеціального суб'єкта відповідальності колективних утворень. Спеціальними суб'єктами відповідальності організацій є ті з них, які мають закріплену в статутах, положеннях про них специфічну компетенцію щодо здійснення певного виду діяльності, відповідно до чого вони притягуються як правопорушники. Усіх спеціальних суб'єктів можна розділити на види за різними критеріями, головним із яких буде галузевий напрям діяльності організації.

Таким чином, на підставі розглянутого можна дійти висновку, що в юридичній доктрині й досі існує полеміка щодо дефініції «господарські злочини» та виокремленні групи «злочинів в сфері підприємництва». По-перше, поняття «злочини в сфері економіки», «злочини в сфері господарської діяльності» та «злочини в сфері підприємництва» співвідносять між собою як ціле та частини. По-друге, законодавець зібрав до Розділу VII лише частину злочинів економічного характеру, оскільки до сфери господарської діяльності не відносяться земельні (ст.

---

⁷⁰ Кузьмін Р. Кримінальна відповідальність юридичних осіб (корпорацій) за господарські злочини. *Вісник Нац. акад. прокуратури України*. 2010. № 4. С. 7-10.

233), фінансові (ст. 210, ст. 211) та адміністративні відносини, в сфері економічного контролю добробуту країни (ст. 199, ст. 200).

В умовах дестабілізації соціально-політичної і економічної ситуації в країні, постійного зростання кризового стану у народному господарстві широке розповсюдження отримали злочини у сфері підприємницької діяльності. Ці види злочинів – один з найбільш динамічно зростаючих кримінальних феноменів сучасної України. Свідченням цього є кримінальне законодавство України, у яке з початку 90-х років внесено найбільше змін саме у частині, яка встановлює кримінальну відповідальність за суспільно небезпечні посягання на відносини у сфері господарської діяльності. Найбільш значне зростання злочинних проявів відбулося у таких сферах господарювання, які покликані задовольнити першочергові життєво необхідні потреби населення.

Досліджуючи один або кілька «своїх» складів злочинів і пропонуючи для них абсолютно різні величини шкоди, науковці, як правило, особливо не переймаються виробленням єдиних підходів до визначення суспільно небезпечних наслідків злочинів у сфері господарської діяльності. Проте оптимізація відповідних параметрів, набуваючи вигляду їх уніфікації, має бути комплексною й охоплювати весь розділ VII Особливої частини КК України.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

§ 2.1. Детермінанти злочинності у сфері підприємницької діяльності

На думку більшості кримінологів стосовно причин та умов злочинності у сфері підприємницької діяльності, першорядне значення мають протиріччя, що зустрічаються в економіці⁷¹.

Крім цього, істотний блок причин, що сприяють вчиненню даних злочинів, утворюють відсутність належної організації господарювання в більшості економічних сегментів і прогалини в законодавстві. Вони мають негативний вплив на свідомість окремих осіб, призводять до ігнорування вимог, спрямованих на забезпечення встановленого порядку у відповідній сфері економіки.

Наступним чинником, виокремленим кримінологами, є зрощування кримінальних структур з представниками державних і правоохоронних органів, а також з керівниками комерційних структур⁷².

В якості детермінантів злочинності у сфері підприємницької діяльності виступають нерозвиненість правової свідомості населення, слабкість правоохоронної системи і недосконалість чинного законодавства⁷³.

На думку Ю.Ф. Кваші, злочинність та її причини визначаються глибинними, сутнісними характеристиками тієї чи іншої системи господарювання, насамперед її економічною основою. Автор вважає, що, розглядаючи детермінанти сучасної злочинності, доцільно виділити:

- 1) загальні, або сукупні, причини, до яких відносяться:
  - ставлення до власності;
  - диспропорції в системі розподільних відносин;
  - деформації в системі товарно-грошових відносин;

---

⁷¹ Кримінологія : навч. посібник / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2009. 312 с.

⁷² Кримінологія : підручник / под ред. А. І. Долгової. Москва, 2008. С. 158.

⁷³ Гиске А. В. Корислива злочинність. Москва, 2003. С. 141.

– недоліки проведення реформ і управління економікою;

2) конкретні, або специфічні причини. До даних чинників вчинення злочинів (у тому числі, у сфері підприємницької діяльності) належать відсутність у переважної більшості громадян навичок економічної поведінки в умовах розвитку ринкових відносин, низька поінформованість про процедури і правила здійснення угод і інших господарських операцій;

3) умови та обставини вчинення конкретного злочину з акцентуванням уваги на криміногенних і антикриміногенних факторах⁷⁴.

Шерега Ф.Е. висловлює думку про те, що однією з причин високого рівня сучасної злочинності є невідповідність законодавчої бази сучасному етапу розвитку економічних відносин. Він зазначає, що внутрішнє протиріччя у законодавчій базі є наслідком стрімкого відриву економічної реформи від структурних змін у соціальній сфері, у тому числі, правових інститутах. У результаті останні тільки констатують факт змінених суспільних відносин і не встигають оперативно надати цим змінам законодавчу основу. Дослідження Ф.Е. Шереги показали, що обставинами неповної відповідності законодавства вимогам ринкової економіки є:

- 1) наявність суперечностей та прогалин у законодавчій базі;
- 2) невідповідність законодавства вимогам ринкової економіки;
- 3) недосконалість механізму реалізації права;
- 4) невідповідність законів і нормативних документів один одному⁷⁵.

Групу основних організаційних чинників, що детермінують вчинення злочинів у сфері підприємницької діяльності, складають:

1) несвоєчасне державне реагування на зміну характеру підприємницької злочинності, яке відбувається через відсутність державної системи кримінологічного моніторингу економіки, тобто безперервного спостереження, оцінки і прогнозу явищ, що виникають в економіці;

2) низький рівень розкриття злочинів у сфері підприємницької діяльності, що призвело до утворення великої кількості осіб, що займаються незаконною підприємницькою діяльністю.

На злочини у сфері підприємницької діяльності істотний вплив роблять:

- 1) зростання майнових потреб населення;
- 2) псевдовиправдання будь-яких способів розподілу майнових благ;

---

⁷⁴ Кримінальне право. Загальна частина : підруч. ; за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гусланського, О. О. Дудорова. Київ : Істина, 2011. С. 199–206.

⁷⁵ Шерега Ф. Е. Соціологія права: прикладні дослідження. СПб., 2002. С. 219–248.

3) низький рівень солідарності населення до кримінально-правових заборон;

4) низький рівень знання населенням меж відповідальності за злочини у сфері економічної діяльності;

5) втрата здебільшого дорослого населення довіри і готовності надавати підтримку правоохоронним органам, що займаються розкриттям та розслідуванням злочинів⁷⁶.

Слід зазначити, що злочинність у підприємницькій діяльності представляє собою новий різновид злочинності. Історично вона походить з тіньової економіки та тіньового бізнесу, з одного боку, і професійної корпорації лідерів злочинного світу (так званих «злочинців у законі» і кримінальних авторитетів), який виник на базі взаємних інтересів у подоланні бандитського свавілля відносно тіньової економіки та встановлення стабільних правил розподілу тіньових і кримінальних доходів – з іншого⁷⁷.

Організована злочинність, спочатку обмежуючись впливом на тіньовий бізнес, в 1990-х роках активно включилася в процеси приватизації державної власності. Освоєння та розвиток механізмів легалізації злочинно нажитих доходів в подальшому призвело до входження організованої злочинності в легальну економіку, її найбільш прибутковий сектор, галузі і підприємства. Різні види злочинного промислу (контрабанда, торгівля зброєю, наркоекотоміка та ін.) все більш і більш приймають форму незаконної підприємницької діяльності, галузей «чорної» (кримінальної) економіки, тому сьогодні ми маємо право говорити про консолідацію організованої та підприємницької злочинності та освіті феномена організованої підприємницької злочинності, або організованої злочинності економічної спрямованості⁷⁸.

Варто відмітити, що організована злочинність економічної спрямованості являє собою не тільки діяльність окремих злочинних груп і (або) спільнот, а й сформоване системне явище сучасних економічних відносин. Відбуваються процеси структуризації економічних відносин за принципами, раніше належали до господарським злочинам і злочинним промислам і завдають значної шкоди суспільству. Сучасне прагнення отримання прибутку мало співвідноситься з необхідністю збереження навколишнього середовища

---

⁷⁶ Криминология. Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. Москва : Изд-во МГУ, 1994. 415 с.

⁷⁷ Сокол В. М. Детермінанти злочинності у сфері підприємницької діяльності. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії* : матер. XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (31 грудня 2018 року). Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 114.

⁷⁸ Советская криминология. Москва : Юр. лит., 1966. С. 29.

і природних ресурсів, турботою про майбутні покоління, реалізацією національно-державних інтересів⁷⁹.

Входження організованої злочинності в систему економічних відносин в країні призводить не тільки до відтворення злочинів, а й до стримування можливостей суспільного розвитку. Відбувається трансформація економічних відносин за принципами спекулятивної економіки, орієнтованої лише на перерозподіл наявних ресурсів, а не на їх створення⁸⁰.

На наш погляд, існує певна недооцінка характеру викликів і загроз економічній безпеці, пов'язаних з організованою економічною злочинністю.

З одного боку, зусилля і заходи політичного та організаційно-управлінського характеру, вжиті у другій половині 1990-х рр. і на початку XXI ст. дозволили в істотній мірі послабити потенціал і активність світу організованої злочинності⁸¹.

З іншого боку, частина цього «світу», і досить істотна, йде з-під контролю правоохоронних органів і суспільства в цілому, оскільки вона інтенсивно освоює галузі так званої «нової економіки», віртуальний бізнес в інтернет-мережах; розробляє юридично витончені форми перерозподілу власності та захоплення підприємств, легалізується в респектабельному бізнесі легальної економіки. Крім того, організована підприємницька злочинність не менш інтенсивно глобалізується, її діяльність набуває міжнародного характеру в умовах кризи, організовані злочинні співтовариства все більш активно беруть участь у своєрідному новому «кримінальному переділі світу»⁸².

Нова якість, високий рівень суспільної небезпеки і шкоди організованої підприємницької злочинності настійно вимагають всебічного аналізу її соціально-економічних причин та факторів розвитку; стану і динаміки; особливостей діяльності організованих злочинних груп і злочинних співтовариств в окремих видах підприємницької діяльності.

До основних соціальних, економічних явищ і процесів, які є причинами і умовами стрімкого погіршення показників підприємницької злочинності, можна віднести зростаючу аномію, що виражається в кризі системи існуючих протягом багатьох років цінностей, базових моделей економічної і правової поведінки,

---

⁷⁹ Джужа О. М., Василевич В. В., Копан О. В., Кулик О. Г. та ін. Організована злочинність в Україні та країнах Європи : посіб. ; за заг. ред. професора О. М. Джужі. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. С. 165.

⁸⁰ Сокол В. Н. Причины преступлений у сфере предпринимательской деятельности. *Науч.-практ. журнал «Jurnalul juridic national: teorie si practica»*. 2019. № 6 (32). С. 65–68.

⁸¹ Советская криминология. Москва : Юр. лит., 1966. С. 29.

⁸² Фінчук В. В. Організована злочинна діяльність у паливно-енергетичному комплексі (ПЕК) України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 3. С. 212-215. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2016_3_50.

неможливості досягнення переважною більшістю населення країни офіційно задекларованих «нових» цінностей (і пов'язаних з ними стандартів споживання) легальним шляхом.

Відмітимо, що поява підприємців в помітній мірі відбувалася і відбувається з середовища функціонерів «тіньової» економіки. На початку розвитку кооперативного руху в країні значна частина злочинних «авторитетів» кинулася в легальний бізнес, з успіхом «відмивши» дуже великі суми. Наприклад, 40 % опитаних Інститутом прикладної політики «нових» мільйонерів відзначали, що раніше займалися нелегальним бізнесом; 22,5 % минулого притягувалися до кримінальної відповідальності; кожен четвертий і зараз має зв'язок з кримінальним середовищем⁸³.

Легальні доходи все менше відповідають реальному прожитковому мінімуму. Не можна не відзначити і простежується тенденція збереження на досить невисокому рівні частки оплати праці у складі валового внутрішнього продукту. При зниженні частки оплати праці збільшується частка підприємницького доходу. Все це, а також перелік інших негативних факторів, пов'язаних з важкою кризою економіки, обумовлює відмову від традиційних «трудовак» цінностей (високий рівень кваліфікації, професіоналізм, зацікавленість у кінцевих результатах праці, якості вироблених товарів і послуг та ін.). Невелика частка опитаних респондентів вважає, що талант і працьовитість допоможуть людині розбагатіти. Найбільш ж ефективними шляхами до багатства вважаються спекуляція і «відмивання» грошей.

Більше того, через тривалий спад виробництва, що спостерігається в багатьох галузях, постійно зростає кількість людей, що лише значаться на виробництві, перебувають у неоплачуваних відпустках (від 5,5 до 7 % загальної чисельності зайнятого населення), фактично ж є «тимчасовими» безробітними.

Відмінною рисою сучасної економічної системи є надзвичайно висока частка тіньової економіки. Вона має системний характер, що зумовлено не тільки її всепроникаючим характером, але й інституційним оформленням кримінальних інтересів і створенням спеціалізованих механізмів, активно відтворюють цю частину економіки. Саме тіньова економіка є живильним середовищем й основою організованої злочинності економічної спрямованості⁸⁴.

Одним з найважливіших наслідків надзвичайно високого рівня криміналізації підприємницької сфери є помітне зниження інвестиційної активності, невиправдано висока частка фінансових

---

⁸³ Селлин Т. Социологический подход к изучению преступности. Социология преступности (современные буржуазные теории). Москва : Прогресс, 1966. С. 27–38.

⁸⁴ Економічні злочини: попередження і боротьба з ними ; за ред. А. І. Комарової та ін. Київ : НДІ «Проблеми людини», 2001. Т. 25. 820 с.

(спекулятивних) інвестицій, непродуктивних вкладень у нерухомість, предмети розкоші тощо.

Поліпшення цієї ситуації можливе при послідовному усуненні соціально-економічних причин виникнення і розвитку організованої злочинності у сфері підприємницької діяльності; збільшенні частки легальної економіки, заснованої на об'єктивних і справедливих виробничих відносинах; обґрунтованої державної економічної політики, ефективного законодавстві та правозастосуванні. Йдеться про необхідність принципів змін у ціннісно-мотиваційних орієнтирах підприємницької діяльності. Досягнення цих цілей здатне внести перелом у тенденції, що визначають рівень, динаміку і структуру організованої злочинності у сфері економічної діяльності.

Фактори, які детермінують злочинність у сфері економічної діяльності, сформовані, перш за все, в економічних відносинах кожної соціальної системи, у протиріччях її функціонування, незбалансованості господарського механізму, недоліках економічного планування, а також у пануючій системі розподільчих відносин.

Варто зазначити, що у радянській кримінології довгий час панувала точка зору, згідно з якою економічні відносини соціалізму набагато досконаліші від відносин інших суспільно-економічних формацій і тому самі по собі не породжують злочинності взагалі і підприємницької зокрема.

Провідною була точка зору, що причини її лежать у дрібнобуржуазній ідеології окремих осіб, здирництві, корисливості тощо. І лише в період так званої «перебудови», період «гласності» радянська кримінологія звернула більш пильну увагу на недоліки у системі економічних відносин. Звісно, економічні відносини різноманітні: це і відносини у сфері виробництва, і у сфері обміну, у сфері розподілу матеріальних благ як між суб'єктами підприємницької діяльності, так і між громадянами⁸⁵.

Очевидний і їх об'єктивний характер. Але не можна при цьому ігнорувати ту політичну оболонку, в якій протікає дія об'єктивних закономірностей і яка робить зворотний вплив на їх розвиток. Соціалістична система економічних відносин вбачають у цих закономірностях один зміст, ринкова економіка – інший. Але і в тій, і в іншій існує економічна злочинність незалежно від того, перебуває економіка на підйомі чи в занепаді або навіть у стагнації. Мова тут може йти лише про більші чи менші розміри цієї злочинності.

Тому будь-яка система економічних відносин, незалежно від її політико-юридичної природи, в силу іманентно притаманних їй

---

⁸⁵ Арделян Т. О. Злочини у сфері підприємницької діяльності: їх місце у кримінальному законодавстві. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Запоріжжя, 27-28 січня 2017 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. С. 17–18.

протирич розвитку, здатна породжувати підприємницьку злочинність, оскільки обумовлює нерівні можливості у задоволенні життєво важливих потреб людей та їх інтересів. Ринкові економічні відносини ще більшою мірою здатні відтворювати економічну злочинність, оскільки вони запрограмовані на економічну нерівність, безробіття, одержання прибутку за будь-яку ціну і у можливо більших розмірах.

Таким чином, злочинність у сфері підприємницької діяльності детермінується всією системою соціальних дисфункцій розвитку держави, а не тільки дисфункціями її економічного розвитку. Тому аналіз кримінальних факторів, які детермінують економічну злочинність, потребує системно-структурного їх вивчення на різних рівнях суспільного життя:

- 1) економічних відносин у суспільстві;
- 2) системи соціальних відносин, що склалася;
- 3) політико-ідеологічних відносин;
- 4) системи морально-психологічних цінностей суспільства;
- 5) умов формування економіко-правової свідомості людини;
- 6) конкретних криміногенних ситуацій і мотивації економічних злочинів⁸⁶.

Умовно всі обставини, які сприяють антисуспільній поведінці у сфері підприємницьких відносин, можна розподілити на три групи: державно-політичні, організаційно-господарські і соціально-психологічні. Перша група обставин торкається економічної політики держави у складний період переходу від адміністративно-командних до ринкових відносин. Обраний шлях ринкових перетворень здійснювався непослідовно, супроводжувався прийняттям непродуманих і поспішних рішень⁸⁷.

Загалом цей процес відбувався стихійно, часто рішення приймалися виключно на потребу інтересам окремих соціальних груп, псевдоринкових формувань під «мудрим» керівництвом закордонних експертів і міжнародних фінансових кіл. Державні структури на перших кроках втратили контроль над розвитком економічної ситуації в країні, сподіваючись, що ринок сам усе поставить на свої місця.

Але, як свідчить світовий досвід, перехід до ринкових відносин неможливий без регулюючого впливу держави. В результаті соціалістична економічна система була знищена, а нової не збудовано. Все це призвело до повного розвалу економічної інфраструктури держави, зупинення виробництва, безробіття, невиплати заробітної

---

⁸⁶ Бухгольц Э., Лекшас Дж., Хартман Р. Социалистическая криминология. Москва : Прогресс, 1975. С. 54.

⁸⁷ Зелинский А. Ф. Криминология : курс лекций. Харьков : Прапор, 1996. С. 67.

плати, непродуманої фіскальної політики, відставання правового регулювання від потреб часу⁸⁸.

Друга група обставин пов'язана з тим, що в умовах докорінної ломки раніше діючої соціально-економічної структури не було забезпечено належного контролю за процесом реформування з боку державних розпорядчо-управлінських структур і, перш за все, правоохоронних органів. Практично зникли облік і звітність, поточний контроль за розвитком економічної діяльності, процесами приватизації державного майна, реорганізації державних підприємств, за зовнішньоекономічними зв'язками підприємств, банківською сферою, сферою торговельно-посередницьких відносин, діяльністю приватних підприємницьких структур з участю іноземного капіталу. Все це створило умови для масового розкрадання державних ресурсів, сировини і матеріалів. І як результат - повна дестабілізація економіки і перетворення країни в одну з найвідсталіших країн світу⁸⁹.

Третя група обставин охоплює собою соціально-психологічну невідповідність населення до нав'язаних йому реформ у сфері економіки. Однак не лише населення, а й управлінські структури адміністративно-командної системи різних рангів виявилися нездатними і невідповідними до роботи у раціональній структурі ринкових відносин. Тому свій минулий феодально-соціалістичний статус у системі економіко-політичних відносин вони постаралися втілити у нову економічну систему існування через особисто-сімейну приватизацію державного майна при збереженні раніше існуючих форм керівництва економікою держави. А соціально-психологічний менталітет населення зразу ж відкинув такий шлях реформування економіки і породив у суспільній свідомості стійкий правовий нігілізм.

Варто зазначити, що ступінь впливу цих трьох груп обставин на рівень, динаміку, структуру злочинності у сфері підприємницької діяльності не однаковий. Вони не ізольовано детермінують різноманітні форми цього виду злочинності. В реальній дійсності вони тісно переплітаються, створюючи загальний фон для розвитку злочинності у сфері підприємницької діяльності.

Таким чином, можна констатувати, що входження в систему ринкової економіки породило достатньо гострі соціальні протиріччя між новим укладом економічних відносин і організаційно-господарським вирішенням питань реалізації нової економічної політики держави та економічними потребами громадян. А головна причина злочинності у сфері підприємницької діяльності – це наявність

---

⁸⁸ Економічні злочини: попередження і боротьба з ними / за ред. А. І. Комарової та ін. Київ : НДІ «Проблеми людини», 2001. Т. 25. С. 241.

⁸⁹ Криминология. Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. Москва : Изд-во МГУ, 1994. С. 29.

глибокого протиріччя між можливостями задоволення своїх потреб законослухняною поведінкою членів суспільства і реальними умовами їх реалізації⁹⁰.

Отже, до головних факторів, що детермінують злочинність у сфері підприємницької діяльності, слід віднести: економічні, соціально-політичні, організаційно-управлінські, соціально-психологічні, правові та фактори, пов'язані з ефективністю діяльності правоохоронних органів. Економічні фактори у системі кримінологічних детермінантів злочинності у сфері підприємницької діяльності є найголовнішими, оскільки вони забезпечують відповідні умови для життєдіяльності не лише окремої особи, а й суспільства в цілому. Економічні фактори, що детермінують злочинну поведінку, – це комплекс історично мінливих негативних явищ в економічному житті суспільства, які, з одного боку, формують певний рівень економіко-правової свідомості людей, а з іншого – створюють у сфері виробництва, розподілу і обміну матеріальних благ умови для реалізації їх життєвих потреб у матеріальному забезпеченні злочинним шляхом.

Загальна економічна криза, що охопила Україну, характеризується спадом виробництва, розбалансованістю економіки, падінням життєвого рівня населення, інфляцією, зниженням продуктивності праці тощо. Вона остаточно загострила кримінальну ситуацію в країні, створивши ідеальні умови для розквіту економічної злочинності. Порівняно з іншими країнами СНД в Україні спостерігається найбільше зниження валового внутрішнього продукту. Найбільшими також є темпи спаду обсягів виробництва промислової продукції і товарів народного споживання. За останні п'ять років виробництво в цілому скоротилося більше ніж у два рази, а в окремих галузях – значно більше⁹¹.

Посилення боргової залежності України ставить під загрозу її економічну безпеку. Усі ці прогалини у діяльності офіційної економіки заповнює тіньова кримінальна економічна діяльність, яка зараз за обсягом зрівнялася з легальною економікою⁹².

Недоліки в регулюванні кредитно-фінансових відносин призводять до масового вивезення товарів за кордон, крадіжок валютних коштів. Підприємці йдуть на бартерні операції і залишають зароблені кошти на рахунках зарубіжних банків. Шахрайство в комерційних банках, акціонерних, трастових, інвестиційних, холдингових, страхових компаніях стало закономірним результатом недоліків економічної політики держави. Кримінологічне значення мають і спроби створити

---

⁹⁰ Четвериков В. С. Криминология. Москва : Инфра-М, 2001. 160 с.

⁹¹ Попович В. М. Тіньова економіка як предмет економічної криминології. Київ : Правові джерела. 1998. С. 59.

⁹² Білецький В. П. Проблеми державного контролю – як один з факторів виникнення і розвитку злочинності в зовнішньоекономічній сфері. *Економіка України*. 1997. № 6. С. 76.

конкурентоздатну альтернативну економіку, зосереджену, головним чином, у торговельній і посередницькій діяльності⁹³. У цій сфері зараз діють понад 80 % зареєстрованих підприємницьких структур. Підприємницький сектор, орієнтований на торговельно-посередницьку діяльність, перетворився на могутню надбудову над виробничою економікою, державним сектором, швидко і успішно ліквідував виробничу промислову економіку, наживши при цьому величезні капітали.

До того часу, поки не будуть вжиті заходи щодо стимулювання промислової сфери, зберігатиметься і поглиблюватиметься тенденція до криміналізації економіки. Безрозсудливе усунення держави від регулювання економічного процесу, лібералізація цін, різноманітні маніпуляції з грошовим обігом, процентними ставками на кредити, ставками оподаткування, надання різноманітних пільг суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності зробило економіку некерованою і створило підґрунтя для обвального зростання економічної злочинності. Порушення системи грошового обігу в країні, кредитна, податкова системи і система ціноутворення, направлені на залатування дірок економіки, що розвалилася, не тільки не врятували становище, а ще більше погіршили його, створивши оптимальні умови для криміналізації усіх сфер суспільних відносин⁹⁴.

В результаті значно зросли всі види корисливих злочинних посягань і особливо злочини у сфері підприємницької діяльності, які не були характерними для командно-адміністративної системи: вивіз неліцензійної сировини, рідкоземельних металів, фальшивомонетництво, маніпуляції з ціноутворенням, шахрайство з грошовими ресурсами, заняття забороненими видами промислів, організація фіктивних підприємств, кредитні операції по фальшивих авізо тощо. Дефекти у системі ціноутворення породили хвилю комерційної спекуляції, особливо у перші роки реформ, коли товари одержувалися у державному підприємстві за державними цінами, а потім перепродувалися, інколи по декілька разів, за комерційними цінами. Підприємства-монополісти досить швидко зорієнтувалися у ситуації і перестали нарощувати виробництво, підвищуючи ціни для отримання надприбутків. Високі банківські кредитні ставки і ставки оподаткування довершили картину економічного краху виробництва, а відсутність стабільного грошового обігу і твердої грошової одиниці зробили цей крах незворотним.

---

⁹³ Юмашев Ю. Международно-правовые формы внешне экономических связей ЕЭС. М.: Наука, 1989. С. 128; Юшина С. Сучасний стан та деякі колізії правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 1. С. 55.

⁹⁴ Мозоль А. П. Кримінологічні проблеми нелегальної міграції в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 18 с.

Значною мірою стимулювало зростання негативних тенденцій у кримінальній ситуації у країні порушення діючої раніше системи контролю за підприємницькою діяльністю. Часткове зниження ефективності роботи спеціалізованого ревізійного апарату, а потім і його майже повна ліквідація створили безмежне поле для різноманітних фінансових махінацій. Контрольно-ревізійний апарат адміністративно-командної системи не був використаний при проведенні реформування економіки. Жодна з економічних програм уряду про контрольно-ревізійний апарат навіть не згадувала⁹⁵.

Згорання системи контролю за розвитком економічних процесів при збереженні і зростанні чинників, що обумовлюють злочинність у сфері підприємницької діяльності, породило вакуум суспільного контролю і байдужість населення до розкрадання країни у сфері економічної діяльності. Таким чином, держава позбавила себе одного з найважливіших важелів управління процесами економічних перетворень, а нової системи створено не було.

Незбалансованість ідеї вільного підприємництва з адекватними заходами соціального контролю і відповідальності породжує у суб'єктів підприємницької діяльності впевненість у всюдозволеності, провокує на антисоціальні способи вирішення економічних проблем. Фактори, пов'язані з адекватністю діяльності правоохоронних органів. Важливою ланкою у системі контролю за генезисом економічної злочинності є діяльність правоохоронних органів.

Статистичні дані, дані вибіркового кримінологічного дослідження свідчать про суттєві недоліки в організації системи протидії економічній злочинності. При загальній тенденції до зростання кількості злочинів у сфері підприємницької діяльності кількість засуджених за контрабанду, спекуляцію, обдурювання покупців, крадіжки державного або колективного майна шляхом привласнення, розтрати, зловживання посадовим становищем, порушення правил торгівлі рік у рік зменшується. З 33 складів злочинів, передбачених главою КК України про господарські злочини, за даними нашого дослідження правоохоронні органи не приділяли уваги 20 з них, або 61 %⁹⁶.

Слід відзначити і лібералізацію судової репресії при визначенні покарання за ці злочини. Найбільш розповсюдженим видом покарань був штраф (51,4 %), до 50 % осіб покарання призначалося нижче від нижчої межі. Значно рідше, ніж у минулі роки, застосовується і додаткове покарання у вигляді конфіскації майна і позбавлення права

---

⁹⁵ Блувштейн Ю. Д. О причинной обусловленности преступности. Криминология и уголовная политика. Москва : Ин-т гос. и права АН СССР, 1985. С. 33-36.

⁹⁶ Невмержицький Є. В. Правові проблеми боротьби з економічною злочинністю і корупцією : навч. посіб. Київ : АПСВ, 2005. 415 с.

займати певні посади чи займатися певною діяльністю. Такий підхід правоохоронних органів та суддів до боротьби зі злочинністю у сфері підприємницької діяльності породжує в суспільстві недовіру до правоохоронної системи і правовий нігілізм. У цілому ж можна констатувати, що правоохоронні органи ні в кадровому, ні в організаційному, ні в технічному забезпеченні не були готові до такого зростання злочинності у сфері підприємницької діяльності⁹⁷.

До організаційно-управлінських чинників ми відносимо всі ті протиріччя, які склалися на сучасному етапі в управлінні економікою з боку державних структур. Економічна політика останніх років ще більше ускладнила ситуацію. Керівництво держави, зіткнувшись з наростаючими економічними проблемами, вирішило провести лише «косметичну перебудову» структури управління економікою без рішучого переходу до ринкових важелів. Зволікання в цьому плані дало однозначний результат: жодна з проблем економіки не була вирішена, економічні болячки були загнані ще глибше.

Ситуація в економіці стала катастрофічною, і головний результат діяльності в сфері управління економікою за останні роки – це повна втрата контролю над динамікою соціально-економічних процесів в Україні і повна відірваність від існуючих реалій в економічному житті. Економіка була доведена до такого стану, що вона практично стала некерованою. Інфляція, дефіцит державного бюджету, зростання цін – в цьому винна вся система управління економікою держави, яка суттєвих змін порівняно з радянським періодом не зазнала. Фактично безконтрольно діють керівники і посадові особи управлінських і господарських структур, у розпорядженні яких знаходиться державне майно, сировина, трудові, матеріальні і фінансові ресурси, готова продукція, що вільно реалізується ними через різноманітні комерційні структури⁹⁸.

Послаблення державного керівництва економічними процесами і відсутність нової системи управління призвели до того, що економіка була віддана на пограбування кримінально-комерційним структурам. У світі зараз ніхто не заперечує необхідності державного регулювання економікою.

Історичний досвід підтверджує, що коли держава не втручається в економічне життя, то це призводить до негативних наслідків у вигляді криз, безробіття, соціальних і політичних заворушень, як це було в Європі в 1815-1936 роках, коли держава майже не втручалася в економічне життя, переклавши його регулювання на ринкові механізми.

---

⁹⁷ Бесчастний В. Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 245-250.

⁹⁸ Гаргат-Українчук О. М. Детермінанти транснаціональних злочинів у сфері економіки. *Прикарпатський юрид. вісник*. 2014. Випуск 2 (5). С. 154-165.

Про це ж свідчить і наш сучасний досвід. Але негативні наслідки господарювання у вигляді недовиробництва, дефіциту, неконкурентоздатності товарів і продукції тощо є породженням тотального державного регулювання економікою, про що свідчить досвід керівництва економікою у радянські часи. Тому тут необхідний зважений компроміс⁹⁹.

Варто зазначити, що інтенсивність дії криміногенних факторів значною мірою залежить від емоційного і психологічного стану людини, рівня її матеріальної забезпеченості, рівня правосвідомості. Будь-яке нехтування правами й інтересами населення, особливо в сфері підприємницької діяльності, миттєво викликає відповідну реакцію, що нерідко виражається в протиправних діях. Економіко-правова свідомість – це основний регулятор поведінки людини в суспільстві, і її формування проходить у конкретно-історичній ситуації. Тому не можна недооцінювати і негативного впливу на психологічний стан суспільства і, тим самим, на криміногенну ситуацію, економічної кризи, політичної нестабільності, різного роду конфліктів у суспільстві.

Вони, з одного боку, можуть призвести до соціального песимізму, апатії, політичної агресії, особливо під дією ідеологічного вакууму, викликаного руйнуванням традиційної соціалістичної системи моральних цінностей, а, з іншого, – до задоволення життєвих потреб на зразок західного: нажива за будь-яку ціну, в тому числі і кримінальним шляхом. До того ж засоби масової інформації всіляко сприяють формуванню таких настанов у суспільній свідомості¹⁰⁰.

Таким чином, формування економіко-правової свідомості людини слід шукати у дисфункціях соціально-економічної сфери, життєдіяльності соціальних груп і окремих індивідів. І в цьому зв'язку кримінологічно значущими наслідками виступають: нерівність у матеріальному забезпеченні людей, особливості життєдіяльності окремих груп населення, вплив засобів масової інформації і негативних сторін соціально-економічних протиріч суспільства. Недоліки законодавчого регулювання політичних і економічних реформ в Україні створили парадоксальну ситуацію, при якій законодавча база замість того, щоб створити надійне правове поле і забезпечити дотримання режиму законності в сфері економічних відносин, стала одним з чинників, дестабілізуючих цей процес. Закони, підзаконні нормативні акти, спрямовані на регулювання нових економічних відносин, мали декларативний, абстрактний характер і не ставили надійних перепон на шляху зростання економічних злочинів. Суперечливість, внутрішня

---

⁹⁹ Турчинов А. Теневая экономика и теневая политика. *Политическая мысль*. 1996. № 3–4. С. 83–90.

¹⁰⁰ Бандурка А. М., Давиденко Л. М. Преступность в Украине : причины и противодействие : моногр. Харьков : Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. С. 54.

неузгодженість, безсистемність, невідпрацьованість механізму реалізації – найхарактерніші риси законодавства перехідного періоду¹⁰¹.

Таким чином, законодавча практика не відпрацювала надійного механізму переведення вимог об'єктивних економічних законів у чіткі рамки юридичних і стала одним з криміногенних чинників детермінації злочинів у сфері економіки.

Саме тому виникає необхідність у виробленні комплексу стратегічних і тактичних заходів, що включають в себе заходи кримінально-правового, кримінологічного, кримінально-виконавчого характеру, спрямовані на вдосконалення кримінальної політики, а також перспективи розвитку кримінальної політики у сфері протидії злочинам економічної спрямованості.

Як відомо, основним актом щодо запобігання злочинності є Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1209-р¹⁰². Проте документ не враховує ті суспільно-політичні відносини, які склалися на сьогоднішній день. Саме тому наголошуємо на необхідності розроблення нової концепції протидії злочинності, що враховує високий рівень криміналізації, можливості держави і суспільства здійснювати протидію кримінальним проявам, помилки і недоліки попередніх концептуальних підходів до організації протидії злочинності, її забезпечення і практики реалізації. Відповідно, вивчення та кримінологічний аналіз кількісних та якісних показників злочинності на сучасному етапі розвитку українського суспільства є необхідною передумовою реалізації кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні.

§ 2.2. Характеристика особи, що вчиняє злочини у сфері підприємницької діяльності

Вивчення особи, що вчиняє злочини у сфері підприємницької діяльності, дає можливість виявити певні закономірності їх поведінки. Для характеристики осіб, що вчинили злочини у сфері підприємницької діяльності, велике значення мають дані про структуру їх особи, яка включає в себе соціально-демографічні і кримінально-правові ознаки,

---

¹⁰¹ Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія : курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. С. 39.

¹⁰² Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р / База даних «Законодавство України» / ВР України URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-%D1%80>.

соціальні ролі та позиції, моральні властивості, психологічні особливості¹⁰³.

Всі ці ознаки особи можна звести до трьох груп:

– по-перше, відношення до різноманітних соціальних цінностей, трудових обов'язків, ставлення до власності в умовах формування нових економічних відносин;

– по-друге, характер і соціальна значимість потреб особи, інтересів, установок та засобів їх задоволення (легальні, неправомірні, кримінальні);

– по-третє, самовиправдання того, що злочинна діяльність є корисною для інтересів бізнесу та суспільства.

Для більш узагальненої характеристики особи злочинця у сфері підприємницької діяльності слід скористатися кримінологічною класифікацією злочинців, що сприяє систематизації типових ознак окремих груп злочинців і виявленню механізму формування їх особи¹⁰⁴.

У кримінологічній класифікації особливого значення набуває визначення ступеня спільності класифікаційних груп. Найзагальнішою тут є вся сукупність осіб, які вчиняють саме економічні злочини. Далі можна виділити осіб, які вчиняють злочини у сфері підприємництва.

З цього приводу вітчизняними кримінологами проводилися деякі дослідження суб'єктів посадових розкрадань, вчинених на підприємствах харчової, м'ясної та молочної галузей, промисловості, торгівлі та громадського харчування. Зокрема, було встановлено, що 37 % злочинів припадає на матеріально відповідальних осіб, 11 % – на посадових осіб. При цьому такі розкрадання здійснювалися за задалегідь відпрацьованим планом¹⁰⁵.

Окрему групу злочинців у сфері підприємницької діяльності становлять особи, які займаються: виготовленням або збутом підроблених грошей чи цінних паперів; виготовленням з метою збуту, збутом або використанням іншим шляхом підроблених недержавних цінних паперів; підробкою знаків поштової оплати і проїзних квитків; незаконним виготовленням, підробкою, використанням або збутом підроблених марок акцизного збору. Особи, які вчиняють названі злочини, за своєю кримінологічною характеристикою відносяться до загальнокримінального типу економічної спрямованості.

При характеристиці осіб, причетних до зазіхань на об'єкти приватизації, слід мати на увазі, що в ході цього процесу з'являється можливість легалізації «тіньових» капіталів. Керівники приватних структур намагаються скупити державне майно, заволодіти

¹⁰³ Личность преступника. Отв. ред. В. Н. Кудрявцев. Москва : Юрид. лит., 1971. С. 101

¹⁰⁴ Мікіш А. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють фіктивне підприємництво в Україні. *Щомісячний науково-практичний юридичний журнал*. 2014. № 14. С. 87.

¹⁰⁵ Личность преступника. Москва, 1975. С. 46-57.

контрольним пакетом акцій приватизованих підприємств. З метою заниження ринкової ціни об'єктів, що виставляються на аукціон, злочинці використовують корумповані зв'язки й нейтралізують конкурентів шляхом примушування до відмови від участі в торгах. Така ситуація призводить до створення кримінально орієнтованих структур, формування особливого типу їх керівників, які деструктивно впливають на нормальний розвиток ринку товарів і послуг. У результаті нечесної конкуренції з'являється тип осіб, що примушують до штучного підвищення або підтримки високих цін; застосовують насильство для штучної зміни або фіксування цін; протидіють законній підприємницькій діяльності; примушують до виконання або невиконання цивільно-правових зобов'язань; застосовують інші види насильства, що кваліфікуються як злочини проти життя, здоров'я, свободи, честі і гідності особи¹⁰⁶.

За даними кримінологічних досліджень, кожен двоє із трьох засуджених за злочини у сфері підприємницької діяльності мають середню та вищу освіту. Останнім часом простежується стійка тенденція до зростання організованої злочинності у сфері підприємницької діяльності, що являє собою новий якісний рівень групової професійної злочинності. Організовані злочинні угруповання в сфері економіки характеризуються високим ступенем згуртованості кримінальних осіб у межах регіону, країни з розподілом на ієрархічні рівні, з виділенням лідерів, які не беруть участі у конкретних злочинах, а здійснюють організаторські, управлінські, ідеологічні функції, тісно пов'язані з корупцією. Вони втягують у економічну злочинність державних чиновників, у тому числі працівників правоохоронних органів, для прикриття їх злочинної діяльності та усунення конкурентів по бізнесу. Відбувається зрощування злочинців у сфері підприємництва із представниками загально-кримінальної злочинності, з одного боку, тіньової економіки – з другого.

Спонукальними мотивами заняття злочинною діяльністю у сфері економіки виступають користь, жадоба до непомірного збагачення, володіння престижними речами, недоступними для пересічних громадян, зайняття високого становища у владних та інших структурах. В організованих злочинних угрупованнях значна частина незаконно здобутих коштів перерозподіляється у вигляді неправомірної вигоди «потрібним людям»¹⁰⁷.

За віковою ознакою серед злочинців у сфері підприємницької діяльності переважають особи старші 30 років, переважно це чоловіки. Але відмінною ознакою економічної злочинності є те, що частка жінок

---

¹⁰⁶ Личность преступника. Отв. ред. В. Н. Кудрявцев. Москва : Юрид. лит., 1971. С. 59.

¹⁰⁷ Филимонов В. Д. Общественная опасность личности преступника. Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1970. С. 43.

серед злочинців досягає майже 40 %, що набагато вище, ніж у загальнокримінальній злочинності. Це пояснюється тим, що саме жінки найчастіше працюють бухгалтерами та економістами.

За соціальним станом серед засуджених робітники (62,8 %), решта службовці. Стосовно терміну перебування на певній посаді до вчинення злочину у сфері підприємницької діяльності, то у всій економічній злочинності переважають особи, які працювали на підприємстві більше 5 років (36,7 %). Щодо освітнього рівня, то значна кількість злочинців мала вищу освіту, спеціальну та середню освіту дещо менше.

Щодо наявності сім'ї – більшість з осіб, які були притягнуті до кримінальної відповідальності (76 %) мали сім'ю, були одружені. Сім'я розглядається багатьма кримінологами як важливий фактор, який впливає на вчинення цих злочинів. За результатами кримінологічних досліджень рівень рецидиву серед осіб, які вчиняють економічні злочини не перевищує 7-9 %¹⁰⁸.

Характеризуючи морально-психологічні риси злочинців, можна стверджувати, що для осіб, які вчиняють злочини у сфері підприємницької діяльності, притаманна антисуспільна спрямованість, яка може бути різною за своєю силою, глибиною, стійкістю. Особи, які вчиняють ці злочини, відрізняються високою соціальною пристосованістю, доброю орієнтацією в соціальних і правових нормах. Даний тип особистості злочинця характеризується корисливою мотивацією, прагненням до наживи, розкоші.

На формування корисливого мотиву переважно впливає прагнення винних осіб до особистого збагачення. Залишається ще високим питома вага злочинів, які вчинюються особами у зв'язку з неякісним виконанням своїх службових обов'язків. Однак, слід враховувати і те, що ці злочинці відрізняються більшою психологічною врівноваженістю, оптимізмом, високою¹⁰⁹.

Особи, які вчиняють економічні злочини, як особливий тип злочинця, відрізняються з-поміж інших такими характерологічними ознаками: вищий освітній та інтелектуальний рівень, краще матеріальне становище, комунікабельність, хороші організаційні здібності, стриманість у взаєминах з оточенням, емоційна стійкість¹¹⁰.

У зарубіжній кримінології їх, зазвичай, відносять до злочинців «у білих комірцях». За даними американської корпорації з досліджень у галузі бізнесу, зокрема, у США так звані «білокомірцеві злочинці»

---

¹⁰⁸ Ахмедшин Р. Л. Криминалистическая характеристика личности преступника : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Томск, 2006. С. 11.

¹⁰⁹ Кримінологія : підруч. для студентів вузів / [О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2002. С. 79.

¹¹⁰ Антонян Ю. М., Голубев В. П., Кудряков Ю. Н. Личность корыстного преступника. Томск : Изд-во Томского ун-та, 1989. С. 47–49.

завдають суспільству збитків у 17 разів більше, ніж крадії та грабіжники, разом узяті¹¹¹.

Статусно-рольовий комплекс економічних злочинців відзначається домінуванням службових, професійних статусів та ролей над гендерними. Їх характеризує так звана «роздвоєна аномічна свідомість» (поєднання релігійних уявлень і забобонів, матеріалістичних та ідеалістичних настанов, традиційної моралі та кримінальних «понять»), а також відсутність генералізуючої лінії, якій би підпорядковувалися всі інші компоненти особистості¹¹².

Варто зазначити, що особистості злочинця у сфері підприємницької діяльності притаманні: гіпертрофована цільова життєва настанова на збагачення та користування владою за будь-яку ціну, незважаючи на засоби; налаштованість на значний ризик (йти «ва-банк»); гармонізація законних і незаконних шляхів ведення господарства; поєднання егоцентризму з екстравагантністю; гіпертрофовані енергійність, цинізм у ставленні до інших людей, схильність до блефу; атрибути зовнішньої респектабельності та добропорядності; підкресленість високого статусу, що має покращувати загальний імідж¹¹³. Їхні моральні деформації, зазвичай, проявляються у кар'єризмі, прислужницькому й авторитарному стилі управління, корисливому споживацькому ставленні до займаної посади, соціального статусу, в прагненні з усього одержувати максимальну матеріальну вигоду¹¹⁴.

На відміну від інших категорій, злочинці у сфері підприємницької діяльності вирізняються найвищим рівнем інтелектуального контролю поведінки, більшою адаптацією до зміни ситуацій, стриманістю, добрим орієнтуванням у соціальних нормах і вимогах, а також відсутністю моральних заборон щодо порушення правил, які регулюють підприємницьку діяльність¹¹⁵. Вони часто знаходять виправдання своїй протизаконній економічній поведінці в демагогічному теоретизуванні, виступаючи проти політики чинного уряду, вважаючи податки не виправдано високими, вбачаючи у державному апараті першого ворога власного бізнесу¹¹⁶. Злочинці, які

---

¹¹¹ Анікіна Т. М. Стан злочинності та її профілактика в деяких країнах в сучасних умовах. *Проблеми попередження злочинності в сучасних умовах* : матер. 3-ї студентської конф. з кримінології, (25 лист. 2003 р.). Харків : ХЮА, 2003. С. 33.

¹¹² Коваленко В. В. Профілактика економічної злочинності в Україні: Концептуальні засади, організаційно-правові основи, проблеми управління : моногр. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. С. 94.

¹¹³ Иншаков С. М. Зарубежная криминология : учеб. пособ. для вузов. 2-е изд. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. С. 340–342.

¹¹⁴ Лихолоб В. Г. Правопорушення: моральна і правова оцінка : навч. посіб. Київ : УАВС, 1994. С. 111–112.

¹¹⁵ Кайзер Г. Криминология. Введение в основы. М. : Юрид. лит., 1979. С. 289.

¹¹⁶ Андерс И. Наказание и предупреждение преступлений. М. : Прогресс, 1979. С. 36.

обіймали високі посади, не визнавали своєї вини, а в окремих випадках, якщо й вважали себе винними, то лише у недбалості, що швидше було виявом психологічного самозахисту¹¹⁷.

За даними четвертого всесвітнього огляду економічних злочинів, наймасштабніші злочини у сфері підприємницької діяльності вчиняють треті особи (замовники, ділові партнери) – майже 80 %, з яких 20 % перебували за кордоном. Проте все частіше головним учасником злочинних махінацій стають працівники компаній, проти яких вчинено злочини (до 38 %). За даними опитування в країнах Центральної та Східної Європи, а також у Росії 40 % співробітників, які вчинили злочин, займали керівні посади у компанії, де працювали. Зокрема, вище керівництво компанії причетне до 50 % випадків шахрайств з фінансовими ресурсами. Це пояснюється тим, що, по-перше, керівники вищої ланки високоосвічені, а тому здатні розробити складніші схеми шахрайства з фінансовими ресурсами; по-друге, недостатністю корпоративного управління, коли виникають ситуації, за яких власники бізнесу чи акціонери мають можливість лише частково контролювати вище керівництво.

Особи, які вчиняють злочини у сфері підприємницької діяльності, зокрема всупереч інтересам компаній, у яких працюють, зазвичай чоловічої статі, віком 31-40 років. Вчинення шахрайських дій працівники компаній пояснювали бажанням одержання особистої матеріальної вигоди (73 %); нездатністю протистояти спокусі збагачення (38 %); нерозумінням неправомірності характеру своїх дій (33 %)¹¹⁸.

Попри наявність типових ознак особи злочинця, що вчиняє злочини у сфері підприємницької діяльності, їхні соціально-демографічні, морально-психологічні, кримінально-правові та інші якості та властивості корелюють з видом вчиненого економічного злочину¹¹⁹.

На наше переконання, особа злочинця, що вчиняє злочини у сфері підприємницької діяльності, в Україні найкolorитніше представлена особами, які вчинили злочини у сфері господарської діяльності. За віком це, зазвичай, особи понад 29 років (80 %), які «дослужилися» до відповідної посади та мають певний стаж роботи (понад 5 років – майже 40 % осіб). 62,8 % мають повну вищу та базову освіту.

---

¹¹⁷ Антонян Ю. М., Голубев В. П., Кудряков Ю. Н. Личность корыстного преступника. Томск : Изд-во Томского ун-та, 1989. С. 14–15.

¹¹⁸ Экономические преступления: люди, культура и механизмы контроля. Четвертый всемирный обзор экономических преступлений: Форензик – финансовые расследования Россия. URL: http://www.pwc.ru/ru_RU/ru/forensic-services/assets/gesc_russian_supplement_rus.pdf.

¹¹⁹ Кальман О. Г. Стан та головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні і прикладні проблеми : моногр. Харків : Гімназія, 2003. С. 87.

Особливості особистості економічного злочинця диференціюються залежно від виду вчиненого злочину.

Так, наприклад, шахрайства у сфері банківського кредитування переважно вчинюють чоловіки (70 %). Найбільша кримінальна активність припадає на вікову групу від 30 до 40 років (60 %), тобто на працездатну, економічно активну, зрілу частину населення. Переважна більшість осіб, які вчинили шахрайства у сфері кредитування, мали спеціальну освіту (економічну – 61 %; технічну – 36 %; юридичну – 3 %). 81 % осіб мали вищу освіту; 18 % – середню спеціальну освіту та лише 1 % – середню. Більшість осіб займали високе службове становище і мали високі доходи. У 81 % випадків шахрайства з фінансовими ресурсами вчинялися за участю керівників (директори, головні бухгалтери, засновники та власники підприємств). Близько 69 % осіб, які вчинили шахрайства з фінансовими ресурсами, працювали понад 1 рік; 18 % – від 6 до 12 місяців; 10 % – від 1 до 3 місяців; 3 % – до 1 місяця¹²⁰.

В окремих етапах злочинної діяльності брали участь підставні особи з-поміж осіб, які не мали постійної роботи та певного місця проживання, вели аморальний спосіб життя або були психічно хворі тощо. Питома вага серед них раніше засуджених за злочини у сфері підприємницької діяльності доволі низька (5 %). В структурі осіб, які вчинили злочини у банківській сфері, найбільша питома вага саме посадових осіб банків, зокрема: керівники банківських установ та їхні заступники (44 %); інші посадові особи, які відповідали за проведення банківських операцій, становили 39 %. Особи з-поміж керівників банківських установ, нерідко в імперативному порядку, вирішують питання розподілу банківських кредитних ресурсів, мають широкі ділові та особисті стосунки з клієнтурою та банківським персоналом, володіють важливою банківською інформацією, зокрема тією, що становить банківську таємницю.

Близько 17 % осіб, які брали участь у вчиненні злочинів, – це технічні працівники (економісти, операціоністи, оператори ЕОМ)¹²¹.

Найчастіше вступають у змову зі злочинцями керівники банку (72,4 % респондентів з-поміж оперативних працівників та 84 % – банківських службовців); керівники та посадові особи кредитних підрозділів (відповідно – 59,7 % та 56 %); економісти, які працюють з кредитними справами (відповідно – 18,3 % та 2 %); колишні банківські працівники (відповідно – 13,7 % та 10 %).

---

¹²⁰ Якимова С. В., Боровікова В. С. Особистість економічного злочинця. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2016. № 837. С. 521–527.

¹²¹ Джужа О. М., Василевич В. В., Копан О. В., Кулик О. Г. та ін. Організована злочинність в Україні та країнах Європи : посіб. ; за заг. ред. професора О. М. Джужі. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. С. 94–96;

Окрім цього, технічні працівники, які перебувають у трудових відносинах з банківською установою, можуть неправомірно використовувати комп'ютерні мережі, фальсифікувати програми, змінюючи вихідні дані. Більшість представників служб банківської безпеки вважають, що основну небезпеку вчинення комп'ютерних злочинів спричиняють саме внутрішні користувачі (тобто «свої»). Вони скоюють 94 % злочинів, тоді як зовнішні користувачі – лише 6 %. З-поміж всіх зовнішніх користувачів 70 % – це клієнти-користувачі комп'ютерної системи; 24 % – обслуговуючий персонал¹²².

Характеризуючи осіб, які вчинили так звані «податкові злочини», варто звернути увагу на спорідненість їх кримінологічного портрета зі злочинцями у кредитно-фінансовій сфері. Так, найактивнішими неплатниками податків слід визнати осіб віком 30–39 років (28,8 %), 25–29 років (27,0 %) і 40–49 років (26,2 %). «Податковий», як і «кредитно-фінансовий» злочинець, характеризується високим освітнім цензом (48,3 % – 81,6 % винних мали вищу освіту); переважно займали керівні посади (59,6 % винних в ухиленні від сплати податків були керівниками підприємств, установ, організацій; 12,3 % – головними (старшими) бухгалтерами; 27,3 % – підприємцями без утворення юридичної особи тощо)¹²³.

За морально-психологічними якостями вирізнялися високим рівнем правової обізнаності в питаннях, що пов'язані з виконанням бюджету; стійким характером криміногенної спрямованості особистості; нехтуванням правовими приписами та неповагою до закону. За соціально-психологічними якостями вирізнялися завищеними матеріальними потребами, моральною деформацією особистості, зневажливим ставленням до нормативно-правового регулювання. Кожна п'ята особа вчинила злочин у складі групи осіб¹²⁴.

Дослідження структури учасників організованої злочинної діяльності у сфері зовнішньоекономічної діяльності вказують на те, що ними є громадяни України. Поряд з тим, у зв'язку з особливостями зовнішньоекономічної діяльності, що передбачає співпрацю із зарубіжними контрагентами, нерідко у злочинних схемах беруть участь іноземні громадяни (20,4 %), здебільшого громадяни СНД. 83,6 % осіб – чоловічої статі. За віковим цензом учасники організованої злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері порівняно старші за інших

---

¹²² Біленчук П. Д., Дубовий О. П., Салтєвський М. В., Тимошенко П. Ю. Криміналістика : підруч. для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України. Київ : АТІКА., 1998. С. 374–375.

¹²³ Пивоваров В. В. Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2003. С. 10–11.

¹²⁴ Гладун О. З. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини проти порядку використання бюджету. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 4 (13). URL: <http://nbuv.gov.ua/e-journals/Chaau/2001-4/11gozpvb.pdf>.

економічних злочинців (основна група понад 40 років). Такі вікові відмінності пояснюються тим, що у цій сфері у вчиненні злочинів задіяні особи зі значним управлінським досвідом, який почав формуватися ще на початку 90-х років минулого століття за суцільної лібералізації зовнішньоекономічної діяльності¹²⁵.

Особи, які вчинили злочини у сфері приватизації, як правило, чоловічої статі (70,7 %); віком від 30 до 50 років (55,9 %); з вищою освітою (56,2 %); більшість з них є службовцями (47,5 %). Характерною особливістю є наявність спеціальної освіти (економічної, юридичної чи іншої), що пов'язано зі специфікою підготовки та вчинення зазначених злочинів¹²⁶.

Конкретизуючи характеристику осіб, які вчинили злочини в паливно-енергетичному комплексі, можна зазначити, що, зокрема, в нафтогазовому секторі переважають особи чоловічої статі віком від 30 до 50 років – 75,0 %, які мають загальну середню або професійно-технічну освіту – 83,3 %, працездатні, які не працюють і не навчаються – 58,3 %, раніше судимі – 25,0 %. Майже третина виявлених осіб, які вчинили злочини економічної спрямованості в нафтогазовому комплексі, діяли у складі групи¹²⁷.

Особи, які вчинили злочини у вугільній промисловості, переважно віком від 40 до 50 років; за соціальним станом – керівники підрозділів і керівники підприємств (60 %); 48,4 % – з вищою освітою та 42,5 % – спеціальною освітою; рівень рецидиву в засуджених осіб у вугільній галузі дещо нижчий (5 %), ніж у інших сферах економіки (7–9 %).

Титаренко О.О. встановив залежність активності злочинної діяльності від стажу роботи у вугільній промисловості. Так, найактивнішу криміногенну групу серед чоловіків становили особи, які перебували на посадах від 2 до 5 років (48,5 %). Відповідно серед жінок – це особи, які перебували на посадах від 5 до 10 років. Окрім цього, автор зазначає, що найвищий рівень активності вчинення групових злочинів спостерігається серед керівників підрозділів та фінансово бухгалтерських працівників підприємств вугільної промисловості¹²⁸.

Відмітимо, що дані кримінологічної характеристики щодо економічної злочинності мають широку сферу практичного

---

¹²⁵ Мельничук Т. В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері: кримінологічне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеська нац. юрид. акад. Одеса, 2009. С. 11.

¹²⁶ Глоба К. П. Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє злочини у сфері приватизації майна. *Вісник господарського судочинства*. 2007. № 6. С. 85–92.

¹²⁷ Левченко Ю. О. Запобігання злочинам, що вчиняються у нафтогазовому комплексі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. КНУВС. Київ, 2008. С. 9–10.

¹²⁸ Титаренко О. О. Кримінологічна характеристика та протидія економічним злочинам у вугільній промисловості : моногр. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ, 2008. С. 140–141.

застосування й, зокрема, для розроблення дієвіших засобів для запобігання їй.

Проведений науковий аналіз дає змогу підсумувати, що особа, яка вчиняє злочини у сфері підприємницької діяльності, як окремих тип злочинця, вирізняється порівняно високим освітнім та інтелектуальним рівнем, порівняно високим рівнем матеріального становища, наявністю хороших комунікативних та організаційних здібностей, стриманістю у взаєминах з оточенням, емоційною стійкістю у поєднанні з невпинним бажанням до збагачення, корисливим ставленням до займаної посади, можливостей, пов'язаних з професійною діяльністю. Особливістю даного злочинця також є маскування злочинної діяльності поєднанням законних й протиправних шляхів задоволення корисливого інтересу у сфері бізнесу¹²⁹.

Найтипівіші риси особи, що вчиняє злочини у сфері підприємницької діяльності проявляються на рівні психологічної підструктури особистості. На рівні соціальної підструктури, як правило, відображені деякі відмінності щодо різних категорій злочинців, які реалізують свою економічну активність у конкретних напрямках господарювання. Знання характерних особливостей особистості економічного злочинця можуть мати широку сферу практичного застосування й, зокрема, для планування більш дієвих засобів протидії злочинам у сфері господарської діяльності.

§ 2.3. Запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності як запорука економічної безпеки України

Злочинність у сфері підприємницької діяльності у більшості країн світу з перехідною економікою традиційно займає одне і перших місць і є найбільш поширеним явищем, яке затьмарює навіть традиційну загальнокримінальну злочинність. Існує ця злочинність і у економічно розвинутих країнах, але там вона стримується надійною системою протидії¹³⁰.

Попередження злочинності у сфері підприємницької діяльності залежить, перш за все, від вирішення проблем реалізації економічної політики держави, її стратегічних напрямків і тактичних заходів. Як один з найбільш важливих напрямків і соціального управління ця діяльність потребує здійснення системи політичних, економічних,

---

¹²⁹ Арделян Т. О. Незаконна підприємницька діяльність у кримінальному законодавстві країн колишнього СРСР. *Роль права та закону в громадянському суспільстві* : Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 9–10 лютого 2018 р.). С. 62–64.

¹³⁰ Сатуев Р. С., Шраер Д. А., Яськова Н. Ю. Экономическая преступность в финансово-кредитной системе. Москва : Центр экономики и маркетинга. Москва : Прогресс, 2000. С. 11.

організаційно-виробничих, технічних, правових, виховних засобів, спрямованих на централізацію, зниження, припинення дії обставин, які обумовлюють злочинність у сфері економічної діяльності¹³¹.

Враховуючи ці обставини, найважливіше значення для попередження цього виду злочинної поведінки мають заходи загальносоціального попередження. Вони повинні бути спрямовані на чітке визначення функцій держави у регулюванні економічних відносин, формуванні її економіко-правової політики; розподіл повноважень між центральними і місцевими органами у регулюванні економічних процесів; створення відповідних умов для належної правової поведінки суб'єктів економічної діяльності, забезпечення рівного правового захисту державного і недержавного секторів економіки; створення такої ринкової інфраструктури, яка б забезпечила рівні можливості для реалізації і професійного потенціалу різноманітних суб'єктів підприємницької діяльності; налагодження демократичних принципів контролю за діяльністю підприємницьких структур.

Системна характеристика заходів попередження злочинності у сфері підприємницької діяльності передбачає реалізацію комплексу заходів: політичних, економічних, організаційних, правових, технічних, виховних. Політичні заходи повинні бути спрямовані на чітке визначення пріоритетів щодо захисту економічних інтересів держави, окремих соціальних груп і громадян.

Виходячи з того, що економічна діяльність громадян є основою економічного існування держави, пріоритет економічної політики повинен бути відданий створенню відповідних умов для реалізації трудового потенціалу громадян і відповідної винагороди. Пріоритети економічної політики держави повинні бути узгодженими з Конституцією України і відповідати їй. Економічна політика держави, спрямована проти людини, нічого іншого не може породити, окрім протистояння державі в усіх напрямках її діяльності¹³².

Наявність свідомої, а не декларативної політичної волі лідерів держави для реалізації послідовних і дійових економічних законів, стратегій і програм – це зараз найголовніше завдання. Без твердої політичної волі усі заяви про наміри посилити боротьбу зі злочинністю лишаються лише закличками і гаслами. Сутність поняття «політична воля» не може зводитися лише до намірів репресивного характеру, а лежить у площині створення такого правового поля для економічної діяльності, яке б відкривало реальні можливості для законослухняної

---

¹³¹ Сокол В. М. Заходи запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 203.

¹³² Криминология : учебник. Под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. Москва : Юристъ, 1999. С. 15.

поведінки у сфері економічних відносин, робило б абсолютно недоцільним вчинення таких злочинів. А це можливо лише через створення відповідних економічних стимулів для всіх суб'єктів підприємницької діяльності і встановлення жорсткої відповідальності за правопорушення¹³³.

У загальній концепції боротьби з економічною злочинністю, в умовах переходу до ринкових відносин, вони відтворюють економічну політику держави. Державні програми по окремих напрямках економічної політики повинні створювати необхідні умови для реалізації творчих можливостей громадян України у сфері підприємницької діяльності.

Але, на жаль, ні реформи, ні програми розвитку підприємницької діяльності не створюють належних умов для добросовісної діяльності у сфері підприємництва. На нашу думку, першочергове значення у структурі економічних заходів має розроблення:

1) загальної Концепції боротьби з економічною злочинністю в Україні, яка б чітко визначила завдання, цілі реформування економіки України та фінансові можливості цього процесу;

2) спеціальних програм по окремих напрямках державної політики стосовно різних галузей народного господарства;

3) програм розвитку підприємницького сектору;

4) програм приватизації державного майна;

5) програм обмеження монопольної діяльності;

6) програм реформування банківської системи і системи оподаткування;

7) програм упорядкування торговельно-посередницької діяльності;

8) програм упорядкування діяльності місцевих органів влади і управління стосовно регулювання підприємницької діяльності на місцях. Розробка Концепції боротьби зі злочинністю у сфері економіки, без сумніву, має пріоритетне значення. Сьогодні такої Концепції в Україні немає. Аналогічну позицію висловили і практичні працівники (78 % опитаних респондентів). Вона повинна стати програмозобов'язуючим нормативно-правовим актом, настановам якого мають відповідати усі інші нормативно-правові акти, а також містити у собі заходи попередження і протидії економічній злочинності.

Варто зазначити, що важливе значення у групі запобіжних економічних заходів має гарантоване державою невтручання в господарську діяльність різноманітних контролюючих органів без належних на те підстав. А якщо таке втручання без підстави сталося, то відповідні державні органи повинні відшкодувати завдані ними збитки.

---

¹³³ Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. С. 64.

В умовах розширення сфери фінансових зловживань, різного роду правопорушень у кредитно-банківській системі, ухиленнь від сплати податків особливе значення мають заходи, спрямовані на вдосконалення фінансового і податкового законодавства, реалізацію жорсткої податкової політики, вдосконалення всієї фіскальної системи з тим, щоб її діяльність сприяла підвищенню ефективності суспільного виробництва, а не його занепаду.

Приватизація, яка триває в Україні довгий час, не виконала тих завдань, які ставилися перед нею: підвищення соціально-економічної ефективності виробництва та залучення коштів на структурну перебудову економіки України, створення належних умов для залучення інвестицій¹³⁴.

Тому важливе значення має розробка чіткої програми приватизації державного майна, вдосконалення методик його оцінки, умов використання іноземних інвестицій, розробка заходів, які стримують зловживання, і методик запобігання правопорушенням у цій сфері.

Для попередження міжнародної економічної злочинності важливе значення має поєднання зусиль України та інших держав у протидії злочинності у сфері підприємницької діяльності міжнародного масштабу, використання у цій діяльності можливостей міжнародного співробітництва, досвіду безпосередньої правоохоронної діяльності, спрямованої на викриття, розслідування і судовий розгляд справ про вищевказані злочини, вчинені міжнародними злочинними угрупованнями. Для нашої країни, з її прозорими кордонами, ця проблема набуває додаткової актуальності у зв'язку з економічними відносинами між країнами СНД.

Особливість правового статусу цієї структури потребує створення відповідних координуючих органів інформаційного обліку, проведення спільних заходів, а також укладення відповідних угод по боротьбі з економічною злочинністю. Надійне наукове забезпечення боротьби зі злочинністю у сфері підприємницької діяльності передбачає налагодження системи фундаментальних і прикладних досліджень з проблем запобігання і протидії злочинності у сфері підприємництва, розробку сучасних наукових методик з цих питань, раціонального впровадження результатів цих досліджень і методик у практику боротьби зі злочинністю у сфері економіки, а також науковий аналіз заходів, що здійснюються, та прогнозування їх результатів. Усі фактори, що обумовлюють існування і прояви економічної злочинності, відомі кримінологічній науці¹³⁵.

---

¹³⁴ Кельман О. Г. Економічна злочинність і суміжні з нею поняття *Проблеми законності*. 2002. Вип. 55. С. 133.

¹³⁵ Алексеев А. И., Герасимов С. И., Сухарев А. Я. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы. Москва : Норма, 2001. С. 64.

Однак рівень пізнання цих факторів тільки за допомогою соціологічного аналізу у сучасних умовах мало що дає практиці боротьби з цим явищем. Тому зараз необхідна розробка відповідних комп'ютерних технологій аналізу їх взаємодії на основі математичного моделювання криміногенних процесів¹³⁶.

Організаційні заходи попередження економічних злочинів спрямовані на вдосконалення діяльності управлінського персоналу, підвищення ефективності діяльності контрольно-ревізійних органів, вдосконалення систем обліку і звітності. Сюди ж відносяться заходи з добору і професійної підготовки кадрів для господарства, фінансового контролю, спеціалізованих видів контролю, побудова ефективної системи добору кадрів для роботи в органах боротьби зі злочинністю у сфері підприємницької діяльності, їх атестації, підготовки і перепідготовки.

Вивчення статистичних даних про злочини, вчинені у сфері підприємницької діяльності, показало, що професійна підготовка слідчих по цій категорії справ є невисокою. Тому необхідна розробка та впровадження методики професійного відбору фахівців для роботи у цих органах, організація постійного навчання з основ бухгалтерського обліку, методик розслідування окремих видів злочинів, удосконалення штатних розкладів, забезпечення необхідних умов та гарантій їх службової діяльності шляхом підвищення рівня соціального забезпечення.

Цілям профілактики мають служити і заходи з удосконалення методів обліку і контролю за рухом товарно-матеріальних цінностей, які б відповідали світовим стандартам ведення господарського обліку і давали змогу аналізувати та вивчати по кожній галузі господарства, на кожному етапі виробництва дії, операції, рішення, при здійсненні яких можливе вчинення економічних злочинів, розроблення певних умов та процедур, що виключали б такі факти, детально регламентували правила та стандарти прийняття розпорядчих, дозвільних, управлінських рішень, видання ліцензій, вирішення інших питань управління економікою¹³⁷.

Інформаційно-аналітичне забезпечення протидії злочинності у сфері підприємницької діяльності також є необхідною умовою підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у зазначеній сфері. Це передбачає створення системи інформування про стан, динаміку, структуру злочинів у сфері економіки в Україні, необхідної і достатньої для ефективної діяльності суб'єктів

---

¹³⁶ Даньшин И. М., Голина В. В., Кальман О. Г., Лысодед О. В. Криминология: Общая и Особенная части. Харьков, 2003. С. 91.

¹³⁷ Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 2: Криминологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Київ, 2007. 712 с.

профілактики і для прийняття відповідних управлінських рішень щодо запобігання цим злочинам.

Зазначені заходи включають: створення узгодженої системи показників, що відбивають реальний стан боротьби зі злочинністю в підприємницькій діяльності в Україні; створення єдиної міжвідомчої системи інформування про такі злочини, причини та умови їх вчинення; створення банку нормативної, управлінської, аналітичної, науково-методичної, довідкової та іншої інформації, у тому числі із зарубіжних джерел, і налагодження системи використання цієї інформації зацікавленими відомствами і науковцями; розробка методичних рекомендацій щодо використання методів статистичного аналізу динаміки окремих видів економічних злочинів, методик організації статистичних спостережень збитків від економічних злочинів¹³⁸.

Саме тому необхідно створити надійний механізм збирання і використання відповідних даних не лише на національному, але і на регіональному рівнях. Технічні заходи попередження злочинної поведінки у сфері підприємницької діяльності в умовах комп'ютерного управління рухом фінансових ресурсів і товарно-матеріальних цінностей повинні забезпечити надійну охорону, облік, своєчасне визначення кількісних і якісних показників цього процесу через розробку сучасних комп'ютерних систем на основі математичного моделювання умов виробничих процесів, систем охорони об'єктів, запровадження технічних приладів, що контролюють кількісні і якісні показники сировини, комплектуючих елементів на кожному етапі технологічного процесу. Надійні системи контролю мають бути розроблені по всій лінії технологічного процесу: постачання сировини – її оплата і система розрахунків – виробництво – виготовлення готової продукції – транспортування вантажів – захист документації і цінних паперів, аналіз фінансових документів – умови одержання продукції – її реалізація.

До технічних заходів профілактики злочинів у сфері підприємницької діяльності слід віднести також розробку удосконалених засобів охорони при транспортуванні сировини (особливо по трубопроводах), які б виключали можливість втручання у технологічний процес, розробку методів виявлення фальсифікованих продуктів і товарів.

Але головне – це забезпечення правоохоронних і контролюючих органів сучасними приладами і методиками виявлення правопорушень і злочинів, які вчиняються у процесі підприємницької діяльності¹³⁹.

---

¹³⁸ Курс лекцій по кримінології : учеб. пособие ; под ред. проф. И. Н. Даньшина (Общая часть) и проф. В. В. Голины (Особенная часть). Харьков : Одиссей, 2006. С. 173.

¹³⁹ Кримінологія : підруч. для студентів вузів / [О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

Правові заходи у сукупності з іншими мають суттєве значення у попередженні злочинної поведінки у сфері економіки. Особливу значущість вони мають у сучасний період адміністративно-командної зміни форм власності і побудови на цій основі ринкової економіки. Правозабезпечуючий механізм цього процесу не достатньою мірою відтворює і регулює реальні економічні процеси у суспільстві і господарській практиці. Більш того, чинне законодавство і практика його застосування спонукає до кримінальної поведінки і є одним з стимулюючих її факторів.

Вдосконалення чинного законодавства з урахуванням цих обставин має бути спрямоване на:

- а) забезпечення прав людини і громадянина;
- б) встановлення загальнообов'язкових правил поведінки на ринку для всіх господарських і управлінських структур;
- в) встановлення реальної системи санкцій для органів державного управління, юридичних та фізичних осіб за порушення законодавства стосовно споживачів;
- г) введення адміністративної, кримінальної відповідальності за дії, які призводять до дестабілізації функціонування господарського механізму з боку посадових осіб, які спричиняють шкоду суспільним інтересам;
- г) приведення різних галузей законодавства до нинішніх потреб суспільства;
- д) законодавче упорядкування підстав для надання відповідних пільг окремим суб'єктам підприємницької діяльності і встановлення кримінальної відповідальності за незаконне надання таких пільг;
- е) встановлення підвищеної кримінальної відповідальності за найбільш суспільно небезпечні форми економічної поведінки, які призводять до підризу економічної безпеки країни;
- є) реформування законодавчого процесу шляхом скорочення його строків, впровадження незалежної експертизи, розробки проектів законодавчих актів колективами юристів, економістів, психологів і практичних працівників;
- ж) вдосконалення правозастосовної політики, підвищення ефективності її діяльності в цілях реалізації принципу невідворотності покарання незалежно від політичного і соціального статусу особи¹⁴⁰.

Матеріали дослідження свідчать, що існує багато таких суспільно небезпечних діянь, які є джерелом накопичення капіталів незаконного походження і засобом одночасного їх «відмивання». До таких некриміналізованих поки що діянь належать: випуск у безготівковий платіжний обіг фіктивних грошових коштів (незаконна емісія);

---

¹⁴⁰ Кравчук С. Й. Економічна злочинність в Україні. URL : <http://westudents.com.ua/knigi/116-ekonomichna-zlochinnst-v-ukran-kravchuk-sy.html>.

використання фіктивних грошових коштів для надання кредитів та інше їх використання; підробка, використання та видача посадовою особою підробних документів з корисливою метою юридичним та фізичним особам; такі ж мотиви вчинення злочину на користь третіх осіб доцільно передбачити також у конструкції складів злочину при всіх випадках розкрадань і впровадити у «зловживання посадовим становищем», «посадовий підлог»; «відмивання» фіктивно утворених грошових коштів чи інших доходів незаконного походження шляхом банківських операцій чи іншого їх впровадження в легальну підприємницьку діяльність; використання псевдоугод, псевдорозрахункових операцій, іншої псевдопідприємницької діяльності у корисливих інтересах чи інтересах третіх осіб; порушення єдиних економічних нормативів, встановлених НБУ у сфері кредитних відносин; ухилення від ведення бухгалтерського обліку, використання режимно-облікових документів суворої звітності або порушення строку зберігання фінансово-господарських документів; приховування або несвоєчасне оголошення про неплатоспроможність; навмисне банкрутство з метою неповернення боргів кредиторам; використання бюджетних та позабюджетних державних коштів не за призначенням; несанкціоновані проникнення до комп'ютерних систем; пошкодження або заміна даних програмного забезпечення; комп'ютерне економічне шпигунство та розголошення відомостей з обмеженим доступом; комп'ютерний саботаж, вимагання, шантаж; розкрадання коштів за допомогою проникнення в електронні банківські мережі.

Ми не підтримуємо думку науковців, щоб усі перелічені суспільно небезпечні діяння обов'язково були криміналізовані. Головне – заходи попередження. Але невідпрацьованість цих питань у кримінології породжує труднощі у практичній діяльності правоохоронних органів. А деякі з них є найбільш потужними джерелами національного і транснаціонального підпільного сектору економіки. Виходячи з того, що проблема підвищення ефективності боротьби з організованою злочинною діяльністю у сфері підприємницької діяльності є нагальною, необхідно криміналізувати ряд найбільш суспільно небезпечних діянь з питань відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом¹⁴¹.

Слід також відрегулювати і законодавство про господарську, фінансову діяльність. Тут теж дуже багато прогалин, які дають широкий простір для кримінального бізнесу. Результати дослідження свідчать про те, що на сучасному етапі не можна обійтись без посилення кримінальної відповідальності за злочини у сфері підприємницької діяльності, але головним є розробка ефективної системи профілактики і протидії таким проявам і підвищення

---

¹⁴¹ Шевчук А. В., Дякур М. Д. Кримінальне право України (Особлива частина) : навч. посіб. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. С. 324.

ефективності правоохоронної діяльності. Таким чином, сукупність правових заходів повинна створити таке правове поле, в якому будь-яке правопорушення або злочин у сфері економічної діяльності були б своєчасно виявлені, і зробило б вчинення їх недоцільним як з боку державних службовців, так і окремих громадян¹⁴².

Виховні заходи мають важливе значення у формуванні економіко-правової свідомості людини. Ці заходи повинні забезпечити її законслухняну поведінку в існуючій системі економічних відносин, на всіх рівнях суспільного життя. Цей напрям найбільш складний у системі профілактики злочинності у сфері економіки¹⁴³. Його складність полягає у тому, що завжди існують протиріччя між потребами особи у досягненні матеріальних благ і можливосте ми держави та її апарату їх забезпечити. Це протиріччя обумовлено ненадійністю і неповнотою програм соціального захисту громадян з боку управлінського апарату і підприємницьких структур¹⁴⁴.

Ось чому важливе виховне значення у сучасних умовах має:

- виховання нетерпимості у громадян до порушення ї: законних прав і інтересів як з боку державних службовців так і підприємницьких структур;

- використання для цього різноманітних форм протесту з метою наведення у державі елементарних форм порядку в економічному житті;

- своєчасне звернення до відповідних правоохоронних і контролюючих економічну діяльність органів з інформацією про відомі факти вчинення злочинів;

- активна участь у діяльності організацій по захисту прав споживачів;

- виховання через засоби масової інформації стійкої громадської позиції для захисту своїх прав, подолання стереотипів зрівняльного мислення, ефективного протистояння злочинним проявам у сфері підприємництва.

А найважливіше значення має виховання у суспільній свідомості ідеї побудови суспільства з високоефективною економікою, здатною створити людям надійні умови існування. І на це повинна бути спрямована діяльність ідеологічного апарату держави і засобів масової інформації. Таким чином, ідеологічні, виховні заходи мають бути спрямовані на посилення стимулів і мотивацій членів суспільства до

---

¹⁴² Арделян Т. О. Кримінально-правовий захист підприємницької діяльності за законодавством США. *Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Дніпро, 4–5 трав. 2018 р.). С. 77–78.

¹⁴³ Ковяров М. Ю. Уголовно-правовая характеристика лжепредпринимательства : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 2008. 186 с.

¹⁴⁴ Пчеліна О. В. Механізм вчинення економічних злочинів. *Право і Безпека*. 2009. № 4. С. 118–122.

налагодження гідних умов економічного існування і активної протидії будь-яким його порушенням¹⁴⁵.

Свобода економічної діяльності ставить нову проблему – проблему забезпечення гарантій від зловживання правом на підприємницьку діяльність.

Зміст і гострота сучасних проблем боротьби зі злочинністю у сфері підприємницької діяльності якісно відрізняються від раніше існуючих. Корінна причина цих відмінностей обумовлена закономірностями переходу від адміністративно-регульованого до ринкового типу економіки і природними шкідливими наслідками соціальної кризи, яка супроводжує даний перехід. Як показує світовий досвід, подібне явище допустимо вважати закономірним для будь-якого суспільства, що знаходиться в кризовому стані. При цьому не слід переоцінювати ступінь впливу на обсяг і суспільну небезпеку злочинності в сфері підприємницької діяльності в процесі заміни однієї моделі економіки на іншу. Найбільш значущі фактори росту злочинності в сфері підприємницької діяльності відкриваються в прагненні значної частини учасників нових економічних відносин до використання умов реформи з метою збагачення, а також в різке зростання їх соціально-економічної диференціації населення¹⁴⁶.

У найбільшій мірі на злочинність у сфері економічної діяльності впливають фактори економічного характеру.

При цьому необхідно також відзначити, що основними криміногенними факторами, що стримують розвиток легального підприємництва в цілому, є:

1. відсутність ефективної координації в діяльності державних органів, відповідальних за формування та реалізацію державної політики в сфері малого та середнього підприємництва;
2. громіздка бюрократична дозвільна система, яка потребує великих витрат часу і коштів (особливо у підприємців-початківців);
3. нестача власних коштів для розвитку бізнесу;
4. обмежений досвід роботи підприємців в умовах конкуренції;
5. ускладнена система оподаткування як для новостворюваних, так і для діючих малих і середніх підприємств.

Злочинність в цілому, економічна злочинність і, зокрема, злочинність в сфері підприємницької діяльності, мають значний період розвитку. Відомо, що підприємництво і пов'язана з ним злочинність, існували ще і в минулому, і в позаминулому столітті. Отже, можна зробити висновок, що можливість появи економічної злочинності (і

---

¹⁴⁵ Кальман О. Г., Христич І. О., Бойко Ю. Г. Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері господарської діяльності. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр.* Харків, 1999. Вип. 3. С. 3–34.

¹⁴⁶ Курс кримінології: Загальна частина : у 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. С. 73.

злочинів у сфері підприємницької діяльності) не залежить від типу економічних відносин¹⁴⁷.

Поряд з тим, заперечувати інтенсивне зростання злочинних проявів в період розвитку ринкових відносин було б не правильно. Вивчені матеріали привели до другого висновку: на динаміку злочинних проявів, в тому числі і незаконного підприємництва, і рівень їх суспільної небезпеки впливають не стільки тип економічних відносин, скільки конкретна організаційно-управлінська діяльність державних структур і пов'язаний з нею тип економічного реформування.

Серед чинників економічного характеру можна ще виділити кризовий стан економіки. Даний фактор значній мірі негативно впливає на досліджувану злочинність. Кризовий стан економіки викликано деформацією її структури, вибором неадекватних для нашої держави умов економічного реформування і неминучими витратами перехідного періоду.

У характеристиці домінуючого криміногенного фактора злочинності в сфері підприємницької діяльності є неприпустимим використання універсального підходу, при якому стираються відмінності між домінуючим криміногенним фактором злочинності в сфері економіки в цілому і аналогічним фактором злочинності в сфері підприємницької діяльності. Суть останнього – об'єктивне взаємне протиріччя інтересів господарюючих суб'єктів – юридичних і фізичних осіб саме в сферах виробництва, розподілу, обміну та споживання. Це протиріччя носить абсолютний характер, тобто його наявність не залежить від способу виробництва, рівня розвитку продуктивних сил, політичного устрою, географічного розташування країни, етнічних особливостей та інших умов господарювання.

Основним колом сучасних криміногенних факторів у сфері підприємницької діяльності є:

- а) значна економічна вигода від занять забороненими видами підприємницької діяльності;
- б) надмірно висока вартість ліцензування багатьох видів господарської діяльності (у тому числі, у сфері торгівлі);
- в) розбалансованість ринку алкогольної продукції.

Аналіз сучасного стану суспільства дозволив виявити ряд деформацій у структурі суспільного виробництва і системі соціально-економічних відносин. Результати дослідження показали, що в даний час суспільство характеризують процеси фізичного розпаду продуктивних сил, руйнування науково-технічного та інтелектуального потенціалу.

---

¹⁴⁷ Харко Д. М. Кримінологічні проблеми щодо визначення поняття та ознак сучасної економічної злочинності як фактора тінізації економіки України URL : <http://www.apdp.in.ua/v55/119.pdf>.

Ці процеси виходять з розряду поточних, легко можна усунути, і чреваті незворотними наслідками для відродження економіки. Розрегулювання економічної системи зробило не вигідним вкладення інвестицій і здійснення виробничої діяльності. Найбільш рентабельними стали володіють високою оборотністю грошових, матеріальних коштів сфери економічної діяльності, торгівля і традиційні галузі додатки кримінальних капіталів: виготовлення та збут наркотичних засобів, продаж зброї, гральний бізнес та ін.

Висока конкуренція, значний рівень участі злочинного капіталу перешкоджають правомірному здійсненню підприємницької діяльності в секторах законного бізнесу. З одного боку, це створює умови для швидкого збагачення одних соціальних груп, а з іншого боку, викликає необхідність пошуку шляхів (у тому числі неправомірних) для забезпечення прийняттого рівня життя інших груп населення¹⁴⁸.

Конкретними наслідками недостатньо продуманого курсу реформування, що впливають на злочинність у сфері підприємницької діяльності, є такі криміногенні чинники організаційно-управлінського характеру:

1. різке зниження, а точніше низький стан керованості сферою підприємницької діяльності;
2. недоліки в управлінні суб'єктами економічної діяльності з боку контролюючих органів;
3. недоліки в управлінській діяльності самих суб'єктів економічної діяльності.

Розглянемо більш докладно ці три фактори:

1) Низький стан керованості сферою підприємницької діяльності. Оскільки сфера підприємницької діяльності є високоприбутковою і стратегічно важливою підсистемою економіки, в розвинених зарубіжних країнах вона перебуває під посиленням державним контролем. З метою запобігання накопиченню коштів, в тому числі незаконного походження, світова управлінська практика створила численні способи зниження норми прибутку підприємницьких та інших комерційних організацій. Подібна діяльність ґрунтується на застосуванні, головним чином, економічних механізмів: податків, мит, цін і кредитів. В результаті такої діяльності створюються можливості не тільки для розвитку виробництва, поповнення державного бюджету, але також і контролю з боку держави над кримінальною ситуацією в сфері економічної діяльності.

Активне використання зазначених заходів багаторазово знизило б зростання злочинних проявів, в яких значне місце займає незаконне підприємництво.

---

¹⁴⁸ Протидія економічній злочинності. За ред.: П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін. Харків, 2006. 568 с.

2) Відсутність чіткого розмежування функцій і повноважень суб'єктів господарського управління, поспішна і погано продумана «ломка» сформованих раніше структур, не компенсується створенням нових, відповідних ринковим відносинам, органів адміністративного управління та економічного регулювання негативно позначилися на стані сфери підприємницької діяльності і призвели на тривалий час до неконтрольованого росту кількості скоєних злочинів у сфері економічної діяльності, зокрема, до розвитку незаконного підприємництва¹⁴⁹.

Недостатньо продумане проведення реформи господарської системи не відповідало рівню розвитку і структурі економіки і тому тривалий час не узгоджувалося із загальним станом справ у сфері підприємництва. В результаті таких заходів система підприємницької діяльності виявилася надзвичайно вразливою для злочинних посягань. Будь-які спроби будь-яким чином впливати на сферу економічної діяльності, в більшості випадків несуть в собі позитивний початок, виявляли недосконалість в самій системі і сприяли зростанню злочинів.

3) Недоліки в управлінській діяльності самих підприємницьких організацій, а в деяких випадках і цілеспрямована протиправна діяльність працівників і акціонерів цих організацій, їх недостатня професійна компетентність і несумлінність також сприяли зростанню злочинів у сфері економічної діяльності.

Таким чином, сплеск злочинності в сфері підприємницької діяльності, крім економічних чинників, був викликаний значними прорахунками і недоліками організаційно-управлінського характеру, що вимагає невідкладного вжиття відповідних заходів.

Проведене вивчення факторів злочинності в сфері підприємницької діяльності показало, що важливу роль в її детермінації відіграють також фактори правового характеру. На нашу думку, ними є такі:

- недосконалість нормативної бази, яка регламентує підприємницьку діяльність;
- недосконалість нормативної бази, яка регламентує діяльність правоохоронних органів в сфері підприємництва;
- недостатній рівень правоохоронного впливу на сферу підприємницької діяльності.

Розглянемо фактори правового характеру більш детально. Недосконалість законодавчої бази, яка регламентує підприємницьку діяльність, одночасно сприяє зниженню ефективності цієї діяльності та збільшення скоєння протиправних діянь. Правова база відносин у сфері підприємництва, з одного боку, надмірно детально регламентує окремі напрямки економічної діяльності, а з іншого боку, в правовій

---

¹⁴⁹ Олашин М. М. Економічна злочинність: причини поширення та шляхи подолання. *Європейські перспективи*. 2015. № 7. С. 106.

регламентації економічної діяльності є значні прогалини. З величезним відставанням від реальної ситуації на ринку приймаються закони, що регулюють відносини в економіці, в сфері підприємництва¹⁵⁰.

Недосконалість законодавчої бази, яка регулює діяльність правоохоронних органів в сфері підприємницької діяльності, перешкоджає виявленню та розслідуванню злочинів.

Недостатній рівень впливу правоохоронних органів на сферу підприємницької діяльності виражається в низькому рівні контролю над кримінальною ситуацією в сфері підприємництва, недостатньою обізнаністю про скоєних злочинах, відсутністю ефективної системи покарання і виправлення злочинців.

Причинами такого стану справ є: новизна і складність сучасної кримінальної ситуації у сфері підприємницької діяльності; необхідність спеціальних професійних навичок, пов'язаних з попередженням злочинів у цій сфері; недостатній рівень професіоналізму молодих співробітників правоохоронних органів і догляд з цих органів досвідчених працівників; а також неврегульованість правових норм, що регламентують різні сторони правоохоронного впливу на зазначену злочинність¹⁵¹.

Центральною проблемою для законодавства, яке регулює відносини у сфері підприємницької діяльності, є тісний взаємозв'язок й істотна відмінність між цивільно-правовими і кримінально-правовими методами такого регулювання.

Для таких складів злочинів характерно, що для настання кримінальної відповідальності недостатньо наявності в скоєному діянні всіх ознак складу даного злочину. Відповідні норми сформульовані таким чином, що кримінальна відповідальність можлива лише при наявності в скоєному додаткових обставин. До числа таких віднесені: вчинення діяння у великому розмірі за одним складам і заподіяння діянням великої шкоди – за іншими.

Внаслідок цього можна зробити висновок, що незаконне підприємництво, незаконна банківська діяльність, контрабанда, ухилення від сплати податків, митних платежів тощо, вчинені не в великому розмірі, злочинами не є, а за межами розміру, зазначеного в примітках до відповідних статей, вчинене стає злочином. Можна також підсумувати, що незаконне підприємництво, незаконна банківська діяльність, незаконне отримання кредиту, зловживання при випуску цінних паперів, тощо стають злочином тільки в разі заподіяння такими діями великого збитку, визначення якого законом віднесено до

---

¹⁵⁰ Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підруч. / [І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х., 2013. 288 с. URL : http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009/Kriminologia_2009.pdf.

¹⁵¹ Україна. Всесвітній огляд економічних злочинів. Кіберзлочини в центрі уваги. URL : https://www.pwc.com/ua/uk/press-room/assets/gecs_ukraine_ua.pdf (дата звернення 6.09.2018).

підслідності органів досудового розслідування, що значно розширює поле вільного розсуду і відповідно можливість прийняття довільних рішень¹⁵².

Подібна законодавча конструкція викликає сумнів: кримінальний закон застосовує подібні оціночні категорії, але тільки в якості обставин, кваліфікуючих вчинене діяння, для диференціації розміру покарання, але не в якості критерію, що відокремлює злочин від некараності діяння.

Зазначимо, що принципова відмінність між кримінально-правовим і цивільно-правовим реагуванням на вчинене діяння зводиться до того, що кримінальне право карає злочинця, тобто звернуто до особистості злочинця; цивільне право відновлює порушене право, відшкодовує завдані збитки, тобто воно звернено до майна суб'єкта. Намагатися ж впливати на економічні відносини загрозою кримінального покарання – значить вести справу до згортання ринку, громадянського обороту¹⁵³.

До числа основних правових криміногенних факторів в сфері підприємницької діяльності віднесені:

– нестабільність економічної (фінансової, в тому числі валютної, митної) політики держави, яка б знизила довіру населення до економічних реформ і прагненні до чесного підприємництва;

– тривале ігнорування державної проблеми законності походження ресурсів, що використовуються в сферах господарювання;

– прагнення держави до не виправдано широкого використання зарубіжного досвіду господарювання, яке не відповідає реаліям сьогодення;

– високий рівень корумпованості системи державного управління фінансами, ліцензування підприємницької діяльності.

Тут необхідно зазначити, що нестабільність економічної політики держави у сфері підприємницької діяльності з позиції кримінології, перш за все, означає появу і розвиток все нових і нових форм суспільно-небезпечної поведінки в сфері господарських відносин, на які сам же законодавець, як правило, не встигає відреагувати політичними і, перш за все правовими засобами¹⁵⁴.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних робіт, в яких досліджуються загальні та приватні чинники криміногенності в сфері економіки (в тому числі, у сферах виробництва, розподілу і споживання товарів і послуг), а також результати власних досліджень дозволяють віднести до найбільш значущих криміногенних правовим факторам в сфері підприємницької діяльності такі:

---

¹⁵² Ardelyan T. O. Criteria for defining business offences. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 6.

¹⁵³ Протидія економічній злочинності / [П.І. Орлов, А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика та ін.]. Харків, 2006. С. 42.

¹⁵⁴ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Київ, 2007. С. 98.

– відсутність нормативно закріпленого принципу єдності економічної термінології, використовуваної різними галузями законодавства;

– неузгодженість цивільного, адміністративного та кримінального законодавства про відповідальність за правопорушення в сфері підприємницької діяльності;

– численні протиріччя цивільного і кримінально-правового регулювання питань відповідальності за правопорушення у сфері підприємницької діяльності;

– прогалини кримінального законодавства в частині відповідальності за злочини в сфері підприємницької діяльності;

– недооцінка суспільної небезпеки окремих видів злочинів в сфері підприємницької діяльності і, перш за все їх організованих форм;

– дефіцит практики притягнення до кримінальної відповідальності за злочини в сфері підприємницької діяльності¹⁵⁵.

Наступним, не менш значущим криміногенним фактором у сфері економічної діяльності в даний час є дефіцит правозастосовної практики. Для того, щоб досягти прийняттого рівня ефективності правозастосовної практики, необхідно підняти реальну розкриваність досліджуваного виду злочинів приблизно до 30 відсотків. Розрахунки показують, що досягти цього рівня при настільки невизначених кримінально-правових заборон у сфері економічної діяльності практично неможливо. Цей висновок змушує шукати більш конструктивні рішення, ніж тільки постійне збільшення чисельності працівників відповідних правоохоронних та контролюючих органів¹⁵⁶.

Останньою групою розглянутих факторів, що впливають на злочинність у сфері економічної діяльності, є фактори соціально-психологічного характеру. До них відносяться:

– загальна криміналізація пореформеного суспільства;

– криміналізація сфери підприємницької діяльності (як соціально-психологічне явище);

– невідповідність можливостей громадян протистояти сучасним психофізіологічним навантаженням¹⁵⁷.

Ці чинники ми розглянемо більш докладно:

1) Супровідний процес реформування суспільства. Переоцінка цінностей спрямована в бік пріоритету задоволення матеріальних потреб. Своєю зворотною стороною вона має значну криміналізацію

---

¹⁵⁵ Яковлев А. М. Социология преступности (криминология): Основы общей теории. Москва : Содействие новый век, 2001. С. 72–76.

¹⁵⁶ Ardelyan T. O. Criminal law protection of business activities: international experience. *Наукові праці Нац. ун-ту «Одеська юридична академія»*. 2019. № 25.

¹⁵⁷ Резнік О. М. Економічна безпека – європейський досвід запобігання та розкриття економічних злочинів. *Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (Суми, 21–22 травня 2015 р.). Суми : СумДУ, 2015. С. 345–348.

пореформеного суспільства, яка в результаті деформації суспільної моралі і моральності створила численну соціальну групу, орієнтовану на протизаконний спосіб життя. У такій ситуації будь-які перспективні програми попередження злочинності неминуче гальмуються дією деформованих психологічних установок конкретних об'єктів впливу, або самих виконавців¹⁵⁸.

2) Криміналізація сфери підприємницької діяльності (як соціально-психологічне явище) викликає значний приплив матеріальних джерел, трудових та інтелектуальних ресурсів у сферу підприємницької діяльності. Однак це здійснюється не в соціально значущих цілях, а з метою швидкого і, в більшості випадків, заздалегідь запланованого незаконного збагачення. Орієнтація на матеріальні стимули без урахування моральних критеріїв не сприяє підвищенню професійного та інтелектуального рівня осіб, зайнятих у сфері підприємницької діяльності. Зниження морально-психологічних якостей підприємців є основою здійснення ними злочинів. Недостатня професійна компетентність співробітників підприємницьких служб безпеки не дозволяє здійснювати ефективну протидію злочинності.

Діяльність у сфері підприємництва здійснюється її працівниками, тому кримінальні орієнтири в психології досить великої кількості підприємців призводять до значного зростання і появи нових злочинів, розладу сфери економічної діяльності.

3) На формування кримінальних тенденцій впливає і невідповідність індивідуальних можливостей протистояти психофізіологічних навантажень, випробовуваним ними протягом останніх років.

У сучасних умовах виникають труднощі, пов'язані з психофізіологічної адаптацією людини. Перед юристами постають нові проблеми: дослідження спільно з психологами та фізіологами особливостей поведінки людини в стресових, небезпечних і важких ситуаціях. Джерелом подібних ситуацій в даний час є сукупність причин соціального характеру¹⁵⁹.

Не акцентуючи уваги на індивідуальних особливостях конкретної особистості, хотілося б сказати про загальний негативний емоційно-психологічний стан населення, викликаний його значним зубожінням, відсутністю соціальних гарантій, загостренням суспільних суперечностей.

Практика розслідування злочинів показує, що нерідко трапляється, коли раніше законослухняні громадяни, зневірившись у можливості

---

¹⁵⁸ Уэда К. Преступность и криминология в современной Японии. Москва : Прогресс. 2000. С. 130–142.

¹⁵⁹ Резнік О. М. Економічна безпека – європейський досвід запобігання та розкриття економічних злочинів. *Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (Суми, 21–22 травня 2015 р.). Суми : СумДУ, 2015. С. 345–348.

легальним чином затвердити себе в житті і забезпечити прийнятний життєвий рівень собі і своїм близьким, здійснювали злочини. У більшості таких випадків роль значних психофізіологічних навантажень очевидна.

Одним з вагомих недоліків в боротьбі з економічною злочинністю є їх прихований (латентний) характер. Важливе значення у цьому випадку має економіко-правовий аналіз.

У наукових працях економічний аналіз визначають як засіб вивчення господарської діяльності підприємств з метою підвищення ефективності виробництва. Деякі вчені вважають, що економічний аналіз є одним із методів системного дослідження економічних показників, спрямованих на виявлення економічних невідповідностей, які є наслідком деструктивних відхилень у господарській діяльності. Об'єктом економічного аналізу є господарська діяльність підприємства, установи чи організації. Для її вивчення досліджуються бухгалтерські, статистичні та інші техніко-економічні показники, що в сукупності утворюють взаємопов'язані системи, функціонування яких базується на принципі узгодженості.

Залучення до сфери функціонування тих чи інших правоохоронних суб'єктів прийомів вивчення господарської діяльності підприємства неминуче тягне за собою доповнення економічних методик юридичними, в результаті чого відповідний аналіз набуває комплексного економіко-правового змісту¹⁶⁰.

Економіко-правовий аналіз, хоча й базується на спільній методиці його проведення, має свою специфіку. На відміну від економічного аналізу здійснюваного відомчими та позавідомчими контролюючими організаціями, його основним завданням є викриття господарських правопорушень, а також причин і умов, що їх породжують. Господарські правопорушення та пов'язані з ними негативні явища є специфічним об'єктом пізнання, який вимагає особливих прийомів дослідження, зокрема застосування економіко-правового аналізу у боротьбі з ними.

Корисливий мотив і мета збагачення постійно залишаються за межами бухгалтерських, статистичних та інших документів. Тільки на основі таких документів висновок про наявність корисливого правопорушення може бути лише припустимий. У зв'язку з цим виникає необхідність у взаємному доповненні економічних і правових методик, відповідного поєднання аналітичного дослідження господарської діяльності з різноманітними спеціальними заходами.

---

¹⁶⁰ Криміналістика. Криміналістическая тактика и методика расследования преступлений : учеб. ; под ред. проф. В. Ю. Шепитько. Харьков : ООО «Одиссей», 2001. С. 375–381; Тацій В. Боротьба зі злочинністю у сфері економічних відносин як вирішальний напрямок діяльності правоохоронних органів. *Вісник прокуратури*. 2010. № 1. С. 13–18.

При економіко-правовому аналізі з метою виявлення господарських правопорушень юридичні оцінки економічних явищ задаються як базові і виконують провідну роль на всьому етапі дослідження господарської діяльності. Вихідною базою юридичних оцінок завжди є відповідні правові норми, у тому числі, норми кримінального права як конкретні складові злочинів.

Оскільки будь-яка господарська діяльність має правову регламентацію, то економіко-правовий аналіз обов'язково тією чи іншою мірою визначає ефективність застосування конкретних юридичних засобів і правових норм. При цьому самі правові норми цілком можуть бути самостійним об'єктом економіко-правового аналізу.

Прийоми і засоби економіко-правового аналізу мають універсальний характер. Вони можуть застосовуватися у кримінології, криміналістиці, судовій бухгалтерії та в інших сферах правоохоронної діяльності для вивчення закономірностей господарських правопорушень і економічних процесів на рівні підприємств, галузей, регіонів і народного господарства в цілому.

Таким чином, економіко-правовий аналіз є системою прийомів і методів аналітичного дослідження бухгалтерських документів і показників фінансово-господарської діяльності, які містяться в них, з метою виявлення та попередження правопорушень, а також оцінки ефективності застосування заходів соціального контролю у боротьбі з ними¹⁶¹.

Залежно від рівня дослідження показників фінансово-господарської діяльності та відповідних документів бухгалтерського обліку економіко-правовий аналіз поділяється на такі види:

- документальний аналіз, або економіко-правовий аналіз первинних документів аналітичного обліку чи облікових реєстрів і відбитих у цих документах господарських операцій;
- фінансовий аналіз, або економіко-правовий аналіз синтетичного обліку і звітності.

Основним прийомом будь-якого аналізу, включаючи і економіко-правовий аналіз, є порівняння. На його використанні базуються всі методики виявлення негативних відхилень у господарській діяльності. Провідне місце серед них займають методи сполучених порівнянь, стереотипів, спеціальних розрахункових і коригуючих показників.

Метод сполучених порівнянь застосовується для конструювання блоків сполучених пар техніко-економічних показників у результаті розрахунку динамічних рядів їхнього приросту за кілька звітних періодів і побудови відповідних графіків взаємозалежних змін

---

¹⁶¹ Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений : учеб. ; под ред. проф. В. Ю. Шепитько. Харьков : ООО «Одиссей», 2001. С. 91.

динамічних рядів або пошуку можливо сполучених показників, динаміка змін яких за нормальних умов не існуватиме. У першому випадку як сполучені обираються пари показників із взаємозалежною динамікою змін, наприклад, дані про споживання електроенергії та обсяги випуску продукції. У другому – порівнюються відносно відокремлені показники з метою виявлення негативного зв'язку, що свідчить про можливість здійснення протиправного вчинку. Зокрема, може порівнюватися динаміка транспортних видатків у собівартості продукції з вантажообігом по приходу і видатку.

Метод стереотипів орієнтований на виявлення типових змін техніко-економічних показників, зумовлених конкретним засобом вчинення правопорушення. Стереотип, що характеризує правопорушення, містить у своїй основі аналогічний зв'язок між змінами кількох показників, що суперечить нормальній господарській діяльності і відображає одну з вагомих ознак відповідного правопорушення. Як приклад, можна навести взаємозв'язок між зменшенням товарообороту і збільшенням наднормативних залишків при недостатці в крамниці.

Метод спеціальних розрахункових показників призначений для виявлення відповідних змін техніко-економічних показників у звичайних умовах господарської діяльності. Спеціальні розрахункові показники утворюються аналітичним шляхом у результаті виключення або зменшення впливу правопорушення на оціночні критерії господарської діяльності. При цьому припускається, що одержаний таким чином спеціальний розрахунковий показник повинен характеризувати нормальну господарську діяльність і порівняння з ним іншого показника, зміненого правопорушенням, дасть змогу встановити таку зміну. Обов'язковою умовою застосування цього методу є попереднє виявлення техніко-економічного показника, зміненого правопорушенням. Залежно від характеру змін, що відбулися, розраховується показник, який відображає нормальні умови господарської діяльності.

У юридичній практиці застосовуються спеціальні розрахункові показники двох видів: показники збитків і показники вигаданої господарської діяльності. Перші використовуються при аналізі розкрадання, збитки від яких неминуче позначаються на основних показниках господарської діяльності, зокрема на собівартості, прибутку та інших звітних даних; другі є ефективними в пошуку розкрадань, пов'язаних із перекручуванням звітності, вони дають змогу порівняти об'ємні показники із матеріальними і трудовими ресурсами на основі розрахунку граничне можливих нормативів їхнього використання у процесі господарської діяльності. Таким чином, встановлюють факти, коли залишки сировини перевищують граничну місткість складських

приміщень, а вантажообіг автопідприємства виходить за межі його провізної потужності¹⁶².

Разом з тим, виявлення правопорушень, пов'язаних з попереднім створенням не врахованих надлишків за рахунок порушення технології виробництва, значно знижує результативність розглянутого методу. Це зумовлено тим, що необхідних змін техніко-економічних показників, придатних для таких аналітичних розрахунків, виникає дуже мало в зазначених випадках.

Метод коригуючих показників використовується з метою порівняння наявних у звітності чи спеціально знайдених техніко-економічних показників з чинниками навколишнього середовища функціонування підприємства. У згаданому методі виділяють також показники збитків і вигаданої господарської діяльності. Перші, як правило, містять характеристику нових зв'язків, що утворилися між результатами господарської діяльності підприємства та навколишнього середовища, а другі відображають порушення звичайних зв'язків підприємства з чинниками навколишнього середовища. Пошук нових зв'язків в умовах, коли техніко-економічні показники свідомо не фальсифікуються, ґрунтується на тому методологічному положенні, що будь-яке правопорушення, у тому числі латентне, обов'язково взаємодіє із зовнішнім середовищем і може залишати сліди відображення не тільки в господарській діяльності, а й у супровідних їй процесах.

Другий підхід базується на вивченні зв'язків підприємства з чинниками навколишнього середовища. Його метою є виявлення вигаданої господарської діяльності у фіктивних та прихованих формах здійснення. При аналізі фіктивної (фактично не виконаної) господарської діяльності в основному досліджують економічні зв'язки підприємства на вході. В той же час, аналіз прихованої (чи не повністю відображеної) господарської діяльності здебільшого орієнтований на дослідження економічних зв'язків підприємства на виході.

Мета економіко-правового аналізу первинних бухгалтерських документів полягає у вивченні особливостей оформлення змісту облікових документів для визначення їх відповідності вимогам нормативних актів та іншим обліковим документам. З точки зору зазначеної мети всі облікові документи відносно існуючого порядку складання документів доцільно поділяти на доброякісні та

---

¹⁶² Арделян Т. О. Кримінально-правовий захист підприємницької діяльності за законодавством США. *Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Дніпро, 4–5 трав. 2018 р.). С. 77–78.

недоброякісні. За своєю формою та змістом доброякісні документи повинні відповідати таким вимогам¹⁶³:

1. Мати належну форму, тобто кожен бухгалтерський документ повинен складатися за певною формою з обов'язковим заповненням необхідних реквізитів.

У законодавстві зазначено, що первинні документи повинні мати такі обов'язкові реквізити: назву підприємства, установи, від імені яких складено документ, назву документа (форми), код форми, дату і місце складання, зміст господарської операції та її вимірники (у натуральному і вартісному виразах), посаду, прізвища і підписи осіб, відповідальних за дозвіл та здійснення господарської операції і складання первинного документа. У цьому Положенні визначені також вимоги стосовно форми та реквізитів інших бухгалтерських документів.

2. Бути законними, а саме відображати за своїм змістом господарські операції, які не суперечать чинному законодавству та існуючим нормативам.

У названому Положенні записано, що забороняється приймати до виконання первинні документи на операції, які суперечать законодавчим і нормативним актам, встановленому порядку приймання, зберігання і витрачання коштів, товарно-матеріальних цінностей та іншого майна, порушують договірну і фінансову дисципліну, завдають збитків державі, власникам, іншим юридичним і фізичним особам (п. 2.16).

3. Відповідати дійсності або мати доказовий характер.

Згідно з цією вимогою кожен бухгалтерський документ повинен складатися відповідно до фактично виконаних, тобто дійсних господарських операцій. Така вимога ґрунтується на тому, що відповідно до Положення, первинні документи є письмовими свідченнями, які фіксують та підтверджують господарські операції, включаючи розпорядження та дозволи адміністрації (власника) на їхнє проведення. Самі господарські операції у цьому Положенні визначені як факти підприємницької та іншої діяльності, що впливають на стан майна, капіталу, зобов'язань і фінансових результатів (п. 2.1). Документи, які не відповідають навіть одній із викладених вимог, вважаються недоброякісними.

Таким чином, розвиток злочинності в сфері підприємницької діяльності відбувається на фоні боротьби стримуючих чинників. Отже, перспективи підприємницької злочинності, її рівень і форми, прямо

---

¹⁶³ Волобуєв А. Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва : навч. посібник / за ред. проф. О.М. Бандурки. Х. : «Рубікон», 2000. С. 272; Мельник П. В., Новиков С. И., Самилык Г. М. Расследование преступлений в сфере экономики : учеб.-практ. пособие / Государственная налоговая администрация Украины. Украинский финансово-практический ин-т. Киев : «Дия» ЛТД, 1998. С. 33.

пов'язані з розвитком і становленням приватного капіталу і стабільного ринку¹⁶⁴.

Проведений аналіз наукових праць і законодавчих джерел дав змогу зробити висновок, що наразі виникає необхідність у виробленні комплексу стратегічних і тактичних заходів, що включають в себе заходи кримінально-правового, кримінологічного, кримінально-виконавчого характеру, спрямовані на вдосконалення кримінальної політики, а також перспективи розвитку кримінальної політики у сфері протидії злочинам економічної спрямованості.

Особа, яка вчиняє злочини у сфері підприємницької діяльності, як окремий тип злочинця, вирізняється порівняно високим освітнім та інтелектуальним рівнем, порівняно високим рівнем матеріального становища, наявністю хороших комунікативних та організаційних здібностей, стриманістю у взаєминах з оточенням, емоційною стійкістю у поєднанні з невпинним бажанням до збагачення, корисливим ставленням до займаної посади, можливостей, пов'язаних з професійною діяльністю.

Таким чином, сплеск злочинності в сфері підприємницької діяльності, крім економічних чинників, був викликаний значними прорахунками і недоліками організаційно-управлінського характеру, що вимагає невідкладного вжиття відповідних заходів.

---

¹⁶⁴ Шостко О. Нові європейські ініціативи і підходи до протидії. *Вісник АПРН України*. 2008. № 2 (53). С. 212–221.

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

§ 3.1. Заходи запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності: зарубіжний досвід

Злочинність у сфері підприємницької діяльності стає все більш проблемним і загрозливим явищем для України як для самостійної, незалежної та суверенної держави. Існуючі довгий час недосконалі економічні відносини використовуються злочинцями для забезпечення значних власних матеріальних надходжень за рахунок корупції, легалізації шляхом «відмивання» грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, заняття забороненими видами господарської діяльності, безпосередніх зазіхань на усі форми власності та вчинення інших злочинів економічної спрямованості. Безумовно, що подібні діяння не повинні і не залишаються без належного реагування з боку держави, вони зобов'язують її правоохоронні органи вести боротьбу з ними¹⁶⁵.

Така складна криміногенна обстановка потребує розробки комплексу науково обґрунтованих заходів, спрямованих на забезпечення нормального функціонування підприємництва та протидію злочинам, які вчиняються в цій сфері.

Теоретичною і методологічною основою роботи є фундаментальні дослідження таких українських вчених як П.П. Андрушко, Ю.В. Александров, П.С. Берзін, А.М. Бойко, В.І. Борисов, О.О. Дудуров, А.Ф. Волобуєв, В.М. Киричко, М.Є. Короткевич, Я.О. Лантінов, Л.В. Павлик, О.О. Пащенко, О.І. Перепелиця, Є.Л. Стрельцов, П.Л. Фріс тощо.

Сучасний стан державотворення в Україні тісно пов'язаний з освоєнням зарубіжного досвіду державного управління в організації правоохоронної діяльності, в тому числі, щодо протидії злочинності у сфері підприємницької діяльності, тому що така злочинність має тяжкі наслідки для будь-якого суспільства. Обравши шлях удосконалення та розвитку системи правоохоронних органів, завжди корисно реально оцінити свій власний досвід і, поряд з тим, звернутися до напрацювань у цій галузі вчених інших країн.

Так, кримінальне право іноземних держав, як і кримінальне право України, здійснює кримінально-правове регулювання підприємницької

---

¹⁶⁵ Сокол В. М. Запобігання злочинам у сфері підприємницької діяльності: зарубіжний досвід. *Альманах міжнародного права*. 2018. № 20. С. 41.

діяльності. Це багато в чому обумовлено необхідністю забезпечення економічної безпеки держави, дотриманням заборони на проникнення злочинних доходів в законний сектор економіки. Особливості кримінально-правової охорони підприємницької діяльності в кримінальному праві зарубіжних держав визначаються моделлю економічної системи і правовим регулюванням економічних відносин в державі.

Найбільш близькі кримінально-правові методи регулювання підприємницької діяльності в державах-колишніх республіках СРСР. У цих країнах встановлено кримінальну відповідальність за перешкоджання законній підприємницькій діяльності.

Причиною тому стало сприйняття законодавцями цих держав ідей, закладених в Модельному кримінальному кодексі, прийнятому на сьомому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав (постанова № 7-5 від 17.02.1996).

Зазначимо, що у більшості кримінальних кодексів держав – колишніх республік СРСР відповідальність за перешкоджання законній підприємницької діяльності встановлена в розділах про злочини в сфері економічної діяльності: ст. 190 КК Азербайджанської Республіки, ст. 187 КК Республіки Вірменія, ст. 232 КК Республіки Білорусь, ст. 190 КК Грузії, ст. 178 КК Киргизької Республіки, ст. 258 КК Республіки Таджикистан, ст. 238 КК Туркменістану¹⁶⁶.

Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан містить норми, що передбачають відповідальність за злочини, пов'язані з перешкоджанням підприємницької діяльності, незаконним втручанням у підприємницьку діяльність, та інші злочини, що посягають на права і законні інтереси господарюючих суб'єктів.

Звісно ж, що безпосередньо до злочинів, пов'язаних з перешкоджанням підприємницької діяльності та незаконним втручанням у підприємницьку діяльність, в КК Республіки Узбекистан слід віднести: порушення порядку проведення перевірок і ревізій фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємництва (ст. 192.2), незаконне призупинення діяльності суб'єктів підприємництва та (або) операцій по їхньому банківському рахунку (ст. 192.3), примусове залучення суб'єктів підприємництва до благодійності і іншим заходам (ст. 192.4), порушення законодавства про ліцензування і законодавства

---

¹⁶⁶ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. Юридическая Россия : Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL: <http://law.edu.ru>; Уголовный кодекс Грузии. Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL: <http://law.edu.ru>; Уголовный кодекс Республики Армения. Юридическая Россия : федеральный правовой портал (v. 3.2). URL: <http://law.edu.ru>; Уголовный кодекс Республики Беларусь. Юридическая Россия : федеральный правовой портал (v. 3.2). URL: <http://law.edu.ru>; Уголовный кодекс Республики Таджикистан. Юридическая Россия : федеральный правовой портал (v. 3.2). URL: <http://law.edu.ru>; Уголовный кодекс Республики Узбекистан. Юридическая Россия : федеральный правовой портал (v. 3.2). URL: <http://law.edu.ru>.

про дозвільні процедури (ст. 192.5), неправомірну відмову, незастосування або перешкоджання в застосуванні пільг і преференцій (ст. 192.6), необґрунтовану затримку видачі коштів господарюючим суб'єктам і іншим організаціям (ст. 192.7), незаконне витребування інформації про наявність грошових коштів на рахунках суб'єктів підприємництва (Ст. 19 2.8)¹⁶⁷.

Більш правильним і таким, що точно визначає суспільну небезпеку досліджуваних злочинів, є розташування ст. 365 КК Республіки Казахстан, що передбачає відповідальність за перешкоджання законній підприємницькій діяльності, в розділі «Корупційні та інші кримінальні правопорушення проти інтересів державної служби та державного управління».

У КК Китайської Народної Республіки не передбачена кримінальна відповідальність за перешкоджання законній підприємницькій діяльності. Однак в ст. 403 КК Китайський Народної Республіки встановлена відповідальність державних співробітників керівних органів, які з корисливих мотивів, зловживаючи службовими повноваженнями, затвердили або зареєстрували відповідно до заяви про реєстрацію створення компанії, яка не відповідає вимогам закону¹⁶⁸.

У вивчених кримінальних законах країн Європи, в тому числі країн Балтії, Латвії, Литви і Естонії¹⁶⁹, немає норм про кримінальну відповідальність за перешкоджання підприємницькій діяльності з боку посадових осіб.

Виняток становить КК Республіки Болгарія, де в ст. 282 а розділу II «Посадові злочини» глави восьмої Особливої частини «Злочини проти діяльності державних органів і громадських організацій» встановлено відповідальність посадової особи за відмову у видачі або видачу з порушенням встановлених законом строків спеціального дозволу на здійснення певної діяльності¹⁷⁰.

У КК Іспанії передбачена відповідальність за протидію підприємницької діяльності з боку інших господарюючих суб'єктів. До групи таких посягань слід віднести вилучення сировини або товарів першої необхідності з метою зміни цін або нанесення значної шкоди споживачам (ст. 281), використання виключної інформації для

---

¹⁶⁷ Уголовный кодекс Республики Узбекистан. Юридическая Россия : федеральный правовой портал (v. 3.2). URL: <http://law.edu.ru>.

¹⁶⁸ Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / под. ред. А. И. Коробеева ; пер. с кит. Д. В. Вичикова. СПб., 2001. С. 270.

¹⁶⁹ Борбат А. В. Уголовно-правовые и криминологические аспекты охраны предпринимательской деятельности : монография. М., 2004. С. 17; Олашин М. М. Економічна злочинність: причини поширення та шляхи подолання. *Європейські перспективи*. 2015. № 7. С. 102–106; Уголовный кодекс Литовской Республики. Юридическая Россия : федеральный правовой портал (v. 3.2). URL: <http://law.edu.ru>.

¹⁷⁰ Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. А. И. Лукашова ; пер. с болг. Д. В. Милушева, А. И. Лукашова ; вступ. ст. И. И. Айдарова. СПб., 2001. С. 201-202.

спотворення конкурентних цін (ст. 284), злочини проти інтересів об'єднань (глава XIII)¹⁷¹.

У кримінальному законодавстві Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН) посяганням на підприємницьку діяльність визнаються злочини, пов'язані з банкрутством (§§ 283, 282 «а», 283 «з», 283 «д» КК ФРН), а також обмежує конкуренцію домовленість при списанні товарів (§ 298 КК ФРН)¹⁷².

У Кримінальному кодексі Франції злочини, які посягають на підприємницьку діяльність, передбачені в Книзі третій «Про майнові злочини і проступки». До них слід віднести шахрайство в сфері підприємницької діяльності (статті 313-1, 313-2) і штучне створення неплатоспроможності (статті 314-7, 314-8)¹⁷³.

Таким чином, в кримінальному законодавстві більшості країн Європи немає спеціальних норм про відповідальність за перешкоджання підприємницькій діяльності з боку представників держави. Під злочинами, які посягають на встановлений порядок здійснення підприємницької діяльності, в кримінальному праві країн Європи, на відміну від кримінального права країн СНД, розуміється сукупність злочинів, що здійснюються іншими суб'єктами економічної (господарської) діяльності і спрямованих проти законних інтересів підприємця.

Варто зазначити, що у кримінальному праві зарубіжних держав передбачена відповідальність за злочини, що утворюють незаконну підприємницьку діяльність. У більшості кримінальних кодексів держав – колишніх республік СРСР встановлена кримінальна відповідальність за незаконну підприємницьку діяльність і за окремі види злочинів, що відносяться до незаконного підприємництва. Досвід законодавця держав – колишніх республік СРСР в частині встановлення кримінальної відповідальності за незаконне підприємництво може бути досить корисний для вдосконалення українського кримінального законодавства в досліджуваній частині.

Слід зазначити, що у статті 192 КК Азербайджанської Республіки незаконне підприємництво розуміється як здійснення підприємницької діяльності без державної реєстрації в порядку, встановленому законодавством Азербайджанської Республіки, або без спеціального дозволу (ліцензії) у випадках, коли такий дозвіл (ліцензія) обов'язково, або з порушенням умов ліцензування або використовуючи без спеціального дозволу предмети, цивільний обіг яких обмежено, якщо це

---

¹⁷¹ Уголовный кодекс Испании / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Ф. М. Решетникова ; пер. с исп. В. П. Зыряновой, Л. Г. Шнайдер. Москва, 1998. С. 90–94.

¹⁷² Уголовный кодекс ФРГ. Пер. и предисл. А. В. Серебренниковой. Москва, 2000. С. 159–166.

¹⁷³ Уголовный кодекс Франции. Науч. ред. Л. В. Головки, Н. Е. Крылова / пер. с фр. и предисл. Н. Е. Крыловой. СПб., 2002. С. 305.

діяння зашкодило великий збитки громадянам, організаціям чи державі, а також поєднане з отриманням доходу у значних розмірах¹⁷⁴.

В якості кваліфікуючих ознак даного злочину виступають:

- 1) заподіяння шкоди у великому розмірі;
- 2) вилучення доходу у великому розмірі;
- 3) вчинення злочину організованою групою.

Також у КК Азербайджанської Республіки передбачена відповідальність за незаконну організацію або проведення лотерей і спортивних тоталізаторів (ст. 192-1), незаконна підприємницька діяльність (ст. 193), реалізацію, зберігання з метою реалізації, вивезення за межі виробничої будівлі або ввезення продукції (товарів), що підлягає маркуванні акцизною маркою, без такого маркування (ст. 213-1).

У статті 188 КК Республіки Вірменія незаконне підприємництво розуміється як здійснення підлягає ліцензуванню підприємницької діяльності без державної реєстрації або без спеціального дозволу (ліцензії) або здійснення підприємницької діяльності, забороненої законом, поєднане із заподіянням значної шкоди особам, або організаціям, або державі¹⁷⁵.

На відміну від ст. 192 КК Азербайджанської Республіки, де склад незаконного підприємництва сформульований у вигляді формально-матеріального, кримінальна відповідальність за незаконне підприємництво відповідно до ст. 188 КК Республіки Вірменія може наступати тільки в разі заподіяння значної шкоди особам, або організаціям, або державі.

Поняття «вилучення доходу» в ст. 188 КК Республіки Вірменія відсутнє. Відповідно до ч. 4 ст. 188 КК Республіки Вірменія збитком в значному розмірі при незаконному підприємстві вважається збиток в розмірі суми від п'ятисоткратного до тисячократного розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на момент скоєння злочину, збитком у великому розмірі – шкода в розмірі суми від тисячного до двохтисячного розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на момент вчинення злочину, а збитком в особливо великому розмірі - збиток в розмірі суми, що перевищує двохтисячний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої на момент скоєння злочину¹⁷⁶.

Кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками незаконного підприємництва в ст. 188 КК Республіки Вірменія визнані:

- 1) заподіяння великої шкоди особам, або організаціям, або державі (ч. 2 ст. 188);

---

¹⁷⁴ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. Юридическая Россия : Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL : <http://law.edu.ru>.

¹⁷⁵ Уголовный кодекс Республики Армения. Юридическая Россия : Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL : <http://law.edu.ru>.

¹⁷⁶ Там само.

2) заподіяння шкоди в особливо великих розмірах особам, або організаціям, або державі;

3) вчинене організованою групою (ч. 3 ст. 188).

Як і в КК Азербайджанської Республіки, в КК Республіки Вірменія (ст. 189) передбачена відповідальність за незаконну підприємницьку діяльність. У частині 1 ст. 233 КК Республіки Білорусь незаконна підприємницька діяльність визначається як діяльність: 1) заборонена відповідно до законодавчих актів; 2) здійснюється без реєстрації в установленому законодавчими актами порядку; 3) здійснюється без спеціального дозволу (ліцензії), коли такий спеціальний дозвіл (ліцензія) обов'язковий. Обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 233 КК Республіки Білорусь, є отримання доходу у великому розмірі. Кваліфікуючими ознаками незаконної підприємницької діяльності в ч. 2 ст. 233 КК Республіки Білорусь визнана незаконна підприємницька діяльність:

1) вчинена особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею;

2) поєднана з отриманням доходу в особливо великому розмірі. Діяльність із залучення грошових коштів, електронних грошей або іншого майна громадян, якщо виплата доходу або повернення грошових коштів, електронних грошей або іншого майна здійснюються повністю або частково за рахунок залучених коштів, електронних грошей або майна інших громадян, кваліфікується як незаконна підприємницька діяльність (ч. 2 ст. 233 КК Республіки Білорусь).

Особливо кваліфікованими ознаками незаконної підприємницької діяльності в ч. 3 ст. 233 КК Республіки Білорусь визнаються дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 цієї статті, вчинені організованою групою. Проте КК Республіки Білорусь не містить ознаки «заподіяння шкоди громадянам, організаціям або державі у великих розмірах». Здається, що відмова законодавця Білорусі від вживання в якості конструктивного ознаки незаконної підприємницької діяльності оцінювальна ознака «заподіяння шкоди у великому розмірі» правомірна і дозволяє уникнути деяких проблем кваліфікації досліджуваного злочину.

Безсумнівним досягненням ст. 233 КК Республіки Білорусь є закріплення поняття доходу від незаконної підприємницької діяльності в примітці до цієї статті, порядок встановлення і розмір якого диференціюються залежно від ознак незаконної підприємницької діяльності. Під доходом від незаконної підприємницької діяльності, яка відповідно до законодавчих актів є забороненою або здійснюється без реєстрації в установленому законодавством порядку, в КК Республіки Білорусь розуміється вся сума виручки (доходу – для індивідуальних підприємців, які застосовують загальний порядок оподаткування) в

грошовій або натуральній формі без обліку витрат на її (його) отримання. Дохід, отриманий в натуральній формі, підлягає визначенню в грошовому вираженні¹⁷⁷.

Під доходом від незаконної підприємницької діяльності, що здійснюється без спеціального дозволу (ліцензії), в КК Республіки Білорусь розуміється сума виручки (доходу – для індивідуальних підприємців, які застосовують загальний порядок оподаткування) від реалізації товарів (робіт, послуг), майнових прав, отриманої від цієї діяльності, за вирахуванням непрямих податків, а також понесених при здійсненні зазначеної діяльності документально підтверджених витрат по виробництву і реалізації товарів (робіт, послуг), що враховуються при застосуванні загального порядку оподаткування (в тому числі, таких витрат, понесених у період застосування особливого режиму оподаткування). Дохід, отриманий в натуральній формі, підлягає визначенню в грошовому вираженні.

Під доходом від незаконної підприємницької діяльності, пов'язаної з залученням грошових коштів, електронних грошей або іншого майна громадян, в КК Республіки Білорусь розуміється вся сума (вартість) залучених коштів, електронних грошей або іншого майна. Дохід, отриманий в натуральній формі, підлягає визначенню в грошовому вираженні.

Дохід від незаконної підприємницької діяльності, яка відповідно до законодавчих актів є забороненою або здійснюється без реєстрації в установленому законодавством порядку, в КК Республіки Білорусь визнається отриманим у великому розмірі, якщо він в тисячу і більше разів перевищує розмір базової величини, встановлений на день скоєння злочину, в особливо великому розмірі – в дві тисячі п'ятсот і більше разів перевищує розмір такої базової величини.

Дохід від незаконної підприємницької діяльності, що здійснюється без спеціального дозволу (ліцензії), в КК Республіки Білорусь визнається отриманим у великому розмірі, якщо вона у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує розмір базової величини, встановлений на день скоєння злочину, в особливо великому розмірі – в тисячу і більше разів перевищує розмір такої базової величини.

Дохід від незаконної підприємницької діяльності, пов'язаної з залученням грошових коштів, електронних грошей або іншого майна громадян, в КК Республіки Білорусь визнається отриманим у великому розмірі, якщо він в тисячу і більше разів перевищує розмір базової величини, встановлений на день скоєння злочину.

У статті 234 КК Республіки Білорусь передбачена відповідальність за незаконну підприємницьку діяльність, під якою розуміється

---

¹⁷⁷ Уголовный кодекс Республики Беларусь. Юридическая Россия : Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL : <http://law.edu.ru>.

державна реєстрація як індивідуального підприємця або створення або придбання юридичної особи (частки в статутному фонді юридичної особи) на ім'я підставної особи (осіб) або без наміру здійснювати підприємницьку або статутну діяльність, якщо діяльність такого індивідуального підприємця або юридичної особи спричинила заподіяння шкоди у великому розмірі або пов'язана з отриманням доходу від незаконної підприємницької діяльності або іншої незаконної майнової вигоди у великому розмірі¹⁷⁸.

Варто зазначити, що у статті 192 КК Грузії незаконна підприємницька діяльність визначена як підприємницька діяльність без реєстрації, дозволу або ліцензії або з порушенням ліцензійних або дозвільних умов, що призвела до значної шкоди або сполучена з отриманням доходу у великому розмірі. Кваліфікуючі ознаки незаконного підприємництва вказані в ч. 2 ст. 192 КК Грузії: 1) групою осіб; 2) неодноразово; 3) особою, засудженою за такий злочин

У КК Грузії також встановлена відповідальність за такі злочини, пов'язані з незаконним підприємництвом: незаконна освітня діяльність (ст. 192.1), незаконна підприємницька діяльність (ст. 193), незаконне перевезення або збут фальсифікованих речей (ст. 197.1), випуск, зберігання, реалізація або перевезення що підлягає маркуванню акцизного товару без акцизної марки (ст. 200), транспортування товарів для підприємницької діяльності без товарної накладної, невідача товарної накладної на вимогу покупця або відмову в отриманні товарною накладною при придбанні товарів (ст. 200.3), випуск, зберігання, реалізація або перевезення без знаків маркування непідакцизних товарів, що підлягають обов'язковому маркуванню (ст. 200.4), виготовлення, реалізація або (і) використання підроблених знаків маркування непідакцизних товарів, що підлягають обов'язковому маркуванню (ст. 200.5), реалізація, придбання і використання або (і) передача іншим особам з метою повторного використання знаків маркування непідакцизних товарів, що підлягають обов'язковому маркуванню (ст. 200.6).

Законодавець Республіки Казахстан в ст. 214 Кримінального кодексу встановив відповідальність за незаконне підприємництво і незаконну банківську діяльність, підкреслюючи близькість між даними складами злочинів. Примітно також, що поняття великого та особливо великого збитку, доходу у великому і особливо великому розмірі визначено в чч. 2 і 3 ст. 3 КК Республіки Казахстан, в якій дано роз'яснення деяких понять, що містяться в Кримінальному кодексі Казахстану.

---

¹⁷⁸ Уголовный кодекс Республики Беларусь. Юридическая Россия : Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL : <http://law.edu.ru>.

У статті 180 КК Киргизької Республіки під незаконним підприємництвом розуміється здійснення підприємницької діяльності без реєстрації або без спеціального дозволу (ліцензії) у випадках, коли такий дозвіл (ліцензія) обов'язково, або з порушенням умов ліцензування, якщо це діяння зашкодило великий збитки громадянам, організаціям або державі або пов'язане з отриманням доходу у великому розмірі.

Відповідно до ч. 2 ст. 180 КК Киргизької Республіки більш строго карається незаконне підприємництво:

- 1) вчинене організованою злочинною групою;
- 2) поєднане з отриманням доходу в особливо великому розмірі;
- 3) вчинене особою, раніше судимою за незаконне підприємництво чи незаконну банківську діяльність.

В примітках до ст.ст. 178, 180 КК Киргизької Республіки вказані тільки розміри, але не розкриті поняття великої шкоди і доходу у великому і особливо великому розмірі

У статті 259 КК Республіки Таджикистан незаконне підприємництво розуміється як здійснення підприємницької діяльності без реєстрації або без спеціального дозволу (ліцензії) у випадках, коли такий дозвіл (ліцензія) обов'язково, або з порушенням умов ліцензування і (або) шляхом використання інших осіб, а так само заняття забороненими видами підприємницької діяльності, пов'язана з отриманням доходу у великому розмірі або заподіянням великої шкоди інтересам громадян, комерційним або некомерційним організації або державі¹⁷⁹.

В якості кваліфікуючих ознак незаконного підприємництва ч. 2 ст. 259 КК Республіки Таджикистан передбачає вчинення незаконного підприємництва:

- 1) організованою групою;
- 2) з отриманням доходу в особливо великому розмірі;
- 3) особою, раніше судимою за незаконне підприємництво чи незаконну банківську діяльність.

Відповідно до примітки № 2 до ст. 259 КК Республіки Таджикистан під доходом, передбаченим главою «Злочини у сфері економічної діяльності», розуміється прибуток, отриманий у вигляді різниці між витраченими і отриманими коштами. Відповідно до ст. 239 КК Туркменістану під незаконною підприємницькою діяльністю розуміється здійснення підприємницької діяльності без реєстрації та спеціального дозволу (ліцензії) у випадках, коли такий дозвіл (ліцензія) обов'язково, або з порушенням умов ліцензування, якщо це діяння пов'язане з отриманням доходу в особливо великому розмірі. Таке

---

¹⁷⁹ Уголовный кодекс Республики Таджикистан. Юридическая Россия : Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL : <http://law.edu.ru>.

визначення ознак незаконного підприємництва досить схоже з визначенням досліджуваного складу злочину в ст. 180 КК Киргизької Республіки. Однак в ст. 239 КК Туркменістану при викладі ознак незаконної підприємницької діяльності вживається сполучний союз «і», тоді як в ст. 180 КК Киргизької Республіки вжито розділовий сполучник «або»¹⁸⁰.

Таким чином, можна припустити, що при кваліфікації незаконної підприємницької діяльності відповідно до ст. 239 КК Туркменістану в вчиненні злочині обов'язково повинні бути дві конструктивні ознаки складу злочину: 1) без реєстрації; 2) без спеціального дозволу (ліцензії) у випадках, коли такий дозвіл (ліцензія) обов'язково. Передбачається, що така законодавча конструкція може спричинити труднощі в застосуванні ст. 239 КК Туркменістану.

Більш прийнятним бачиться застосування в статті кримінального закону, яка передбачає відповідальність за незаконне підприємництво, розділового союзу «або», що дозволяє застосувати таку статтю і при наявності хоча б однієї ознаки.

Стаття 188 КК Республіки Узбекистан визначає незаконну підприємницьку діяльність тільки як здійснення підприємницької діяльності без державної реєстрації з отриманням неконтрольованого доходу в особливо великому розмірі. Відповідальність за заняття діяльністю, яка підлягає ліцензуванню, без отримання спеціального дозволу не визнається відповідно до КК Республіки Узбекистан незаконною підприємницькою діяльністю і тягне за собою відповідальність за ст. 190 КК Республіки Узбекистан. Склад злочину по ст. 190 КК Республіки Узбекистан – формальний. Діяння, передбачене цією статтею, тягне за собою відповідальність після застосування адміністративного стягнення за такі ж дії.

Заняття діяльністю, яка підлягає ліцензуванню, без отримання спеціального дозволу тягне більш сувору відповідальність якщо воно вчинене:

- 1) небезпечним рецидивістом;
- 2) за попередньою змовою групою осіб.

Теоретичний і практичний інтерес представляє поділ законодавцем Узбекистану статей про злочини в сфері економічної діяльності на два розділи. Глава XII КК Республіки Узбекистан (статті 175-185.1) передбачає відповідальність за злочини проти основ економіки. Відповідальність за незаконну підприємницьку діяльність передбачена главою XIII КК Республіки Узбекистан «Злочини у сфері господарської діяльності» (статті 186-192). В якості спеціальних по відношенню до загальної норми про незаконну підприємницьку діяльність (ст. 188 КК

---

¹⁸⁰ Уголовный кодекс Туркменистана. URL : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31295286#pos1918.

Республіки Узбекистан) слід назвати норми про такі злочини, як незаконне виробництво або оборот етилового спирту, алкогольної і тютюнової продукції (ст. 186.1 КК Республіки Узбекистан), незаконне виробництво або оборот продукції, одержуваної з насіння бавовнику (ст. 186.2 КК Республіки Узбекистан)¹⁸¹.

Вважаємо за необхідне запозичити позитивний досвід цієї держави, закріпивши в КК України загальну норму щодо незаконної підприємницької діяльності. Це дасть змогу збільшити ефективність притягнення злочинців до кримінальної відповідальності.

Саме тому пропонуємо викласти ст. 200-1 КК України викласти в такій редакції:

Незаконна підприємницька діяльність

1. Здійснення підприємницької діяльності без реєстрації або без спеціального дозволу (ліцензії) у випадках, коли такий дозвіл (ліцензія) обов'язково, або з порушенням умов ліцензування і (або) шляхом використання інших осіб, а так само заняття забороненими видами підприємницької діяльності, пов'язане з отриманням доходу у великому розмірі або заподіянням великої шкоди інтересам громадян, комерційним або некомерційним організації або державі – карається штрафом у розмірі від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, обмеженням волі до двох років або позбавленням волі на той самий строк.

Примітка. Доходом у великому розмірі визнається прибуток, якщо він у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Стаття 372 Пенітенціарного кодексу Естонії передбачає відповідальність за здійснення господарської діяльності у сфері, щодо якої встановлено спеціальна заборона або заборона на здійснення господарської діяльності на підставі Закону про загальну частини Кодексу про економічну діяльність, а також здійснення діяльності без дозволу на діяльність в тій сфері, де потрібна наявність ліцензії. До кваліфікуючих ознак даного злочину в ч. 2 статті віднесені діяння: 1) що спричинили загрозу для життя чи здоров'я багатьох осіб; 2) вчинені в сфері діяльності, пов'язаної з наданням медичних послуг, поводженням з інфекційними матеріалами, авіацією, залізничним рухом або з наданням кредитних, страхових або фінансових послуг.

Суб'єктом розглядуваного злочину визнається також юридична особа (частини 3 і 4 досліджуваної статті). У Пенітенціарному кодексі Естонії передбачена відповідальність і за окремі види забороненої господарської діяльності: незаконний обіг алкоголю (ст. 375), порушення порядку обігу тютюнових виробів (ст. 376), незаконне

---

¹⁸¹ Уголовный кодекс Республики Узбекистан. Юридическая Россия : Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL: <http://law.edu.ru>.

видалення добавок з рідкого палива, підданого спеціальному маркуванню, і обіг отриманого в результаті цього рідкого палива (ст. 376.1), незаконний обіг рідкого палива (ст. 376.2).

Кримінальна відповідальність за незаконне підприємництво в ч. 1 ст. 207 КК Латвійської Республіки¹⁸² передбачена

- 1) за вчинення підприємницької діяльності без реєстрації;
- 2) без спеціального дозволу (ліцензії), якщо необхідність такого встановлена законом;
- 3) продовження діяльності підприємства після розпорядження про призупинення його діяльності, якщо подібні дії вчинені повторно протягом року.

Таким чином, в ч. 1 ст. 207 КК Латвійської Республіки склад незаконного підприємництва визначено як формальний з альтернативними діями. При цьому в якості одного з ознак даного складу злочину виступає адміністративна преюдиція. Кваліфікуючою обставиною незаконного підприємництва згідно ч. 2 ст. 207 КК Латвійської Республіки є заподіяння істотної шкоди державі чи охоронюваним законом правам та інтересам особи. Також в КК Латвійської Республіки встановлена відповідальність за заборонену підприємницьку діяльність (ст. 208) і фіктивну підприємницьку діяльність (ст. 209)¹⁸³.

Особливості кримінального законодавства Китаю про відповідальність за незаконне підприємництво обумовлені економічною системою держави.

Главою 3 Особливої частини КК Китайської Народної Республіки встановлена відповідальність за злочини, пов'язані з порушенням порядків соціалістичного ринку. Відповідальність за незаконну банківську діяльність передбачена в ст. 174 КК Китайської Народної Республіки (самовільне, без санкції Китайського Народного Банку, створення комерційного банку чи іншої фінансової структури) і ст. 176 КК Китайської Народної Республіки (незаконне залучення вкладів населення або, в порушення фінансової дисципліни, нецільове використання вкладів населення).

Стаття 225 КК Китайської Народної Республіки передбачає відповідальність за заняття такими видами незаконної господарської діяльності, що дестабілізує ринок:

- 1) безліцензійна господарська діяльність, пов'язана з товарами, щодо яких законом і адміністративними правилами встановлено монополію, а також з іншими товарами, щодо торгівлі якими є обмеження;

---

¹⁸² Уголовный кодекс Латвийской Республики. Юридическая Россия : Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL : <http://law.edu.ru>.

¹⁸³ Там само.

2) купівля-продаж експортно-імпоротної ліцензії, необхідної для експорту та імпорту сертифіката походження товару, а також інших господарських ліцензій і дозвільних документів, визначених законом і адміністративними правилами;

3) інша незаконна господарська діяльність, яка серйозно дестабілізує ринок. У кримінальному законодавстві країн Європи регулювання відповідальності за незаконне підприємництво істотно відрізняється від вітчизняного. На думку Т. Д. Устиної, в розвинених країнах Європи і США відсутня кримінальна відповідальність за незаконну підприємницьку діяльність, яка здійснюється без дотримання відповідних приписів, викладених в інших галузях права, оскільки в цих країнах давно склався і налагоджено працює інший правовий механізм, який включає в себе економічні важелі і добре розроблену систему цивільного та фінансово-податкового законодавства.

З такою позицією автора слід погодитися лише частково, оскільки, незважаючи на наявність в правових системах зарубіжних держав «добре розробленої системи цивільного і фінансово-податкового законодавства», в крайніх випадках, коли для запобігання будь-якому протиправного діяння недостатньо коштів інших галузей права, застосовується кримінально-правовий вплив.

Наприклад, КК Республіки Болгарія передбачає відповідальність за окремі діяння, що становлять незаконну підприємницьку діяльність. Відповідно до ст. 226 КК Республіки Болгарія відповідальність настає в разі використання винним державної, кооперативної або іншої громадської організації для заняття приватно-підприємницькою діяльністю в порушенні встановлених положень і одержання значного неправомірного доходу.

Стаття 234а КК Республіки Болгарія передбачає відповідальність за заняття зовнішньоторговельною діяльністю без дозволу, яке вимагається згідно з законом або постановою Ради Міністрів, або в порушення такого дозволу. Стаття 252 КК Республіки Болгарія передбачає відповідальність за вчинення банківських, страхових або інших фінансових операцій без відповідного дозволу (абз. 1) або здійснення банківської операції з порушенням встановлених правил (абз. 3).

Склад злочину, передбачений частинами першою та третьою цієї статті, є формальним. В абз. 2 ст. 252 КК Республіки Болгарія встановлена відповідальність за вчинення дій, зазначених у абз. 1 статті, якщо в результаті вчинення даного злочину було завдано значної шкоди або отримано значний неправомірний дохід. КК Республіки Болгарія в абз. 2 ст. 235 передбачає відповідальність за приховування, продаж або перевезення незаконно видобутого іншою особою лісоматеріалу.

У таких державах, як Франція, Німеччина, Японія, Данія, Швеція, Голландія, Польща, Іспанія, Італія, не встановлена кримінальна відповідальність за незаконну підприємницьку діяльність¹⁸⁴.

Таким чином, кримінально-правова охорона підприємницької діяльності в зарубіжних державах визначається особливостями законодавчої техніки, історичного розвитку і рівнем розвитку економіки держави. У тих державах, де здійснюється розвиток підприємницької діяльності (держави – колишні республіки СРСР, країни Східної Європи), передбачається відповідальність як за перешкоджання підприємницької та іншої економічної діяльності, так і за здійснення підприємницької діяльності з порушенням процедур контролю над такою діяльністю з боку держави. Досвід кримінально-правової охорони підприємницької діяльності цих держав, на нашу думку, є найбільш корисним для вдосконалення кримінального законодавства Росії в даний час. У державах, де підприємницька діяльність тривалий час є органічною частиною економіки, кримінально-правова охорона підприємницької діяльності здійснюється за допомогою застосування загальних норм про злочини у сфері економічної діяльності і посадових злочинах.

Досвід США у сфері боротьби зі злочинами у сфері підприємницької діяльності свідчить про таке. В цій державі було розширено законодавче визначення легалізації злочинних прибутків і тепер злочином визнається проведення самої операції з коштами сумнівного походження, незалежно від факту доказування предикатного злочину. Кримінальна відповідальність за легалізацію злочинних прибутків в США встановлена як на федеральному рівні, так і в кожному окремому штаті. Окрема відповідальність встановлення і за так зване «структурування» – розподіл великої суми грошей на дрібні суми з метою уникнути перевірок з боку адміністрації. Така діяльність розцінюється як введення в оману з метою приховати підозрілі трансакції¹⁸⁵.

Оскільки легалізація злочинних прибутків полягає у здійсненні будь-яких операцій з грошовими коштами, протидія легалізації полягає, перш за все, у відстеженні потоків готівки і безготівкових коштів. Одним із найбільш ефективних способів відстеження руху грошових коштів є моніторинг платежів. На сьогодні в США працюють дві найбільш розповсюджені форми розрахунків – за допомогою чеків і кредитних карток. Обидві форми розрахунків проходять через систему федерального резерву і центрального банку, які і здійснюють

---

¹⁸⁴ Урда М. Н. Проблемы применения нормы, устанавливающей ответственность за незаконное предпринимательство : моногр. / под науч. ред. Т. Г. Понятовской. Москва, 2012. С. 43.

¹⁸⁵ Половинський Л. В. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: міжнародний та вітчизняний досвід. *Економіка. Фінанси. Право*. 2008. № 5. С. 33.

моніторинг платежів з використанням чеків і кредитних карток. Американська стратегія боротьби з відмиванням грошей не може бути названа стрункою і раціональною. Не дивлячись на законодавчі нововведення, не можна говорити про те, що федеральний уряд дійшов до змоги відслідковувати усі незаконні операції з грошима сумнівного походження. Крім цього, невирішеним є питання взаємодії правоохоронних і контролюючих органів. Так, в стратегії американського уряду по боротьбі з легалізацією злочинних прибутків, 10-12 різних федеральних агентств відповідають за різні напрямки її реалізації, а механізм їхньої співпраці не вироблений¹⁸⁶.

Згідно з польським досвідом, в цій державі у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) злочинних прибутків, законодавчу базу у сфері протидії легалізації злочинних прибутків становлять Закон «Про податковий контроль» і Закон «Про протидію легалізації брудних грошей», відповідні положення Кримінального і Валютного кодексів. Законом «Про податковий контроль» в структурі Міністерства фінансів було створено Бюро. Відповідно до Закону «Про протидію легалізації брудних грошей», в Міністерстві фінансів було створено Департамент фінансової інформації і введено посаду Генерального інспектора фінансової інформації, який має статус віцеміністра. Таким чином, сьогодні в структурі Міністерства фінансів Польщі паралельно працює два департаменти: Департамент фінансової інформації і Бюро податкового контролю¹⁸⁷.

Бюро податкових записів має вертикальну структуру з Головним управлінням у Варшаві, відділами податкових записів в 16 воєводствах і префектурами податкових записів в повітах. В даний момент в Бюро працює понад 350 осіб по всій Польщі. До обов'язків Бюро входять: протидія порушенням чинного законодавства в сфері зовнішнього і внутрішнього товарного обігу; виявлення порушень і злочинів в сфері управління державними коштами та коштами, які походять від Європейського союзу і міжнародних фінансових організацій (після вступу Польщі до Євросоюзу почалися надходження від різних організацій, одночасно з якими з'явилися випадки негосподарського витрачання, розтрати та інших способів розкрадання цих коштів); запобігання корупції державних службовців міністерства фінансів; контроль декларацій про доходи і майновий стан державних службовців, в тому числі співробітників структурних підрозділів міністерства фінансів; викриття злочинів, які посягають на національну культуру, архівні ресурси та інтелектуальну власність Польщі;

---

¹⁸⁶ Журавель М. І. Міжнародні правові аспекти боротьби з легалізацією доходів здобутих злочинним шляхом. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 283.

¹⁸⁷ Жуковська Ж. О. Проблеми міжнародного співтовариства у боротьбі зі злочинами майнового характеру. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2008. № 4. С. 37.

виявлення майна, добутого злочинним шляхом і того, яке підлягає конфіскації; викриття механізмів провезення на територію Польщі платіжних засобів, які походять від злочинів; ведення аналітичної діяльності щодо цих видів злочинів. Бюро приділяє значну увагу обміну інформацією як всередині держави, так і з закордонними колегами.

Також Бюро має зв'язок з генеральною прокуратурою, окружною прокуратурою і поліцією у всіх воєводствах. На міжнародному рівні Бюро найбільш активно співпрацює з колегами зі США, Франції, Німеччини та України. Пояснюється це значним обсягом руху товарів, послуг і робітників між цими державами і Польщею.

Важливим аспектом міжнародного співробітництва є обмін інформацією між відповідними органами і службами, що займаються розслідуванням податкових злочинів. Всі документи й інша інформація передається тільки при особистих зустрічах. Навіть найкращі внутрішні закони в сфері протидії легалізації не можуть бути достатньо результативними без наявності відповідних інструментів міжнародного співробітництва.

Відповідно до досвіду Великобританії в сфері протидії легалізації злочинних прибутків, кожен банк має уповноваженого співробітника, відповідального за дотримання вимог банківського законодавства у сфері протидії легалізації злочинних прибутків. Щороку уповноважений співробітник повинен проходити перепідготовку з питань нового законодавства, засобів і методів протидії в цій сфері. Співробітник банку, який не вжив відповідних заходів з протидії відмиванню грошей, несе відповідальність за кримінальним законодавством¹⁸⁸.

Важливим елементом протидії відмиванню грошей є освіта й інформування людей з метою створення з їх боку застережливого відношення до злочинців. У Великобританії було введено нову форму роботи з інформаторами. Відтепер вся інформація, яка стосується відмивання грошей, надсилається до централізованого органу. Оплату послуг інформаторів здійснюють банки – 75 % і МВС – 25 %. Це повинно сприяти підвищенню ефективності протидії легалізації злочинних прибутків.

Розглядаючи зарубіжний досвід країн світу, варто зазначити, що сьогодні форми міжнародної взаємодії у боротьбі зі злочинністю досить різноманітні і включають: надання допомоги з кримінальних, цивільних та сімейних справ; підписання та реалізацію міжнародних договорів і узгоджень (домовленостей) по боротьбі зі злочинністю і, перш за все, з транснаціональною злочинністю; виконання рішень іноземних правоохоронних органів із кримінальних та цивільних справ;

---

¹⁸⁸ Кравчук С. Прийняття і реалізація концепції боротьби зі злочинністю у сфері економіки – шлях до припинення економічної злочинності. *Право України*. 2010. № 7. С. 153.

регламентація кримінально-правових питань та прав особистості у галузі забезпечення правопорядку; обмін інформацією, що викликає взаємний інтерес для правоохоронних органів; проведення спільних наукових досліджень та розробок у галузі боротьби зі злочинністю; обмін досвідом правоохоронної роботи; надання допомоги у підготовці та перепідготовці кадрів; взаємне надання матеріально-технічної та консультативної допомоги¹⁸⁹.

Стратегічні питання міжнародного співробітництва по боротьбі зі злочинністю вирішуються Організацією Об'єднаних Націй. Функція ООН як організатора боротьби зі злочинністю у світі закладена в Уставі цієї міжнародної організації. Так, у ст. 1 Статуту йдеться про те, що ООН: підтримує міжнародний мир та безпеку; розвиває дружні стосунки між державами; здійснює міжнародне співробітництво у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального та гуманітарного характеру. Статистичні дані, які формуються ООН з 1970 р., свідчать про несприятливий прогноз розвитку економічної злочинності у світі. Серед інших найбільш динамічними за показниками кількості є злочини економічної спрямованості (до 10-15 % та більше за рік).

Потрібно відмітити, що останнім часом набули поширення нові способи вчинення злочинів з використанням умов, що склалися, та ринкових відносин, що видозмінюються, а також з використанням досягнень сучасних технологій. На думку експертів Міжнародного Валютного Фонду, в різноманітних фінансових системах світу «відмивається» від 500 млрд. до 1,5 трлн. доларів щорічно, що дорівнює 1,5 – 5 % валового національного доходу всіх країн світу. За повідомленням експертів ООН, наслідки великомасштабних махінацій, вчинених за останнє десятиріччя у банківській та фінансовій системах, мали глобальний характер, оскільки порушили інтереси інвесторів з різних країн світу та завдали збитків банківським системам низки країн, що розвиваються¹⁹⁰. Співробітникам правоохоронних органів дедалі частіше доводиться не тільки здійснювати функції щодо протидії економічній злочинності та припинення протиправної діяльності, а й усувати наслідки таких правопорушень, повертати кошти, майно та цінності із зарубіжних країн, що є одним з найскладніших завдань. Проблема ускладнюється слабкістю системи фінансового контролю в Україні та країнах СНД, у яких практично неможливо встановити походження грошових коштів, великі суми перебувають в обігу в готівковій формі. У 2002 р. Міжнародна організація з протидії

---

¹⁸⁹ Куликов А. С. Экономическая преступность в России: состояние, тенденции, прогнозы. *Право и безопасность*. 2009. № 1. С. 80.

¹⁹⁰ Половинський Л. В. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: міжнародний та вітчизняний досвід. *Економіка. Фінанси. Право*. 2008. № 5. С. 33–35.

відмиванню брудних грошей включила Україну до переліку держав, до яких необхідно застосувати економічні санкції у зв'язку з неприйняттям нею ефективного закону щодо протидії економічній злочинності та відмиванню грошей. Тільки 2 лютого 2006 року, після внесення поправок та доповнень до існуючого національного законодавства, Україну було виключено зі списку країн, за якими здійснюється активний фінансовий моніторинг. Потім знову в 2010 році Україна перебувала в «чорному» списку FATF. В 2011 році Україна виключена з чорного списку FATF – міжнародної організації, що розробляє заходи боротьби з відмиванням грошей¹⁹¹.

Нині співробітництво правоохоронних органів України перебуває у процесі становлення. Підтримуються нечисленні контакти з ООН, ОБОЄ, ФЛТФ, Радою Європи (переважно це участь у проектах із фінансування та організаційної підтримки діяльності українських правоохоронних органів, яка здійснюється у формі конференцій, семінарів, тренінгів).

Найбільш ефективна взаємодія встановлена з Інтерполом. Визнаючи високу ступінь шкідливості, яку заподіюють економічні злочини суспільству та світовій фінансовій системі, у складі поліцейського директорату Генерального Секретаріату Інтерполу було сформовано відділ з боротьби з фінансовими та економічними злочинами, що включає в себе також робочу групу РОРАС, яка спеціалізується на контролі за доходами, отриманими внаслідок злочинної діяльності. Дослідницька робота групи «Flatwash» спрямована на виявлення підозрілих фінансових операцій та коштів, майна й цінностей, що здобуті злочинним шляхом, також і у країнах СНД¹⁹². У деяких державах утворені підрозділи фінансової розвідки, які об'єднані в єдину мережу «Егмонд», що має на меті інтенсифікацію обміну інформацією про економічні злочини, створення єдиної міжнародної бази даних таких злочинів. Головна увага приділяється злочинам у сфері відмивання брудних грошей.

Сучасна система боротьби з економічною злочинністю в результаті свого розвитку закріпила основні правила та принципи взаємодії між компетентними органами країн світу, виробила єдину методику запиту інформації, а також можливий обсяг інформації, що може бути надана¹⁹³.

---

¹⁹¹ Україна может вернуться в черный список FATF // Media.com.ua от 23 марта 2011. URL : <http://mediaua.com.ua/detail/69759>.

¹⁹² Мартинов М. Д. Сучасні проблеми організації діяльності органів внутрішніх справ України та шляхи їх вирішення. *Форум права*. 2010. № 3. С. 290–296.

¹⁹³ Токарчук О. Зарубіжний досвід боротьби з економічною злочинністю. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України, Одес. регіон. ін-т держ. упр. 2013. Вип. 1 (53). С. 144.

Особливістю легалізації злочинних прибутків є те, що конкретні способи відмивання дуже рідко обмежуються територією однією держави, що викликає ряд проблем юрисдикційного і організаційного характеру, які вдало використовують злочинці. У зв'язку з цим, для забезпечення більшої результативності протидії легалізації внутрішнє законодавство держав має бути пристосоване до потреб міжнародного співробітництва. Це значить, що законодавства різних держав повинні мати спільні риси.

По-перше, необхідним є існування системи прийняття та надання правової допомоги, а також інформації, пов'язаної з легалізацією злочинних прибутків, враховуючи, що цей обмін повинен відбуватися між органами, спеціально створеними для розслідування таких злочинів, в тому числі між поліцією, митною і податковою службами.

Варто зазначити, що деякі кроки в цьому напрямку вже зроблені. Так, МВС України та Польщі мають договір про взаємну допомогу. Крім того, підписаний Протокол про співробітництво між Головною комендатурою поліції Польщі і МВС України, в якому поіменно вказані особи польської поліції і української міліції, що відповідають за окремі напрямки боротьби зі злочинністю, в тому числі, і за протидію легалізації грошей. Вже існує досвід використання положень цього Протоколу для вирішення поточних питань оперативної роботи, який показав досить суттєву ефективність безпосередніх контактів між правоохоронцями різних держав. По-друге, необхідно створити ефективну і гармонійну систему (видачі) екстрадиції злочинців і майна, яке їм належить. По-третє, необхідно налагодити доступ до інформації і документів, які знаходяться на території іншої держави, і створити систему вільного обміну інформацією і досвідом між спеціальними підрозділами, які ведуть боротьбу з легалізацією злочинних прибутків шляхом укладання двосторонніх угод на засадах взаємності.

§ 3.2. Перспективи нормативного та правозастосовного удосконалення інституту злочинів у сфері підприємництва в Україні

Законодавство будь-якої країни не є ідеальним і має свої прогалини, однак практика застосування норм права не лише ідентифікує дані проблеми, а й формує ідеї їх подолання, тому перед тим, як запропонувати шляхи вдосконалення вже існуючих норм, пропонуємо розглянути проблеми, сформовані практикою.

Проаналізувавши доктринальний та практичний масив інформації щодо злочинів в сфері підприємництва, ми дійшли до висновку, що на практиці існують такі проблеми:

1. Нестабільність регуляторного законодавства у сфері господарювання;
2. Значний ступінь латентності злочинів у сфері підприємництва;
3. Проблеми безпосередньо кваліфікаційного процесу злочинів в сфері підприємництва.

Для початку розглянемо першу проблему: нестабільність регуляторного законодавства в сфері господарювання, що, у свою чергу, впливає на норми кримінального права через значний ступінь бланкетності норм Розділ VII КК України. Абсолютно всі статті Розділу VII є банкетними (або описово-бланкетними), тобто для кваліфікації діянь обов'язково необхідно звернутися до відповідного господарсько-правового акту, будь-то спеціальний закон, кодекс, інструкція або господарсько-виробничі нормативи¹⁹⁴.

Таким чином, норми даного розділу знаходяться в тісному зв'язку з великим масивом господарсько-правових норм. Однак, окрім проблем великого об'єму правових та виробничих норм, виникає проблема значної нестабільності даних норм, що напряду впливають на кримінально-правові норми закріплені в Розділі VII КК України.

Яскравим прикладом може виступити ухвалений 2 грудня 2010 р. Податковий кодекс України, що потягнув за собою майже повну зміну об'єктивної сторони злочину, що як наслідок має невідповідність багатьох сформованих вже доктриною і практикою підходів до кримінально-правової оцінки порушень податкового законодавства, при відсутності будь-яких змін тексту ст. 212 КК України.

Значну складність викликає також той факт, що через бланкетність норм описові складові більшості злочинів в підприємницькій діяльності містяться у спеціальних актах, наприклад, в Законі України «Про заборону грального бізнесу в Україні», або стаття 55-1 ГК «Фіктивна діяльність суб'єкта господарювання» тощо¹⁹⁵.

Особливо гостро дана проблема виникає щодо кваліфікації діянь співучасників. Так, наприклад, Закон України «Про заборону грального бізнесу» передбачає форми здійснення гральним бізнесом: організація азартних ігор, надання доступу до приміщень з метою проведення азартних ігор, забезпечення інтерактивних закладів та безпосереднє проведення азартних ігор. Аналізуючи наведені положення, можна сказати, що при виконанні будь-якої діяльності з перелічених особа фактично визначається виконавцем, не зважаючи на те, що по характеру діянь їх можна було б кваліфікувати, відповідно до ст. 27 КК, як пособник (забезпечення, надання приміщень), організатор

---

¹⁹⁴ Короткевич М. Є. Кваліфікація зайняття забороненими видами господарської діяльності : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2005. С. 54.

¹⁹⁵ Лантінов Я. О. Кримінальна відповідальність за порушення порядку за зайняття господарською та банківською діяльністю за ст. 202 КК України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. С. 10.

(організація азартних ігор, створення та забезпечення місць проведення, тощо) і виконавець (безпосередньо особа, що проводить азартну гру)¹⁹⁶. Відповідна ситуація складається і в випадках статей 203-1, 204, 205-1, 212 КК та інших.

Наступна проблема – це значний ступінь латентності злочинів в сфері підприємництва. Дану проблему можна розділи на дві частини

1) неможливість реальної протидії злочинності в сфері підприємництва, через недостатність підстав для притягнення до відповідальності, що сформоване недостатньо раціональною та ефективною взаємодією виконавчих та правоохоронних органів;

2) через значний ступінь латентності, виникає «дефіцит» судової практики, що, у свою чергу, сповільнює процес удосконалення правозастосування.

В першій частині проблема кваліфікації полягає в недосконалому застосуванні норм господарського законодавства як з боку контролюючих органів, що мають передавати дані правоохоронним органам, так і самих правоохоронних органів.

Така тенденція безпосередньо формує другу частину даної проблеми - дефіцит судової практики, а саме формування відносно невеликого проценту судової практики, оскільки, фактично, судова практика її аналіз та узагальнення є головними каталізаторами удосконалення права. Аналізуючи дані відкритого Державного реєстру судових рішень, Аналізу стану здійснення судочинства у 2017 році оприлюдненого на офіційному сайті Верховного Суду України та даних статистики Генеральної прокуратури України за 2017 рік ми можемо побачити, недовіра на наявний на сьогодні механізм кримінального правового захисту в сфері підприємництва. Відповідно до даних Генеральної прокуратури України більша частина (2/3 від загальної кількості) кримінальних проваджень закриваються на підставі відсутності події кримінального правопорушення, відсутності діяння, однак ж на практиці через відсутність реальної координації органів у правоохоронних органів немає реальної можливості довести факт наявності злочину. Нагадаємо, що відповідно до ст. 477 КПК України більшість злочинів передбачені даним інститутом проводяться у формі приватного провадження, тобто захист своїх інтересів фактично перекладається на плеча самих суб'єктів господарювання, що у свою чергу також впливає на значний рівень латентності даної групи злочинів.

Для яскравого прикладу більш детально проаналізуємо статистичні дані щодо злочину передбаченого ст. 229 КК України. Злочинів, що

---

¹⁹⁶ Про заборону грального бізнесу в Україні : Закон України від 15 травня 2009 року № 1334-VI / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1334-17>; Топчій В. В. Протидія злочинам, пов'язаним із незаконним заняттям гральним бізнесом: проблеми теорії та практики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 6. С. 59.

мають склад злочину передбаченого ст. 229 КК (незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування...) було зареєстровано лише 226 за 2016 рік і лише 36 з них були розглянуті в суді.

Зазначимо, що відповідно до положень статті 477 КПК України без заяви потерпілого не може бути розпочато досудове розслідування щодо даних злочинів. На практиці ж основним суб'єктом виявлення визначеного злочину є споживач, що використовує такі товари, а не суб'єкт підприємницької діяльності, що є власником знака, найменування тощо. Дане обмеження хоч і розвантажує органи Національної поліції, однак реально позбавляє ефективного механізму захисту як споживача, що може зазнати шкоди через неналежного товаровиробника, так і самого суб'єкта-володаря¹⁹⁷.

Дана статистика демонструє реальну непрацездатність наявного механізму захисту економіки України, що у подальшому лише погіршить економічний стан. Продовжуючи обґрунтування значимості даної проблеми, хочемо нагадати, що відповідно до ч. 4 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду України, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права¹⁹⁸.

Відповідно до даних офіційного сайту Верховного Суду України, з 2010 року Верховним судом України не надано жодного правового висновку щодо злочинів в сфері підприємництва. В 2003 році Верховний Суд України виклав свою правову позицію щодо злочинів в сфері підприємництва в Постанові Пленуму від 25 квітня 2003 р. № 3 «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини в сфері господарської діяльності», однак Розділ VII з 2003 року не одноразово піддавався змінам та доповнювався новими складами злочинів, а тому положення Постанови не відображають сучасного стану проблем Розділу VII та не може використовуватися у повному обсязі¹⁹⁹.

Не можна не згадати також і про Постанову Пленуму від 15.04.2005 року № 5 «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом». Однак, Верховний Суд у своїх роз'ясненнях посилається на вже не діючі Закони України, а саме: від 21 грудня 2000 року «Про порядок погашення зобов'язань платників

---

¹⁹⁷ Павлик Л. В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання в сфері економіки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2013. С. 12.

¹⁹⁸ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

¹⁹⁹ Офіційний сайт Верховного Суду України URL: <http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf>.

податків перед бюджетними цільовими фондами», від 18 червня 1991 року «Про цінні папери і фондову біржу», не кажучи вже про те, що 14 жовтня 2014 року був прийнятий новий Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів одержаних злочинним шляхом та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Також 8 жовтня 2004 р. Верховний Суд України видав Постанову Пленуму № 15 «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів» і знову ж таки зазначимо, що ст. 212 піддавалася редакції тричі 2008, 2010 та 2011 роках, а також зазнала фактичних змін пов'язаних з набранням чинності Податкового Кодексу України.

Така ситуація склалась через те, що формування правових висновків базується на судовій практиці нижчих інстанцій, а оскільки практика злочинів в сфері господарювання, а у свою чергу в сфері підприємництва, є дуже незначною (0,9 % – 890 справ), на відміну від злочинів проти власності (53,3 % – 42,5 тис. справ), або злочинів в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (12,7 % – 10,1 тис. справ) Верховний Суд не може сформулювати повноцінні висновки та надати ґрунтовні роз'яснення. Окрім проблем правозастосовного характеру на даний момент існує проблема «несправедливості», що виникає при притягненні до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів в сфері підприємництва.

В більшості випадків при вчиненні злочину в сфері підприємництва окрім фізичної особи також приймає участь і юридична особа, хоч опосередковано. В рамках сформованих норм кримінального законодавства існує реальний та дуже явно виражений дисбаланс прав та обов'язків юридичних осіб в рамках кримінально-правових відносин²⁰⁰.

Відповідно до ст.18 КК України суб'єктом злочину є лише фізична осудна особа, у той час як потерпілим, відповідно до ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України, може виступати як фізична особа, так і юридична особа.

Отже складається ситуація, що збитки завдані кримінальним правопорушенням юридичній особі мають бути відшкодовані, у той час як збитки завдані юридичною особою, що, зауважимо, має свій власний капітал, підлягають відшкодуванню особою яка діяла в інтересах юридичної особи і яку притягнуто до кримінальної відповідальності. Чи

---

²⁰⁰ Пашенко О. О. Обставини, що визначають соціальну обумовленість охоронних кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність). *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10-11 жовт. 2013 р.). Харків : Право, 2013. С. 210-213.

є даний підхід справедливим? На сучасному етапі розвитку правої реальності світу існує 3 моделі впровадження кримінальної відповідальності для юридичних осіб.

Україна використовує модель, яка передбачає, що фізична особа єдине вираження суб'єкта злочину, оскільки юридична особа не має власної волі. Відповідно до даної моделі фізична особа реалізує власний злочинний умисел, а юридична особи є лише знаряддям, а тому юридична особа піддається лише заходам кримінально-правового характеру.

Закріплення даної моделі в Україні відбулось 23 травня 2013 року, Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб», який вступив в силу з 1 вересня 2014 року, що по суті, частково впровадив дану модель притягнення до відповідальності юридичних осіб, закріпивши підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Законодавець встановив вичерпний перелік статей, які передбачають підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру²⁰¹.

Однією з підстав, визначених в ст. 96-3 КК України, є вчинення злочину уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи. До злочинів, що підлягають застосуванню таких заходів було віднесено лише майно, або навіть про службових осіб, які беруть надають публічні послуги (зокрема нотаріусів). Для більш наглядної демонстрації абсурдності ситуації наведемо статистику зібрану відповідно до даних Державного реєстру судових рішень. Отже в рамках кримінального провадження за 2015 рік лише до 38 юридичних осіб було використано заходи кримінально правового характеру визначені ст. 96-6 КК України, у той час коли «фігурантами» кримінально проваджень було 91 юридична особа, 2016 році 126 юридичних осіб зазнали заходів кримінально-правового характеру з 196, а станом на 12.11.2017 року лише 64 юридичні особи піддавалися заходам кримінально-правового характеру з 117.

Однак зазначимо, що для застосування даних засобів для всіх цих юридичних осіб підставою став п. 3 ч. 1 ст/ 96-3 КК України: вчинення уповноваженою особою від імені юридичної особою будь-якого із злочинів передбачених у статтях 258 – 258-5 КК.

Отже, на практиці наслідків для юридичної особи, що задіяна в

---

²⁰¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України 23 травня 2013 року № 314-VII / База даних «Законодавство України» / ВР України URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18>.

злочинному діяння немає. Не є секретом той факт, що як правило особа, що притягається до кримінальної відповідальності є «учасником середньої ланки» і немає реальної можливості відшкодувати фактично завданих збитків державі та суспільству, таким чином відновлення справедливості не відбувається в рамках кримінального провадження, а тому було б доцільно розширити положення Розділу XIV-1 на всі злочини в сфері господарської діяльності (визначені в Розділі 1) для реалізації мети кримінального провадження.

Тому, підсумовуючи вищезазначене, ми прийшли до висновку, що в наявний в Україні механізм кримінально-правового механізму забезпечення кримінологічної безпеки підприємництва. На даному етапі розвитку наявна модель потребує ряд послідовних змін, що забезпечить ефективну боротьбу з наявними ризиками.

Найбільшим ризиком, на думку багатьох вітчизняних та іноземних фахівців, є високий рівень тінізації й криміналізації. Причина – деформоване державне регулювання та безпрецедентний тиск корупції на бізнес, що утворив кримінально-кланову систему розподілу суспільних ресурсів в Україні. Саме ці негативні чинники призвели до глибокої економічної кризи, виснаження фінансових ресурсів держави та зниження рівня життя населення.

Саме через це провідні фінансові інституції світу тимчасово призупинили кредитування України.

Так, у 2017 році з чотирьох очікуваних траншів від МВФ ми отримали лише один. Кількість прямих інвестицій в Україну склала близько 2,3 млрд. дол. та знизилась більш як на 30 % в порівнянні з 2016 роком. Та й в 2018 році очікування на їх збільшення, скоріш за все, марні. Це означає тільки те, що залишившись без зовнішньої допомоги, українська економіка в результаті стане зі своїми проблемами один на один. І буде змушена спиратися лише на внутрішні ресурси.

Саме зараз наше суспільство підійшло до чіткого розуміння: ключовою умовою виходу економіки України з кризи стає робота над її безпекою. Нам терміново необхідно привести діяльність інститутів державної влади до такого стану, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів. Тільки так ми зможемо зберегти стійкість до загроз та досягти високої конкурентоспроможності у світовому економічному середовищі. І саме це стане поштовхом до сталого та збалансованого зростання вітчизняної економіки.

Подолання економічної кризи в умовах зовнішньої агресії є одним з пріоритетів політики забезпечення економічної безпеки держави. Досягти цього можливо лише шляхом системної протидії організованій економічній злочинності та тінізації економіки. Потрібно зібравши

докупи усі спроможності фінансових, податкових, митних та правоохоронних органів, аби ефективно і чесно працювати над виявленням активів організованих злочинних угруповань та їх конфіскацією. Такий підхід уже в найближчій перспективі здатен знову залучити український бізнес у легальні схеми та обов'язкову сплату податків у державний гаманець.

Завдання протидії злочинності у сфері підприємництва відповідно до українського законодавства та наданих компетенцій виконують співробітники відповідних підрозділів Генеральної прокуратури України (ГПУ), Служби безпеки України (СБУ), Міністерства внутрішніх справ України (МВС), Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) та податкової міліції Державної фіскальної служби (ПМ ДФС). І дійсно – співробітники цих правоохоронних органів попереджують, виявляють та проводять досудове розслідування злочинів, які зібрані в окремий розділ 7 КК України «Злочини у сфері господарської діяльності», які досить часто називають «економічними злочинами». Іншими словами, саме ці норми кримінального законодавства України, зібрані в окремий розділ, охороняють вітчизняну економіку.

Станом на 01 січня 2018 року до цього розділу входить 34 злочини, нормами яких охороняються суспільні відносини, що виникають під час здійснення підприємницької діяльності, та за порушення яких законодавством України передбачено кримінальну відповідальність.

Судячи зі статистичних даних, лише кожний п'ятий злочинець, що скоїв економічний злочин, отримав покарання.

Якщо більш детально проаналізувати стан боротьби з економічною злочинністю в Україні за останній рік, викривається її досить однобока направленість. Так, у 2017 році майже 75 % (6625 кримінальних проваджень, КП) всіх викритих економічних злочинів у державі кваліфікувалися за 6-ма із 34-х статей, що вміщає відповідний розділ Кримінального кодексу. Ось ілюстрація:

– стаття 199 КК України «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут піддроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів» – 1585 КП (18 %);

– стаття 213 КК України «Порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом» – 1325 (15 %);

– стаття 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» – 1282 (15 %);

– стаття 205 КК України «Фіктивне підприємництво» – 844 (9 %);

- стаття 204 КК України «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів» – 812 (9 %);
- стаття 203-2 КК України «Зайняття гральним бізнесом» – 777 (9%).

Проте із загальної кількості закінчених кримінальних проваджень (1833) за вищевказаними шістьма статтями КК України направлено до суду з обвинувальними актами 1183 (65 %).

При цьому серед пріоритетів правоохоронних органів України у 2017 році не виявилось правопорушень щодо нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету, передбачених статтею 210 КК України. Виявлено лише 34 (0,3 %) таких правопорушення, а скеровано до суду з обвинувальним актом усього 3 кримінальні провадження.

В минулому році злочинів, пов'язаних з рейдерським захопленням підприємств (статті 206 та 206-2 КК України), про факти яких ми щодня чуємо від ЗМІ, виявлено аж 315 (3%) та 99 (1 %) відповідно. При цьому вину злочинців було доведено лише в 6-ти випадках – це трохи більше 1 %.

Проте ще сумніше виглядають результати роботи правоохоронців у сфері захисту вітчизняного фондового ринку. Так, за 6-ма статтями КК України, які охороняють суспільні відносини, що виникають під час діяльності емітентів фондового ринку України, всіма вітчизняними правоохоронними органами протягом 2017 року викрито аж 7 злочинів вказаної категорії, а до суду не направлено жодного закінченого кримінального провадження з обвинувальним актом. І це – саме в той час, коли в Україні діють десятки організованих злочинних груп, що займаються фінансовими махінаціями на фондовому ринку. Саме тоді, коли український ринок цінних паперів з необґрунтовано завищеною капіталізацією, за оцінками різних експертів, обраховується сотнями мільярдів гривень.

Не набагато кращими є результати діяльності правоохоронців з захисту банківського сектору економіки, запобіганню шахрайським діям з фінансовими ресурсами та незаконній приватизації державного й комунального майна.

Слід зазначити, що держава та її інститути (вищі органи державної влади та посадові особи, функціональні й галузеві міністерства, відомства, місцеві державні адміністрації, податкові, прикордонні, митні та інші правоохоронні органи); органи місцевого самоврядування виступають головними суб'єктами забезпечення економічної безпеки. Саме вони здійснюють виконання основних функцій у цій сфері через такі органи державної влади, як законодавча, виконавча та правоохоронні органи влади, які представлені суб'єктами державної

системи. Також у забезпеченні економічної безпеки держави беруть участь суб'єкти недержавної системи, представлені приватними господарськими організаціями та інститутами громадянського суспільства у вигляді політичних партій, профспілок та безпосередньо громадян України. Основна роль у виконанні основних функцій держави та забезпечення економічної безпеки держави суб'єктами державної системи наведено в табл. 2. Зазначені суб'єкти державної системи розробляють, затверджують і реалізують основні напрямки державної політики національної безпеки України в економічній сфері.

Основними з них є: забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки; прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення ефективності інвестиційних процесів; стимулювання випереджального розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв; вдосконалення антимонопольної політики; створення ефективного механізму державного регулювання природних монополій; забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту фінансового ринку; забезпечення продовольчої безпеки; захист внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту – поставок продукції, яка може завдавати шкоди національним виробникам, здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу тощо²⁰².

При цьому слід підкреслити, що в Україні фактично відсутній єдиний орган, який функціонально концентрував би в собі забезпечення національної безпеки та такої його найважливішої складової, як економічна безпека. Наразі функції координації та контролю за діяльністю органів влади щодо забезпечення економічної безпеки держави покладено на Раду національної безпеки і оборони України, у складі якої утворено й діє Департамент економічної та соціальної безпеки.

Так, згідно зі ст. 17 Конституції України обов'язок щодо захисту економічної безпеки держави покладається на всі органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, на усіх громадян України та їх об'єднання. Функції щодо забезпечення економічної безпеки віднесено до обов'язків Президента України, ст. 106 Конституції, а її ст. 107 передбачено також створення спеціального органу – Ради національної безпеки і оборони України, одним з важливих напрямків діяльності якого є координація і контроль

---

²⁰² Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. ВВР. 2003. № 39. Ст. 351.

діяльності органів виконавчої влади у сфері забезпечення національної, в т.ч. економічної безпеки держави²⁰³.

Визначені норми в Конституції України підкреслюють, що окремого органу забезпечення економічної безпеки держави не має. Тому в перспективі вважаємо доречним його створення і здійснення ним основних функцій державі у даній сфері відповідно до прийнятого окремого нормативно-правового акта. Розглянемо діючі сьогодні в Україні закони щодо забезпечення економічної безпеки держави. Так, ст. 3 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» (1998 р.) встановлює забезпечення національної безпеки держави і тим самим й економічної безпеки, та передбачає:

1) внесення пропозицій Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони;

2) координацію та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони у мирний час та в умовах воєнного або надзвичайного стану й при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України. Законом України «Про основи національної безпеки України» (2003 р.) закріплено правові основи національної безпеки та принципи її забезпечення, визначено основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності, зокрема в економічній, а також державні суб'єкти забезпечення економічної безпеки, серед яких: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; місцеві державні адміністрації; Служба безпеки України; Служба зовнішньої розвідки України; Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України. Тоді як ст. 9 визначає основні повноваження головних державних суб'єктів забезпечення національної, у т.ч. економічної безпеки держави.

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» у 2007 р. з метою своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним (у тому числі економічним) інтересам України Президентом України була розроблена

---

²⁰³ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%-D0%B2%D1%80>.

і затверджена Стратегія національної безпеки України²⁰⁴. У Стратегії конкретизовано загальні засади політики держави у сфері національної безпеки, в т.ч. щодо забезпечення необхідного рівня економічної безпеки. Стратегія є основою для розробки цілої низки конкретних програм за складовими державної політики національної та зокрема економічної безпеки.

Отже, нормативно-правову базу, що визначає основні функції держави із забезпечення економічної безпеки України, становлять Конституція України, Концепція національної безпеки України, Стратегія національної безпеки України, закони України «Про основи національної безпеки України», «Про Раду національної безпеки і оборони України» та інші закони і нормативно-правові акти у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Варто також зазначити, що забезпечення економічної безпеки не може бути ефективним без активної участі в ньому суб'єктів господарювання (підприємств, установ, організацій тощо), пов'язаних із ними інститутів громадянського суспільства (зокрема політичних партій, профспілок, організацій підприємців та ін.), а також самих громадян. Громадяни України через участь у виборах, референдумах та в інших формах безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та місцевого самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси в порядку виконання конституційних обов'язків, здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної (в тому числі економічної) безпеки. Громадяни та об'єднання громадян: отримують у відповідності з чинним законодавством інформацію про діяльність державних органів із забезпечення економічної безпеки та беруть безпосередню участь у забезпеченні економічної безпеки; привертають увагу суспільних та державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у сфері економічної безпеки; захищають власні права щодо реалізації особистих економічних інтересів засобами, які передбачені чинним законодавством²⁰⁵. Важливим моментом при цьому є встановлення та забезпечення постійного, оперативного та ефективного зв'язку зазначених суб'єктів із функціональним механізмом публічної влади. Таким чином, ефективне забезпечення економічної безпеки держави неможливе без вироблення та впровадження єдиних функцій держави у даній сфері, здійснення яких буде покладено не на всі суб'єкти як державного, так і недержавного секторів, а на спеціальний орган, який буде створений для виконання не тільки функцій, а й завдань

---

²⁰⁴ Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>.

²⁰⁵ Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

покладених на нього. Діяльність спеціального органу ЕБУ дозволить з одного боку, виявити та запобігти злочинам та іншим правопорушенням в економічній сфері, а з іншого раціонально розподіляти компетенцію його діяльності за розробленою системою заходів забезпечення економічної безпеки властивих внутрішніх і зовнішнім загрозам нашої країни.

З вищеописаного можна зробити висновок, в Україні немає органу, який може займатися системним захистом економіки. Наразі жоден правоохоронний орган не володіє цілісною картиною – не лише того, що відбувається у тіньовому секторі, а й стану справ у сфері розслідування економічних злочинів. Боротьба з економічною злочинністю носить вибірковий та популістичний характер.

На нашу думку, щоб подолати ці проблеми, українському суспільству потрібен єдиний правоохоронний орган. Саме він буде відповідати за економічну безпеку держави, забезпечуючи необхідний рівень боротьби з економічною злочинністю. Для цього він повинен мати всю необхідну базу – як законодавчу, так і матеріальну. І обов'язкова для нього – можливість застосовувати інноваційні аналітичні та оперативно-розшукові механізми викриття правопорушників, що скоїли злочин у сфері публічних фінансів, а також проведення досудового розслідування всіх злочинів, які містяться в розділі 7 Кримінального кодексу України «Злочини у сфері господарської діяльності».

В перспективі це дозволить своєчасно виявляти та усувати порушення в економічній сфері, підвищити контроль за дотриманням, а також змістовне наповнення ключових заходів державного митного, валютного, банківського та експортного контролю.

§ 3.3. Законодавче забезпечення врегулювання зовнішньоекономічної діяльності у відповідальності до міжнародних конвенцій як спосіб запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності

Нинішній стан злочинності у зовнішньоекономічній сфері пояснюється тим, що після прийняття Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» доступ на міжнародні ринки отримали суб'єкти господарської діяльності, більшість з яких не мала досвіду проведення зовнішньоекономічних операцій та укладання

прямих контрактів з іноземними фірмами, недостатньо були знайомі з кон'юнктурою міжнародних ринків²⁰⁶.

До того ж були різко ослаблені контрольні функції держави за процесами, які здійснювались у зовнішньоекономічній сфері. Одним з чинників, які обумовлюють значні масштаби злочинів і правопорушень на каналі ЗЕД, є високий рівень корупції серед управлінського персоналу суб'єктів ЗЕД та працівників державних та контролюючих органів, зокрема митниці (фальсифікація експортно-імпорتنих документів, невиконання службових обов'язків, вихід за межі службових повноважень); органів внутрішніх справ (сприяння реєстрації, транспортуванню і продажу контрабандних товарів) і ДПС (неналежне виконання службових обов'язків). У сфері цивільно-правових відносин до них можна віднести:

- порушення встановленого порядку підписання зовнішньоекономічних угод;
- протиріччя укладеного договору діючому антимонопольному законодавству;
- залишення валюти, призначеної для здійснення інвестиційної діяльності, на рахунках в іноземних банках за межами України;
- недотримання інвестором встановлених термінів постачання в Україну імпортного обладнання та цілого ряду інших вимог діючого законодавства. Причому тут слід звернути увагу на те, що іноді на практиці буває дуже складно провести межу між кримінально-правовими та цивільно-правовими відносинами²⁰⁷.

Серед інших механізмів протиправної діяльності у зовнішньоекономічній діяльності слід назвати:

- фальсифікацію даних про розмір інвестицій, що надійшли;
- створення фіктивних спільних підприємств з метою вивезення за межі України валюти, дефіцитної сировини та напівфабрикатів;
- свідомо неправдиве декларування кількості, якості чи вартості товару з метою заниження митних витрат;
- пред'явлення підставних сертифікатів походження продукції для отримання митних преференцій, які застосовуються щодо окремих країн;
- отримання в країні-експортері пільг по поверненню вартості ввізного мита на сировину, комплектуючі, за умови наступного вивозу виготовлених з них товарів за кордон (у таких випадках вивозиться місцева продукція, а вироби з імпортованих матеріалів залишаються для реалізації);

---

²⁰⁶ Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 року N 959-XII / База даних «Законодавство України» / ВР України URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.

²⁰⁷ Кримінологія : підручник. За заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ : Нац. акад. управління, 2010. С. 83.

– оголошення транзиту товарів, які розміщуються на митних ліцензійних складах або у вільних митних зонах, з їх наступним внутрішнім продажем без сплати податків;

– оплата фіктивних консультаційних послуг;

– підробка або повторне оформлення фактур.

Крім зазначеного, практика застосування Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» дала підстави законодавчому органу та органам виконавчої влади зробити висновок відносно того, що в регулюванні ЗЕД мають місце серйозні недоліки через недосконалість діючого законодавства, які зводяться в основному до такого:

– по-перше, в діючому законодавстві, що регулює ЗЕД, був відсутній конкретний механізм, що передбачає засади України у відповідь на дискримінаційні та недружні дії з боку іноземних держав, які обмежують здійснення законних інтересів суб'єктів ЗЕД України;

– по-друге, в діючому законодавстві, що регулює ЗЕД, відсутні конкретні заходи України відносно захисту прав і законних інтересів суб'єктів ЗЕД України за межами України згідно з нормами міжнародного права;

– по-третє, діючий Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» виявився недостатньо ефективним у боротьбі з порушниками цього закону, оскільки його дія не розповсюджується на деякі види порушень і суб'єктів, що мають нести відповідальність за їх порушення.

Для усунення цих та інших недоліків у діючому законодавстві, що регулює ЗЕД, протягом 1998–1999 рр. Верховною Радою України були прийняті важливі законодавчі акти, спрямовані на заповнення утвореного правового вакууму в законі України про ЗЕД, що отримали назву Антидемпінгового кодексу, а також низка інших законодавчих актів, прийнятих за останні роки. До числа названих нормативних актів слід віднести, насамперед, Закони України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту», «Про застосування спеціальних заходів відносно імпорту в Україну», прийняті 22.12.1998 р.²⁰⁸.

У практиці зовнішньоекономічної діяльності широке розповсюдження отримали факти використання прямих кореспондентських рахунків як конвертаційних валютних центрів. Проведені Національним банком України перевірки показали, що нерідко комерційні банки проводили за цими рахунками значні оборотки під виглядом експортно-імпортних операцій, які потім не отримали відповідного підтвердження митної статистики за

---

²⁰⁸ Анцелевич Г. О., Голубєва В. О., Злуніцина Т. В. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / за заг. ред. О. Х. Юлдашева. К. : МАУП, 2005. С. 255.

розрахунками в національній валюті по зовнішньоторговельній діяльності²⁰⁹.

Так, наприклад, за три квартали 2016 р. загальний обіг за кореспондентськими рахунками комерційних банків становив 504 млрд. грн., переважна більшість – 97% припадала на коррахунки в іноземній валюті, з них 86 % складає оборот за коррахунками у вільноконвертованій валюті. За рахунками НОСТРО він становив 431 млрд. грн., за рахунками ЛОРО – 58 млрд. грн. Всього було зареєстровано понад 3,3 тис. коррахунків, дві третини з яких були рахунками НОСТРО.

Із загальної кількості зареєстрованих коррахунків майже половину було відкрито на території України у банках-резидентах. Найбільша кількість коррахунків за кордоном припадає на Росію – 436, Німеччину – 298, Білорусь – 100, Австрію і США – по 99. Серед країн офшорної зони кількість коррахунків становила: у Науру – 98 одиниць, Кіпрі – 12, Палау – 10, Багамських островах і Вануату – по 7, Антигуа і Барбуда – по 5. Серед них рахунки НОСТРО становлять 54, рахунки ЛОРО – 90 одиниць.

За даними Національного банку України, на рахунки типу ЛОРО тільки латвійських банків перераховано понад 1,6 млрд. дол. США. Аналогічна картина і по рахунках типу ЛОРО щодо російських банків. Практика роботи показує, що практично 98 % усіх надходжень через ЛОРО рахунки здійснюються з рахунків фіктивних фірм. У процесі перевірки було встановлено низку суттєвих порушень, таких як здійснення неліцензованої діяльності, утримання кореспондентських рахунків тривалий строк без здійснення конкретних операцій, некоректне використання незахищених систем зв'язку при здійсненні міжнародних розрахунків, що не забезпечує безпеку та надійність банківських платежів²¹⁰.

Тому 04.11.1999 р. правління Національного банку України прийняло постанову «Про впорядкування кореспондентських відносин комерційних банків», якою було заборонено проведення банківських операцій з використанням не зареєстрованих у НБУ коррахунків комерційних банків України в банках-резидентах і нерезидентах. Було припинено дію окремих ліцензій, заборонено відкривати рахунки новим клієнтам, які після здійснення певної операції припиняють свою діяльність. З метою повернення в Україну нажитих злочинним шляхом коштів, які незаконно перебувають на рахунках у зарубіжних банках, 13 січня 1998 р. Верховна Рада України звернулася зі спеціальним

---

²⁰⁹ Кримінологія : підручник. За заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ : Нац. акад. управління, 2010. С. 98.

²¹⁰ Мокров Г. Г. Государственное регулирование внешнеторговой деятельности : учеб. пособие. Москва : Юркнига, 2006. С. 32.

зверненням до урядів і парламентів Великої Британії, Канади, Кіпру, ФРН, США, Швейцарії, в якому містилось прохання відносно об'єднання зусиль, спрямованих на виявлення валютних рахунків громадян України в закордонних банках, встановити джерело набуття ними згаданих валютних цінностей і вжити заходів щодо повернення їх у кредитно-банківські установи України.

У постанові Верховної Ради України від 13 січня 1998 р. зокрема зазначалось, що звернення Верховної Ради України до органів виконавчої та законодавчої влади інших країн викликане серйозним і глибоким занепокоєнням майбутнім України, яке ставиться під загрозу внаслідок тотальної криміналізації усіх сфер економічного та політичного життя у нашій державі.

Злочинність, яка набула в Україні неймовірного розмаху, принесла невимовне горе та страждання українському народу, поставила на межу виживання український етнос. Верховна Рада України висловила надію, що повернення в Україну нелегально нажитих, привласнених і вивезених капіталів сприятиме виведенню українського суспільства зі стану соціально-економічної кризи і запобігання національній катастрофі²¹¹.

Крім того, 12 жовтня 1999 р. Верховна Рада прийняла постанову «Про звернення Верховної Ради України до конгресу Сполучених Штатів Америки» з проханням надати необхідну інформацію відносно наявності у вищих посадових осіб України незаконних валютних рахунків. При розробці заходів із запобігання злочинності, на нашу думку, слід виходити насамперед з того, що ця проблема має комплексний характер, а вирішення її залежить від багатьох суб'єктів, зокрема органів державного та місцевого управління, МВС, Державної фіскальної служби України, Національного банку України, Міністерства економіки, СБУ та деяких інших, тому обмін інформацією і тісна взаємодія між ними з запобігання злочинності в цій сфері є першочерговим завданням, яке може бути вирішено шляхом розробки спеціального спільного плану профілактичних заходів²¹².

Визначення економічної мети зовнішньоекономічного законодавства дозволить забезпечити стійкість внутрішньої структури, обумовити його ефективність і встановити найменш узгоджені групи правових норм. Така мета не створюється законодавцем виходячи із власного розсуду. Навпаки, вона формується виходячи із основного завдання зовнішньоекономічної стратегії держави. Одне з найбільш влучних і змістовних визначень національної зовнішньоекономічної

---

²¹¹ Коліжук О. О. Світові інтеграційні процеси та їх вплив на державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності України. *Економіка та держава*. 2008. № 12. С. 101.

²¹² Лютіков П. С., Германюк М. О. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. Держ. вищ. навч. закл. «Запорізь. нац. ун-т» М-ва освіти і науки, молоді та спорту України. Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2012. С. 79.

стратегії міститься в Посланні Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки»²¹³.

Відповідно до вказаного документа «ключове завдання зовнішньоекономічної стратегії – забезпечення відповідно до світових стандартів і критеріїв оптимальних параметрів відкритості української економіки, дотримання яких сприятиме економічній безпеці держави, забезпечуватиме тісніше поєднання внутрішньої та зовнішньої економічної політики». Внутрішня організація складної системи зовнішньоекономічного законодавства повинна забезпечити її стійкість від впливу протиріч, які є невід’ємною ознакою зовнішньоекономічних відносин.

Перш за все, це протиріччя, які виникають: між вітчизняними підприємствами та іноземними конкурентами на зовнішньому ринку; між вітчизняними підприємствами та іноземними конкурентами на внутрішньому ринку; між вітчизняними підприємствами на світових ринках; між державою та суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності. Відповідно до програмно-цільового підходу узгодження зазначених вище протиріч можна розглядати як наступні основні підцілі або засоби досягнення загальної мети зовнішньоекономічного законодавства. Подолання протиріч між різними елементами системи зовнішньоекономічних відносин потребує застосування особливого методу правового регулювання, який дозволив би забезпечити не тільки їх охорону і стабілізацію, але й розвиток у необхідному напрямку.

З цього приводу Г.Л. Знаменський справедливо зазначає, що досягнення мети запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності та його окремих інститутів не можливо досягти шляхом механічного поєднання традиційних правових методів: узгодження, підпорядкування і власних приписів. Ефективна реалізація функції господарського законодавства – охорона, стабілізація і спрямування розвитку відносин – потребує впровадження єдиного методу правового регулювання, який інтегрує наведені вище традиційні методи. У методі правового регулювання перехід від звичайного поєднання або віддання переваги одному із засобів правового впливу до системної організації досягається шляхом їх підпорядкуванню ключовому принципу – принципу рівного підпорядкування усіх суб’єктів господарювання єдиному господарському порядку²¹⁴.

---

²¹³ Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки». *Урядовий кур’єр*. 2002. № 100. С. 2–6.

²¹⁴ Знаменський Г. Л. Совершенствование хозяйственного законодательства: цель и средства. Київ : Наукова думка, 1980. С. 56; Знаменский Г. Л. Хозяйственный механизм и право. АН УССР. Ин-т экономики промышленности ; отв. ред. В. К. Мамутов. Київ : Наукова думка, 1988. С. 50.

Саме завдяки включенню до єдиного методу правового регулювання принципу господарювання компенсується відсутність тих ознак, які характеризують правовий метод (засобів впливу на суспільні відносини), утворюється можливість для його загальної характеристики. Принцип рівного підпорядкування усіх суб'єктів господарювання єдиному господарському порядку дозволяє організовувати господарські зв'язки між суб'єктами зовнішньоекономічних відносин таким чином, щоб вони, незалежно від конфлікту економічних інтересів, розвивали свої відносини переважно на засадах співробітництва²¹⁵.

Саме на таких засадах утворюється система методів правового регулювання, яка включає єдиний метод і автономні методи, сполучення яких не є випадковим або довільним.

Варто зазначити, що укладання й Угоди про асоціацію, й Угоди про зону вільної торгівлі є також інструментом запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності. Якщо слідувати «інтеграційної» логіці, то Мексика, Ізраїль і країни Північної Африки суттєво випереджають Україну на шляху в Європу, адже вони уклали Угоди про асоціацію з ЄС ще у 2000 р. Наразі чинними є угоди про асоціацію або їхні аналоги між ЄС і 25 країнами. Ще 13 угод про створення зони вільної торгівлі з ЄС перебувають на різних стадіях переговорного процесу. Причина такого широкого використання ЄС цього інструмента проста – для нього це безпрограшний варіант. Фактично, укладаючи таку угоду, сторони беруть на себе зобов'язання грати за єдиними європейськими правилами. Наприклад, формат Угоди про зону вільної торгівлі визначає лише масштаб експансії європейських норм.

Залежно від кон'юнктури це може бути вигідно або невигідно політичним силам і бізнес-групам в Україні. Втім це завжди вигідно ЄС, де компанії отримують доступ до нових ринків на європейських умовах. Окрім того, слід звернути увагу на деяких концептуальних аспектах УА²¹⁶.

По-перше, глобальна економічна криза, швидше за все, змінить регуляторні умови у світі і у країнах ЄС зокрема. Це стосується, в першу чергу, фінансового посередництва, однак і в інших галузях правила також можуть бути переглянуті. Таким чином, надмірна прив'язка/адаптація до нинішнього стану не може бути корисною.

---

²¹⁵ Ненюк Н. Пеня у сфері зовнішньоекономічної діяльності: основна характеристика, проблеми застосування та шляхи їх вирішення. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 3. С. 56–59; Нінювська З. Практичні поради суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності. *Юридичний журнал*. 2004. № 10. С. 48–51.

²¹⁶ Правове регулювання зовнішньоторговельної діяльності в умовах реалізації інтеграційних прагнень України : монографія / за ред. О. О. Ашуркова ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Чернівці : Десна Поліграф, 2015. С. 34.

По-друге, оскільки Україна має здійснити істотні реформи у процесі реалізації зобов'язань УА, в інтересах України забезпечити зацікавленість ЄС у наданні фінансової та технічної підтримки в проведенні цих реформ у країні. У зв'язку з підготовкою до підписання нової угоди з ЄС і закінченням дії УПС одним з найважливіших питань на сьогодні є визначення стану та перспектив процесу адаптації законодавства.

Можна стверджувати, що законодавство України та ЄС, особливо в економічній сфері, є досить узгодженими, що має сприяти менш болісному і затратному поглибленню та розвитку співробітництва з ЄС у мінливому форматі адаптації. Точкою відліку співпраці в новому форматі має стати вступ в силу нової Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Разом з тим, як стверджують європейські експерти, в рамках майбутньої Угоди Україні необхідно буде імплементувати близько 60 % законодавства ЄС²¹⁷, а загальний обсяг цього правового масиву оцінювався дослідним центром Open Europe в 170 тис. сторінок, з яких 100 тис. – були створені в останні 10 років. Згідно з їх підрахунками, при збереженні такої тенденції до 2020 р. цей обсяг може досягти ні багато, ні мало, а більше 350 тис. сторінок тексту²¹⁸.

Що стосується переваг Угоди, то можна говорити про те, що:

1. Інкorporація норм законодавства ЄС в економічній сфері у законодавство України дозволить наблизити наше регуляторне середовище до ЄС, що сприятиме інтеграції України в європейський економічний і правовий простір, зокрема, і до їх внутрішнього ринку. За умови досягнення відповідності українського законодавства *acquis* ЄС можна буде вести мову про можливість розширення ринків збуту української продукції і торгівлі послугами за рахунок держав-членів ЄС. Це також може дозволити привести умови ведення бізнесу в Україні до стандартів ЄС, що в свою чергу сприятиме залученню іноземних інвестицій в економіку України.

Зокрема, інкorporація *acquis* ЄС відповідно до положень Угоди для українських суб'єктів господарювання повинна створити:

– нові можливості для експорту ряду товарних позицій в ЄС завдяки зниженню тарифних і, що особливо важливо, нетарифних бар'єрів для виходу на ринок ЄС, який сьогодні є одним із двох найбільших торговельних партнерів України. Так, статті 29-33 проекту Угоди передбачають зниження скасування ввізних мит, регулюють питання застосування вивізних мит, експортних субсидій і заходів еквівалентних дій, зборів та інших платежів, також сторони Угоди

---

²¹⁷ Залевський П. Угода про асоціацію сприймається позитивно переважною більшістю євродепутатів. *Голос України*. 2013. № 171. С. 5.

²¹⁸ Особенности происхождения и содержание правовой категории «*acquis communautaire*» в праве Европейского Союза. URL : <http://www.mgimo.ru/alleurope/2006/45/article-pravo2.html>.

відповідно до статті 34 надають національний режим товарам іншої сторони;

– умови поліпшення доступу на ринки третіх країн завдяки гармонізації українських технічних регламентів і стандартів з відповідними нормативними актами ЄС (згідно норм Глав 3 та 4 Розділу IV проекту Угоди), що означатиме перехід на міжнародні стандарти, а також завдяки входженню в згадане вище регуляторне поле, сумісне з правилами, погодженими в рамках угод між ЄС і третіми країнами;

– кращий внутрішній бізнес-клімат, оскільки зближення з нормами і практиками ЄС допоможе сформувати прозорі правила, які повинні бути знайомі іноземним інвесторам, що зробить умови на внутрішньому ринку привабливішими для них і буде стимулювати приплив іноземних інвестицій у країну і зниження вартості капіталу;

– умови для можливого зростання витрат на дотримання «соціальних» стандартів, зокрема – вимог безпеки праці, екологічних стандартів, підтримка певного рівня соціального забезпечення і т.д. (Глава 21 Розділу V проекту Угоди). Інкorporація права ЄС у цих та інших напрямках, що передбачаються Угодою, може створити цілісну систему правового регулювання економіки і більш сприятливі умови роботи на зовнішніх ринках, в т.ч. та ЄС, однак тільки в разі успішної реалізації його положень²¹⁹.

2. Виконання Україною зобов'язань, які закріплені в Угоді, може створити основи для реалізації можливого майбутнього членства в ЄС. Україна як європейська країна відповідно до статутних договорів ЄС має право на отримання членства у випадку, якщо сторони будуть до цього готові. Відповідні положення про підтримку європейського вибору нашої країни закріплені в Угоді.

Відповідно до політики ЄС зараз можна виділити два типи угод про асоціацію:

1) асоціація з європейськими країнами, яка розглядається переважно в контексті їх підготовки до вступу в ЄС і

2) асоціація з неєвропейськими країнами, яка розглядається, в основному, в контексті політики ЄС, спрямованої на розвиток торговельних відносин з цими країнами.

Таким чином, Угода про асоціацію є особливою угодою в системі договорів Європейського Союзу, яка полягає у відповідності зі ст. 217 Договору про функціонування ЄС і, яка, у разі його укладення з європейською країною в розумінні статті 49 Договору про функціонування Європейського Союзу, може трактуватися (і трактується окремими фахівцями в Україні) такою, що готує Україну до

---

²¹⁹ Ревак І. О. Механізм забезпечення фінансової безпеки України: теоретичний аспект. *Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ. Серія економічна*. 2009. Вип. 2. С. 238–247.

вступу в ЄС. Проте слід мати на увазі, що в теж час, пропонована до підписання Угода, такого зобов'язання не містить. 3. Положення Угоди щодо умов створення ЗВТ ґрунтуються на умовах, що впливають з членства Сторін у Світовій організації торгівлі (далі – СОТ), що значно спрощує можливість реалізації цілого ряду його вимог. Досягнення економічної інтеграції у вигляді ЗВТ між країнами-членами СОТ зазвичай базується на правах та обов'язках, що впливають з їхнього членства в цій організації. Відповідно до Угоди (ст. 39), створення зони вільної торгівлі між Україною і ЄС не перешкоджає збереженню або створенню митних союзів, зон вільної торгівлі або домовленостям про прикордонну торгівлю з іншими країнами. Твердження щодо неможливості членства України в інших інтеграційних об'єднаннях є значною мірою більш політичними, ніж правовими чи економічними, і в більшості випадків засновані на незнанні положень ГАТТ.

Стаття 25 Угоди про асоціацію чітко визначає, що Сторони поступово будуть створювати зону вільної торгівлі відповідно до положень цієї Угоди та статті XXIV ГАТТ-1994 р. Основними вимогами статті XXIV ГАТТ до інтеграційних об'єднань є наступні дві. Перша, – метою митного союзу чи зони вільної торгівлі повинне бути сприяння торгівлі між їх складовими територіями, а не створення бар'єрів між іншими членами СОТ і даними територіями. Друга, – мита та інші заходи регулювання торгівлі стосовно даної території після утворення митного союзу або зони вільної торгівлі не повинні бути вище і не повинні бути більш обмежувальними, ніж до цього. Такі зобов'язання взяті на себе Сторонами Угоди при їх вступі до СОТ і тому побудова Угоди на фундаменті цих вимог не є новелою для них, що тільки спрощує можливості реалізації його положень.

4. Виконання зобов'язань з усунення технічних бар'єрів у торгівлі створює можливості для завершення системної гармонізації сфери технічного регулювання. За змістом Глави 3 (Технічні бар'єри в торгівлі) і Глави 4 (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV Угоди про асоціацію, Сторони фактично закріпили рестарт діяльності з гармонізації національних технічних регламентів, стандартів, санітарних і фітосанітарних норм та заходів до відповідних європейських норм. ЄС, як Стороні Угоди надається право визначати ступінь проведеної гармонізації.

У зв'язку з цим необхідно відзначити, що роботи по гармонізації у згаданих сферах почалися з 2001 року і на сьогоднішній день є певні результати. Так, у сфері технічного регулювання в Україні прийнято 42 технічних регламенти, розроблених на основі європейських директив нового підходу, з них вже впроваджено 29.

Тим часом, Додаток III до Угоди встановлює список з 27 документів для адаптації з визначенням строків для її здійснення, але

практично всі ці документи є вже гармонізованими. У сфері санітарних та фітосанітарних заходів, встановлюються детальні процедури верифікації та сертифікації; імпорتنих перевірок; умов імпорту та захисних заходів при торгівлі товарами, які мають відношення до здоров'я тварин і рослин, харчової безпеки і т.п. Таким чином, реалізація запланованих заходів дає можливість у досить короткі терміни завершити системну гармонізацію законодавства у сфері технічного регулювання, яка є стрижневим для всіх галузей економіки.

5. Угода про асоціацію надає Україні статус країни, що розвивається, який передбачає преференції щодо застосування захисних заходів. Мається на увазі, що певною поступкою з боку ЄС у сфері застосування захисних заходів можна вважати надання Україні для цілей статті 9 Угоди про захисні заходи СОТ статусу країни, що розвивається, за умови виконання вимог, наведених у цій статті. Захисні заходи не застосовуються проти товарів, що походять з країни-члена СОТ, яка розвивається, до тих пір, поки частка її імпорту даного товару в країні-члені СОТ, що імпортує такий товар, не перевищуватиме 3% і за умови, що країни-члени СОТ, що розвиваються, з часткою імпорту менше 3 % кожна, разом матимуть не більше 9% від загального імпорту даного товару. Країна-член СОТ, яка розвивається, має право продовжити термін застосування захисних заходів на термін, не більше ніж на два роки, що перевищує максимальний термін – вісім років, тобто Україна, при правильному підході до вирішення даного питання, має можливість користуватися подібними преференціями до 10 років.

6. Імплементация Угоди про асоціацію відкриває доступ до європейського економічного правосуддя. Так, після імплементации Угоди про асоціацію Україна як держава, українські суб'єкти господарювання та фізичні особи відповідно до ст. 471 Угоди отримують можливість безпосередньо звертатися до судових інстанцій ЄС з метою захисту власних інтересів, використовуючи для цього багатий судовий інструментарій та судову практику ЄС. Також суди України отримують можливість застосовувати норми права ЄС, що, як вважають деякі фахівці, дозволить більш ефективно відстоювати інтереси держави і українських суб'єктів господарювання на міжнародній арені. Власне про позитивні моменти укладення Угоди дуже багато говорять і пишуть, так що до названого вище можна додати ще цілий ряд чергових переваг.

Що ж до ризиків і невідповідностей положень Угоди законодавству України, то про це практично не йдеться. А шкода, тому що: 1. Ряд вимог Угоди про асоціацію обмежує економічний суверенітет України. Згідно цілей, які задекларовані в ст. 1 проекту Угоди та вимог цілого ряду її статей (зокрема статті 114, 124, 138, 147,

148, 353, 358, 363, 368, 378, 387, 390, 394, 397, 405, 417, 424, 428, 459, 474 тощо) і практично всіх додатків до неї, Україна зобов'язалася здійснювати адаптацію свого законодавства як до чинного, так і майбутньому праву ЄС (ст. 463).

Таким чином, йдеться про впровадження регламентів і директив ЄС, а також інших актів європейського права, в т.ч. повідомлень і роз'яснень Європейської Комісії, міжнародних договорів, адміністративних практик, національних стратегій та ін. Тобто, де-факто Україна повинна виконувати рішення наддержавних органів ЄС, де-юре навіть не маючи можливості участі в їх роботі і будь-якого впливу на зміст цих документів, що суперечить змісту статей 75, 106, 113 Конституції, якими не передбачається передача встановлених ними повноважень органів законодавчої та виконавчої влади або їх частини іншим органам. Частини 3 і 4 ст. 486 щодо тимчасового застосування окремих частин Угоди до її ратифікації обумовлюють, що такі частини Угоди будуть визначатися ЄС у відповідності зі своїми внутрішніми процедурами та чинним законодавством. Тимчасове застосування можливо тільки після повідомлення Євросоюзу про завершення процедур, необхідних для цього, із зазначенням частин Угоди, які будуть застосовуватися тимчасово, а також після здачі Україною на зберігання документа про ратифікацію Угоди.

Відповідно до ст. 322 проекту, якщо виникає питання про тлумачення положень закону ЄС у зв'язку з виконанням його положень з нормативно-правової апроксимації, органи вирішення спорів між Сторонами Угоди не можуть вирішувати це питання, а звертаються до Суду Європейського Союзу, рішення якого є остаточним і обов'язковим. І ще цілий ряд зауважень, коротке перерахування яких свого часу зайняло 20 сторінок тексту²²⁰.

2. Деякі положення Угоди про асоціацію не відповідають Конституції України. Серед пріоритетів співпраці у кримінальних справах ч. 3 ст. 24 проекту Угоди називає участь у Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Тим часом, реалізація цієї умови вимагає внесення змін до Конституції (статті 5, 25, 63, 64, 75 та ін.), оскільки Конституційний Суд своїм Рішенням ще від 11.07.2001 р. визнав цей Статут таким, що не відповідає Конституції України²²¹. Крім того, відповідно до вимог ч. 2 ст. 9 Конституції, укладення

---

²²⁰ Реалізація інтеграційного вибору України: правові проблеми, можливі ризики та наслідки : брошура ; за ред. О. О. Ашуркова ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк : ІЕП НАН України, 2013. С. 82–101.

²²¹ Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11.07.2001 р. № 3-в/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 28. Ст. 1267.

міжнародних договорів, які суперечать її положенням, можливе лише після внесення до неї відповідних змін.

Таким чином, ч. 3 ст. 24 проекту або повинна бути вилучена з Угоди, або до її підписання повинні бути внесені відповідні зміни до Конституції. Під таким же кутом зору має бути розглянуто зміст Глави 1 «Організаційна структура» Розділу VII проекту Угоди.

Так, згідно з ч. 2 ст. 460 «на рівні міністрів регулярний політичний діалог ... відбувається в рамках Ради асоціації», який відповідно до ст. 461 «здійснює контроль та моніторинг застосування та виконання цієї Угоди та періодично переглядає дію цієї Угоди у світлі його цілей». Рада асоціації повинна складатися з членів Уряду України, з одного боку, та членів Ради Європейського Союзу та членів Європейської Комісії, з іншого боку (ч. 1 ст. 462). Рада асоціації має повноваження приймати рішення в рамках сфери дії Угоди у випадках, передбачених у ньому. Рішення Ради асоціації є обов'язковими для Сторін (ч. 1 ст. 463).

Для надання допомоги Раді асоціації у виконанні ним своїх обов'язків необхідно створити Комітет асоціації, який складається з представників обох сторін, головним чином на рівні вищих посадових осіб (ст. 464). Рада асоціації може делегувати Комітету асоціації будь-яке зі своїх повноважень, у тому числі повноваження приймати обов'язкові для виконання рішення (ст. 465). Згідно з ч. 2 ст. 462 Рада асоціації встановлює власні правила, а в своєму регламенті «Рада асоціації визначає обов'язки та порядок функціонування Комітету асоціації» (ч. 1 ст. 465).

Таким чином, поки регламент Ради асоціації не прийнятий, не можна визначити загальну компетенцію, як Ради асоціації, так і Комітету асоціації. Тим часом, маючи на увазі, що згідно з ч. 3 ст. 463 Рада асоціації може вносити поправки в Додатки до Угоди, враховуючи розвиток права ЄС (зокрема – співпраця у сфері енергетики, оподаткування, транспорту і зв'язку, законодавства про заснування та діяльності компаній, корпоративного управління, бухгалтерський облік та аудит, громадське здоров'я, освіту і ряд ін.), можна не без підстав вважати, що такий обсяг компетенції Ради асоціації та Комітету асоціації суперечить статтям 85 і 92 Конституції, згідно з якими питання законодавчих основ і гарантій підприємництва, організації та експлуатації транспорту і зв'язку, системи оподаткування, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти та ін. визначаються виключно законами України (ст. 92), тобто, відповідно до статті 85 Конституції є компетенцією Верховної Ради України

3. Поєднання в Угоді про асоціацію одночасно напрямків політичної та економічної інтеграції створює для України серйозні ризики. Доступ українських товарів на внутрішній ринок ЄС буде

достатньо умовним. Фактично зона вільної торгівлі буде працювати в односторонньому напрямку – ринок України стане відкритим завдяки скасуванню і зниженню митних зборів і платежів. Наприклад, декларуючи скасування мит на ввезення всіх сільськогосподарських товарів, насправді ЄС жорстко квотує експорт абсолютно всіх продуктів, які Україна хотіла і могла б продавати на ринках Європи. На ключовий український товар – пшеницю – квота становить 1 млн. тонн на рік, тоді як країна виробляє близько 50 млн. тонн. На курятину квота становить 20 тис. тонн, але Україна повинна закупити 10 тис. тонн курячого м'яса з Європи, при цьому сама країна виробляє 1 млн. тонн на рік. Квота по сирах становить – 1,5 тис. тонн – це близько 5% українського виробництва. Та й використовувати ці квоти Україна зможе тільки після того, як стандартизує свою продукцію відповідно до вимог ЄС. Квоти щодо постачання сільгосппродукції на 2014 р. становлять: яловичина – 12 тис. тонн на рік, свинина – 40 тис. тонн, м'ясо птиці – 36 тис. тонн, мед – 5 тис. тонн, цукор – 30 тис. тонн, пшениця м'яка – 950 тис. тонн, ячмінь – 250 тис. тонн, кукурудза – 400 тис. тонн тощо. Ця нікчемна кількість продукції при експортних можливостях нашого сільського господарства. Поза цих квот митні тарифи залишаються на рівні 65–94 Євро за тонну, що не сприяє зростанню експорту за даними товарними групами. А Україна тим часом буде змушена застосовувати переважно нульову ставку ввізного мита. Тобто, до нас хлинуть дешеві, дотовані товари з ЄС²²².

Визначальною умовою для доступу українських товарів на внутрішній ринок ЄС є не стільки скасування і зниження митних зборів, скільки гармонізація законодавства в сферах технічного регулювання, санітарних і фітосанітарних заходів та утримання тварин, досягнення відповідності технічним регламентам ЄС, системам стандартизації, метрології, акредитації, робіт з оцінки відповідності, ринкового нагляду.

Мета і зміст політичної асоціації чітко визначені в ст. 4 проекту Угоди, реалізація яких передбачає певне делегування державою частини свого зовнішнього суверенітету наднаціональним інститутам, що фактично означає перехід від самостійної зовнішньої політики держави до політики узгодження позиції держави з ЄС. Особливості політичної асоціації вимагають від української сторони чіткого розуміння, що без відповідної економічної основи Україна не зможе виступати як рівноправна сторона договору. Саме тому моделі політичної та економічної асоціації, передбачені в проекті Угоди, сформовані без прямої взаємозалежності. Як справедливо зазначено в

---

²²² Виступ Прем'єр-міністра України Миколи Азарова на Загальнонаціональному круглому столі «Об'єднаємо Україну». URL : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246919368&cat_id=244274130.

преамбулі проекту Угоди, сторони враховують, що ця Угода не визначає і залишає відкритим майбутній розвиток відносин Україна – ЄС.

Тим часом, такий різний швидкісний рух по цих двох напрямках призведе Україну скоріше до політичної асоціації з ЄС, яка ґрунтується на логіці інтеграції, що припускає спільне здійснення державами своїх суверенних повноважень, ніж створить в плановані терміни зону вільної торгівлі. Власне політична асоціація є капканом для економіки України. 4. Вимоги Угоди щодо зближення правового регулювання економіки фактично є умовами поглинання правом ЄС правових інститутів правової системи України. Розділ V Угоди про асоціацію «Економічне і секторальне співробітництво» містить положення щодо цілей, завдань, напрямів та форм співпраці між Україною та ЄС у 28 галузях економіки. Йдеться про зобов'язання щодо впровадження більш 300 регламентів і директив ЄС, а також інших його правових актів у терміни від 2 до 7 років, при цьому близько двох третин цих документів мають бути імplementовані протягом 2-5 років²²³.

Розділ IV «Торгівля та питання, пов'язані з торгівлею», крім 15 глав містить 67 додатків, доповнень і декларацій, які більш докладно визначають параметри лібералізації двосторонньої торгівлі. Всього положення цієї частини Угоди містять зобов'язання щодо імplementації та впровадження близько 150 регламентів і директив ЄС, а також міжнародних договорів та ін. І це – не рахуючи загальних положень з ефективного застосування вже ратифікованих Україною міжнародних угод і матеріальних норм. Зобов'язання з імplementації такого обсягу законодавчого матеріалу в такі стислі терміни не відповідає терміну «зближення», а є, по суті, поглинання правом ЄС правових інститутів правової системи України 5. З підписанням Угоди про асоціацію у сторін Угоди до моменту ратифікації цього документа виникає обов'язок утримуватися від дій, які позбавили б договір його об'єкта і мети. У даному конкретному випадку ця вимога стосується України і не зачіпає інтересів держав-членів ЄС. Згідно зі ст. 18 Віденської конвенції ООН «Про право міжнародних договорів» – сторона міжнародного договору зобов'язана утримуватися від дій, які позбавили б договір його об'єкта і мети у разі, якщо: вона підписала договір або обмінялася документами, які становлять договір, з умовою ратифікації, прийняття чи затвердження до тих пір, поки вона не виразить ясно свого наміру не стати учасником цього договору. А ст. 25 доповнює: «1. Договір або частина договору застосовується тимчасово до набрання чинності, якщо: а) це передбачається самим договором; або

---

²²³ Текст Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони / Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL : http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535.

b) країни, що брали участь у переговорах, домовилися про це яким-небудь іншим чином»²²⁴.

Оскільки більша частина вимог Угоди про асоціацію є нормами права ЄС, то вони не є обтяжливими для учасників цієї Угоди з боку Європейського Союзу. Тим часом, з набранням чинності Угоди, Україна, згідно з ч. 2 ст. 39 цього документа, буде змушена утримуватися від участі в угодах, що встановлюють митні союзи або зони вільної торгівлі, а також домовленостях про прикордонну торгівлю і, в разі необхідності – від інших основних напрямків, що стосуються її відповідної торговельної політики з третіми країнами, у зв'язку з необхідністю проведення консультацій між сторонами з цих питань в рамках Комітету з питань торгівлі.

Такий Комітет буде сформований тільки після вступу в силу Угоди про асоціацію. Для цього необхідно завершити процедуру ратифікації документа. В Україні це здійснюється шляхом прийняття Верховною Радою закону про ратифікацію угоди. В ЄС ратифікація здійснюється на двох рівнях – союзному і національному. Від імені самого Союзу рішення про ратифікацію приймається одностайно Радою ЄС (складається з представників урядів усіх держав-членів ЄС) за умови отримання попередньої згоди Європейського парламенту. Крім того, угода має бути ратифікована кожною з держав-членів ЄС відповідно до вимог його конституційного права. Процедура ратифікації може зайняти кілька років.

Так, наприклад, Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС і його державами-членами була підписана в 1994 р., але набуло чинності тільки в 1998 р., і це за умови, що учасників процедури ратифікації з боку ЄС було в два рази менше, ніж в даний час. До того ж, тимчасове застосування будь-якої частини Угоди до її ратифікації ЄС стане можливим тільки після визначення таких частин Угоди Євросоюзом і здійснення ратифікації Угоди Верховною Радою України. 6. Необхідність залучення значних ресурсів, в т.ч. фінансових, для забезпечення імплементації нових актів законодавства.

Адаптація національного права до права ЄС є досить складним і багатоступеневим процесом, що включає в себе: планування і програмування робіт з адаптації, організацію та координацію роботи центральних органів виконавчої влади у сфері адаптації, контроль правотворчого процесу з метою адаптації національного права до права ЄС, її моніторинг; кадрове, інформаційне та фінансове забезпечення тощо. Одним з головних умов здійснення адаптації є фінансування. На жаль, в Україні відсутні офіційні дані про кошти, витрачених раніше на адаптацію законодавства, хоча цей процес триває майже двадцять років.

---

²²⁴ Международные торговые контракты и их нормативно-правовое сопровождение : справочник / сост. : В. И. Сидоров, В.Н. Дмитриев, А.В. Журавлев. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2012. С. 98.

Проте значний обсяг робіт передбачає їх досить високу вартість, основна частина якої в майбутньому припаде на державний бюджет України і бюджети суб'єктів господарювання, які будуть зобов'язані у своїй діяльності дотримуватися стандарти ЄС. Можливим варіантом зменшення фінансового навантаження на Україну може стати залучення можливостей програм органів ЄС, фондів, метою діяльності яких є сприяння східноєвропейським країнам на шляху адаптації національного законодавства до законодавства ЄС за різними напрямками. Як показує досвід інших країн, які проходили процес адаптації законодавства ЄС, фінансування цього процесу здійснювалося як за рахунок державного бюджету, так і допомоги ЄС. Витрати прямували на розробку законопроектів, створення адміністративного та судового механізмів застосування права ЄС, навчання персоналу, здійснення переказів, технічне та інформаційне забезпечення процесу гармонізації. Наприклад, адаптація законодавства Угорщини, Словаччини, Чехії, Польщі (країни так званої «Вишеградської четвірки») до законодавства ЄС та його імплементація зажадали значних коштів, витрачених як за рахунок бюджетів зазначених держав, суб'єктів господарювання цих країн, так і за рахунок різних інститутів ЄС та іноземних інвесторів²²⁵.

Аналіз доступної інформації дозволив визначити ймовірну суму витрат на адаптацію законодавства цих країн Східної Європи до законодавства ЄС, яка склала майже 2300 євро на душу населення. Проведені Інститутом економіко-правових досліджень НАН України попередні розрахунки показали, що потенційні витрати для України на адаптацію виробничих процесів, її законодавства до законодавства ЄС та його імплементацію можуть скласти 156,3 млрд. євро²²⁶. У реальності ця цифра може бути і більшою, якщо мати на увазі, наприклад, що ціна адаптації тільки екологічного законодавства та виконання екологічних стандартів ЄС для Болгарії склала 1668 Євро на душу населення і подібні витрати для України можуть вилитися в суму до 100 млрд. євро²²⁷, а витрати європейських підприємств на виконання законодавчих та регуляторних вимог ЄС та національних законодавчих і регуляторних систем за їх розрахунками складає 540 млрд. євро щорічно (до 4 % ВВП)²²⁸. За даними опитування, недавно проведеного компанією YouGov, 46 % британських підприємців вважають, що

---

²²⁵ Турчинов О. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження. Київ : Артек. 1995. С. 135.

²²⁶ Реалізація інтеграційного вибору України: правові проблеми, можливі ризики та наслідки : брошура ; за ред. О.О. Ашуркова ; НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. Донецьк : ІЕП НАН України, 2013. С. 159–185.

²²⁷ Emerson M., Edwards T. H. and others «The Prospect of Deep Free Trade between the European Union and Ukraine». Brussels : Centre for European Policy Studies, 2006. P. 106.

²²⁸ Деякі засади й принципи державного управління в країнах Європейського Союзу, що забезпечують відкритість й соціально-економічну ефективність влади. URL : <http://www.academia.org.ua/?p=972>.

дотримуватися стандартів ЄС обходиться дорожче, ніж відмовитися від них взагалі²²⁹.

На нашу думку, до першочергових заходів із запобігання злочинності в цій сфері слід віднести:

– вирішення питання відносно подальшого укріплення взаємодії правоохоронних органів з банківськими установами, оскільки тільки банк може здійснювати ефективний фінансовий контроль за проведенням зовнішньоекономічних операцій. Про це свідчить і світовий досвід, зокрема досвід США, Німеччини, Австрії. Швейцарське кримінальне судочинство, наприклад, має пріоритет над банківською таємницею і визначає межу, за якою припиняється дія обов'язку банку зі збереження банківської таємниці – це класичні економічні злочини й операції по відмиванню грошей²³⁰;

– вирішення питання відносно організації перевірки представлених у декларації відомостей про доходи і видатки та їх відповідність фактичному стану. Провести такі перевірки декларацій про доходи створеними Верховною Радою України комісіями за участю представників Генеральної прокуратури України, МВС, СБУ та Міністерства фінансів України відносно високопоставлених чиновників у вищих колах влади України [93, с. 93];

– виходячи з принципу невідворотності покарання за кожний вчинений злочин – вивчити матеріали кримінальних проваджень і матеріали, що знаходяться в Генеральній прокуратурі України, СБУ, ДФС України щодо причетності до вчинення конкретних злочинів посадовими особами на предмет обґрунтованості та вирішення питання про притягнення винних до кримінальної відповідальності за вчинення цих злочинів відповідно до діючого законодавства;

– прискорити вирішення питань про створення в країні спеціального правоохоронного органу по боротьбі з корисливою злочинністю у вищих ешелонах влади й управління;

– підвищити ефективність контролю з боку Національного банку України за відкриттям і використанням комерційними банками кореспондентських рахунків і поверненню в Україну валютної виручки, отриманої від експортно-імпортних операцій.

На підставі розглянутого можна дійти висновку, що в кримінальному законодавстві більшості країн Європи немає спеціальних норм про відповідальність за перешкоджання підприємницькій діяльності з боку представників держави. Під злочинами, які посягають на встановлений порядок здійснення

---

²²⁹ Дубенко Л. Троица, что норовит уничтожить Союз. URL : <http://2000.net.ua/2000/forum/puls/96693>.

²³⁰ Международные торговые контракты и их нормативно-правовое сопровождение : справочник / сост. : В. И. Сидоров, В.Н. Дмитриев, А.В. Журавлев. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2012. С. 98.

підприємницької діяльності, в кримінальному праві країн Європи, на відміну від кримінального права країн СНД, розуміється сукупність злочинів, що здійснюються іншими суб'єктами економічної (господарської) діяльності і спрямованих проти законних інтересів підприємця.

Саме зараз наше суспільство підійшло до чіткого розуміння: ключовою умовою виходу економіки України з кризи стає робота над її безпекою. Нам терміново необхідно привести діяльність інститутів державної влади до такого стану, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів. Тільки так ми зможемо зберегти стійкість до загроз та досягти високої конкурентоспроможності у світовому економічному середовищі. І саме це стане поштовхом до сталого та збалансованого зростання вітчизняної економіки.

У практиці зовнішньоекономічної діяльності широке розповсюдження отримали факти використання прямих кореспондентських рахунків як конвертаційних валютних центрів. Проведені Національним банком України перевірки показали, що нерідко комерційні банки проводили за цими рахунками значні оборудки під виглядом експортно-імпортних операцій, які потім не отримали відповідного підтвердження митної статистики за розрахунками в національній валюті по зовнішньоторговельній діяльності.

ВИСНОВКИ

Злочини у сфері підприємницької діяльності отримали досить широке розповсюдження у нашій державі. Ці види злочинів – один з найбільш динамічно зростаючих кримінальних феноменів сучасної України. Свідченням цього є кримінальне законодавство України, у яке з початку 90-х років внесено найбільше змін саме у частині, яка встановлює кримінальну відповідальність за суспільно небезпечні посягання на відносини у сфері господарської діяльності. Найбільш значне зростання злочинних проявів відбулося у таких сферах господарювання, які покликані задовольнити першочергові життєво необхідні потреби населення.

Під злочинами у сфері підприємницької діяльності слід розуміти суспільно небезпечні діяння, об'єктом посягання яких є суспільні відносини, що виникають у процесі самостійної, ініціативної, систематичної на власний ризик господарської діяльності з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку, порядок якої визначений господарським та цивільним законодавством України.

На основі аналізу сучасних суспільно політичних, економічних процесів виокремлено сучасні ознаки злочинності у сфері підприємницької діяльності: 1) маскуванню під законну економічну діяльність; 2) вміння злочинців пристосовуватись до нових форм і методів підприємницької діяльності; 3) досконале володіння ринковою ситуацією; 4) використання прогалин чинного законодавства, яке регулює підприємницьку діяльність; 5) використання ІТ технологій як способу вчинення відповідних злочинів; 6) суб'єктами цих злочинів можуть бути як підприємці, так і інші особи, які сприяють виконанню господарської діяльності; 7) спрямовані на отримання незареєстрованих прибутків; 8) вчиняються лише навмисно; 9) можуть вчинятися найрізноманітнішими засобами, передбаченими чинним кримінальним законодавством.

На базі проведено аналізу сформовано «дорожню карту» необхідних реформ для покращення роботи наявних в Україні правових механізмів кримінально-правового регулювання сфери підприємництва. Зокрема, передбачено три етапи реформування кримінального законодавства щодо даного питання: 1) структуровий – викласти назву Розділу VII КК в редакції «Злочини у сфері підприємництва» та вилучити злочини, що не мають відношення до підприємницької сфери; 2) змістовний – викласти статті Розділу VII Особливої частини КК України в новій редакції: деталізувати об'єктивну сторону (ст. 203-2); розширити/деталізувати суб'єкти злочину (статті 205, 205-1), систематизувати визначення потерпілого, замінивши на «суб'єкта

господарювання»; 3) роз'яснювальний – викласти роз'яснення щодо злочинів в сфері підприємництва в постанові Пленуму Верховного Суду з урахуванням чинного законодавства України.

Необхідним є розроблення нової концепції протидії злочинності, що враховує високий рівень криміналізації, можливості держави і суспільства здійснювати протидію кримінальним проявам, помилки і недоліки попередніх концептуальних підходів до організації протидії злочинності, її забезпечення і практики реалізації. Відповідно, вивчення та кримінологічний аналіз кількісних та якісних показників злочинності на сучасному етапі розвитку українського суспільства є необхідною передумовою реалізації кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні.

Проведений науковий аналіз дав змогу підсумувати, що особа, яка вчиняє злочини у сфері підприємницької діяльності, як окремий тип злочинця, вирізняється порівняно високим освітнім та інтелектуальним рівнем, порівняно високим рівнем матеріального становища, наявністю хороших комунікативних та організаційних здібностей, стриманістю у взаєминах з оточенням, емоційною стійкістю у поєднанні з невпинним бажанням до збагачення, корисливим ставленням до займаної посади, можливостей, пов'язаних з професійною діяльністю.

Першочергове значення у структурі економічних заходів має розробка загальної Концепції боротьби з економічною злочинністю в Україні, яка б чітко визначила завдання, цілі реформування економіки України та фінансові можливості цього процесу. Така Концепція повинна бути розроблена на 5 років і має враховувати сучасні соціальні, економічні і політичні явища.

Наявний в Україні механізм кримінально-правового механізму забезпечення безпеки підприємництва є досить низьким. На даному етапі розвитку наявна модель потребує ряд послідовних змін, що забезпечить ефективну боротьбу з наявними ризиками. Одним із основних кроків стане прийняття Верховним судом постанови щодо тлумачення норм КК України щодо злочинів у сфері підприємницької діяльності.

До першочергових заходів із запобігання злочинності в цій сфері слід віднести: вирішення питання відносно подальшого укріплення взаємодії правоохоронних органів з банківськими установами; вирішення питання відносно організації перевірки представлених у декларації відомостей про доходи і видатки та їх відповідність фактичному стану; прискорити вирішення питань про створення в країні спеціального правоохоронного органу по боротьбі з економічною злочинністю; підвищити ефективність контролю з боку Національного банку України за відкриттям і використанням комерційними банками кореспондентських рахунків і поверненню в Україну валютних коштів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні проблеми кримінального права : навч. посіб. / В. М. Попович, П. А. Трачук, А. В. Андрушко, С. В. Логін. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 256 с.
2. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Криминологія : курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. 296 с.
3. Алексеев А. И., Герасимов С. И., Сухарев А. Я. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы. Москва : Норма, 2001. 496 с.
4. Андерс И. Наказание и предупреждение преступлений. Москва : Прогресс, 1979. 264 с.
5. Андрушко П. П., Короткевич М. Є. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: кримінально-правова характеристика. Київ : Юрисконсульт, 2005. 292 с.
6. Анікіна Т. М. Стан злочинності та її профілактика в деяких країнах в сучасних умовах. *Проблеми попередження злочинності в сучасних умовах* : матер. 3-ї студентської конф. з криминології, (25 лист. 2003 р.). Харків : ХЮА, 2003. С. 32–37.
7. Антонян Ю. М., Голубев В. П., Кудряков Ю. Н. Личность корыстного преступника. Томск : Изд-во Томского ун-та, 1989. 160 с.
8. Арделян Т. О. Злочини у сфері підприємницької діяльності. *Прикарпатський юрид. вісник*. 2017. Випуск 1. Том 3. С. 156–159.
9. Арделян Т. О. Злочини у сфері підприємницької діяльності: їх місце у кримінальному законодавстві. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Запоріжжя, 27-28 січня 2017 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. С. 17–18.
10. Арделян Т. О. Кримінально-правовий захист підприємницької діяльності за законодавством США. *Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Дніпро, 4–5 трав. 2018 р.). С. 77–78.
11. Арделян Т. О. Міжнародний досвід кримінально-правового захисту підприємницької діяльності. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія «Право»*. 2018. Випуск 50. Т. 4. С. 122–126.
12. Арделян Т. О. Незаконна підприємницька діяльність у кримінальному законодавстві країн колишнього СРСР. *Роль права та закону в громадянському суспільстві* : Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 9–10 лютого 2018 р.). С. 62–64.
13. Аслаханов А. А. Проблемы борьбы с преступностью в сфере экономики : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Москва, 1997. 29 с.

14. Ахмедшин Р. Л. Криминалистическая характеристика личности преступника : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Томск, 2006. 20 с.
15. Бааль Н. Б. Политический экстремизм молодежи как острейшая проблема современной России. *Российский следователь*. 2010. № 7. С. 56.
16. Бандурка А. М., Давиденко Л. М. Преступность в Украине : причины и противодействие : моногр. Харьков : Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. 368 с.
17. Бахин В. П., Кириченко А. А. Как раскрываются преступления. Київ : Атіка, 2002. 321 с.
18. Беницкий А. С., Розовский Б. Г., Якимов О. Ю. Ответственность за легализацию преступно приобретенных доходов в уголовном законодательстве Украины и Российской Федерации : моногр. Луганск : РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2008. 496 с.
19. Берлін П. С. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг: аналіз складів злочину, передбаченого ст. 229 КК України : моногр. Київ, 2005. 316 с.
20. Бесчастный В. Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 245–250.
21. Біленчук П. Д., Дубовий О. П., Салтевський М. В., Тимошенко П. Ю. Криміналістика : підруч. для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України. Київ : АТІКА., 1998. 416 с.
22. Білецький В. Удосконалення боротьби зі злочинністю в сфері зовнішньоекономічної діяльності. *Право України*. 1997 № 9. С. 34.
23. Білецький В. П. Проблеми державного контролю – як один з факторів виникнення і розвитку злочинності в зовнішньоекономічній сфері. *Економіка України*. 1997. № 6. С. 76.
24. Блувштейн Ю. Д. О причинной обусловленности преступности. Криминология и уголовная политика. Москва : Ин-т гос. и права АН СССР, 1985. С. 33–36.
25. Бобонич Є. Ф. Порухення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг: кримінально-правова характеристика (ст. 202 Кримінального кодексу України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 264 с.
26. Бойко А. М. Про поняття та систематизацію злочинів у сфері господарської діяльності. *Новий КК України: Питання застосування і вивчення* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (25-26 жовт. 2001 р.), Харків, 2002. С. 129–132.
27. Борбат А. В. Уголовно-правовые и криминологические аспекты охраны предпринимательской деятельности : моногр. Москва, 2004. С. 17.

28. Бухгольц Э., Лекшас Дж., Хартман Р. Социалистическая криминология. Москва : Прогресс, 1975. 272 с.

29. Вадим М., Гаруст Ю. Кожен п'ятий. Як в Україні карають за економічні злочини та що з цим робити? Офіційний сайт юридичного інтернет-ресурсу Протокол. URL : https://protocol.ua/ua/kogen_p_yatiy_yak_v_ukraini_karayut_za_ekonomichni_zlochini_ta_shcho_z_tsim_r_obit.

30. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11.07.2001 р. № 3-в/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 28. Ст. 1267.

31. Виступ Прем'єр-міністра України Миколи Азарова на Загальнонаціональному круглому столі «Об'єднаємо Україну». URL : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246919368&cat_id=244274130.

32. Волобуєв А. Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва : навч. посіб. ; за ред. проф. О.М. Бандурки. Харків : «Рубікон», 2000. 272 с.

33. Вотякова Е. С. История развития Уголовного законодательства о преступлениях в сфере предпринимательской деятельности. *Актуальные вопросы юридических наук* : матер. Междунар. науч. конф., (г. Челябинск, ноябрь 2012 г.). Челябинск : Два комсомольца, 2012. С. 77–79. URL : <https://moluch.ru/conf/law/archive/43/282>.

34. Гаргат-Українчук О. М. Детермінанти транснаціональних злочинів у сфері економіки. *Прикарпатський юрид. вісник*. 2014. Випуск 2 (5). С. 154–165.

35. Гиске А. В. Корыстная преступность. Москва, 2003. С. 141.

36. Гладун О. З. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини проти порядку використання бюджету. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 4 (13). URL : <http://nbuv.gov.ua/e-journals/Chaau/2001-4/11gozpvb.pdf>.

37. Глоба К. П. Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє злочини у сфері приватизації майна. *Вісник господарського судочинства*. 2007. № 6. С. 85–92.

38. Глущенко В. В. Економічна злочинність, прийоми приховування і методи її виявлення. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2004. Вип. 1. Харків : В-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ. С. 173–175.

39. Горелик А. С. Шишко И. В., Хлупина Г. Н. Преступления в сфере экономической деятельности и против интересов службы в коммерческих и иных организациях. Красноярск : Краснояр. гос. ун-т., 1998. 200 с.

40. Горелов А. Об обоснованности выделения предпринимательских преступлений. *Уголовное право*. 2002. № 4. С. 12–13.

41. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV / База даних «Законодавство України» / ВР України URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

42. Даньшин И. М., Голина В. В., Кальман О. Г., Лысодед О. В. Криминология: Общая и Особенная части. Харьков, 2003. 347 с.

43. Деякі засади й принципи державного управління в країнах Європейського Союзу, що забезпечують відкритість й соціально-економічну ефективність влади. URL : <http://www.academia.org.ua/?p=972>.

44. Джужа О. М., Василевич В. В., Копан О. В., Кулик О. Г. та ін. Організована злочинність в Україні та країнах Європи : посіб. ; за заг. ред. професора О. М. Джужі. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 324 с.

45. Дубенко Л. Троица, что норовит уничтожить Союз. URL : <http://2000.net.ua/2000/forum/puls/96693>.

46. Дубко Е. Л. Терроризм и нравственность. *Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки*. 2005. № 4. С. 23.

47. Дудник Л. М., Василичук В. І. Підприємницька діяльність та запобігання фіктивному підприємництву (історико-правові аспекти). *Наук. вісник НАВС: наук.-теорет. журнал*. 2003. № 5. С. 233–241.

48. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : моногр. Київ : Юридична практика, 2003. 924 с.

49. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: особливості кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримін. права України*. 2014. № 1(2). С. 169–175.

50. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Законодавство України про кримінальну відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності – час визначитися зі стратегією розвитку. *Вісник Асоціації кримін. права України*. 2015. № 2 (5). С. 215–263.

51. Економічні злочини: попередження і боротьба з ними ; за ред. А. І. Комарової та ін. Київ : НДІ «Проблеми людини», 2001. Т. 25. 820 с.

52. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : моногр. Київ : МОН України, Київський нац. торгов.-екон. ун-т, 2001. 309 с.

53. Жевлаков Э. Н. Экологические преступления: понятие, виды, проблемы ответственности : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 1991. 37 с.

54. Жуковська Ж. О. Проблеми міжнародного співтовариства у боротьбі зі злочинами майнового характеру. *Південноукраїнський правн. часопис*. 2008. № 4. С. 35–36.

55. Журавель М. І. Міжнародні правові аспекти боротьби з легалізацією доходів здобутих злочинним шляхом. *Часопис Київського ун-ту права*. 2010. № 1. С. 280–286.

56. Задихайло Д. Д. Функції уряду України в економічній сфері: модернізація конституційно-правового забезпечення. Харків : Юрайт, 2013. 121 с.
57. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Київ, 2007. 712 с.
58. Залевський П. Угода про асоціацію сприймається позитивно переважною більшістю євродепутатів. *Голос України*. 2013. № 171. С. 5.
59. Зелинский А. Ф. Криминология : курс лекций. Харьков : Прапор, 1996. 260 с.
60. Знаменский Г. Л. Совершенствование хозяйственного законодательства: цель и средства. Київ : Наукова думка, 1980. 186 с.
61. Знаменский Г. Л. Хозяйственный механизм и право. АН УССР. Ин-т экономики промышленности ; отв. ред. В. К. Мамутов. Київ : Наукова думка, 1988. 160 с.
62. Иншаков С. М. Зарубежная криминология : учеб. пособ. для вузов. 2-е изд. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. 383 с.
63. Кайзер Г. Криминология. Введение в основы. Москва : Юрид. лит., 1979. 319 с.
64. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 30 с.
65. Кальман О. Г. Стан та головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні і прикладні проблеми : моногр. Харків : Гімназія, 2003. 352 с.
66. Кальман О. Г., Христич І. О., Бойко Ю. Г. Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері господарської діяльності. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр.* Харків, 1999. Вип. 3. С. 3–34.
67. Камлик М. Напрями протидії корупції в Україні. URL : <http://www/akmf/org/wbook>.
68. Карпец И. И. Современные проблемы уголовного права и криминологии. Москва : Юрид. лит., 1976. 207 с.
69. Кельман О. Г. Економічна злочинність і суміжні з нею поняття *Проблеми законності*. 2002. Вип. 55. С. 133–141.
70. Коваленко В. В. Профілактика економічної злочинності в Україні: Концептуальні засади, організаційно-правові основи, проблеми управління : моногр. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 420 с.
71. Ковяров М. Ю. Уголовно-правовая характеристика лжепредпринимательства : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 2008. 186 с.

72. Коліжук О. О. Світові інтеграційні процеси та їх вплив на державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності України. *Економіка та держава*. 2008. № 12. С. 98–101.

73. Колотило Т. О. (Арделян Т. О.) Кримінально-правова характеристика удаваної підприємницької діяльності за законодавством республіки Білорусь. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія «Право»*. 2016. Випуск 40. Т. 3. С. 84–89.

74. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : ратифіковано із заявами Законом № 251-V від 18.10.2006 VII / База даних «Законодавство України» / ВР України URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

75. Конверський А. Є. Логіка (традиційна та сучасна) : підруч. для студ. вузів. Київ : Центр учбової літератури, 2008. С. 188–198.

76. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%-D0%B2%D1%80>.

77. Концепція економічної безпеки України / кер. проекту В. М. Геєць. Київ : Логос, 1999. 56 с.

78. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива : курс лекцій / ред. : М. Й. Коржанський. Київ : Атіка, 2001. 542 с.

79. Короткевич М. Є. Кваліфікація зайняття забороненими видами господарської діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2005. 234 с.

80. Кравченко Ю. Ф. Роль органів внутрішніх справ України у боротьбі зі злочинністю у сфері економіки. *Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (15-16 груд. 1998 р.). Харків, 1999. С. 39.

81. Кравчук С. Прийняття і реалізація концепції боротьби зі злочинністю у сфері економіки – шлях до припинення економічної злочинності. *Право України*. 2010. № 7. С. 151–156.

82. Кравчук С. Й. Економічна злочинність в Україні. URL : <http://westudents.com.ua/knigi/116-ekonomchna-zlochinnst-v-ukran-kravchuk-sy.html>.

83. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений : учеб. ; под ред. проф. В. Ю. Шепитько. Харьков : ООО «Одиссей», 2001. С. 375–381.

84. Криминология : учеб. ; под ред. А. И. Долговой. Москва, 2008. 912 с.

85. Криминология : учеб. ; под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. Москва : Юристъ, 1999. 232 с.

86. Криминология. Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. Москва : Изд-во МГУ, 1994. 415 с.

87. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків, 2001. 624 с.
88. Кримінальне право. Загальна частина : підруч. ; за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гусланського, О. О. Дудорова. Київ : Істина, 2011. 1112 с.
89. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III / База даних «Законодавство України» / ВР України URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
90. Кримінологія : навч. посіб. ; за заг ред. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2009. 312 с.
91. Кримінологія : підруч. ; за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ : Нац. акад. управління, 2010. 496 с.
92. Кримінологія : підруч. для студентів вузів / [О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
93. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підруч. / [І. М. Даньшин, В. В. Голина, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голини. 2-ге вид. перероб. і доп. Х., 2013. 288 с. URL : http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009/Kriminologia_2009.pdf.
94. Кузьмін Р. Кримінальна відповідальність юридичних осіб (корпорацій) за господарські злочини. *Вісник Нац. акад. прокур. України*. 2010. № 4. С. 7–10.
95. Куликов А. С. Экономическая преступность в России: состояние, тенденции, прогнозы. *Право и безопасность*. 2009. № 1. С. 79–83.
96. Курс кримінології: Заг. частина : у 2 кн. / [О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
97. Курс лекцій по кримінології : учеб. пособие ; под ред. проф. И. Н. Даньшина (Общая часть) и проф. В. В. Голины (Особенная часть). Харьков : Одиссей, 2006. 280 с.
98. Лантінов Я. О. Кримінальна відповідальність за порушення порядку за зайняття господарською та банківською діяльністю за ст. 202 КК України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 20 с.
99. Леви А. А. Процессуальные и криминалистические проблемы применения научно-технических средств в уголовном судопроизводстве : дисс. ... докт. юр. наук : 12.00.09. Москва : 1997. 542 с.
100. Левченко Ю. О. Запобігання злочинам, що вчиняються у нафтогазовому комплексі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. КНУВС. Київ, 2008. 20 с.
101. Лихолоб В. Г. Правопорушення: моральна і правова оцінка : навч. посіб. Київ : УАВС, 1994. 172 с.

102. Личность преступника / отв. ред. В. Н. Кудрявцев. Москва : Юрид. лит., 1971. 356 с.
103. Лютіков П. С., Германюк М. О. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. Держ. вищ. навч. закл. «Запоріж. нац. ун-т» М-ва освіти і науки, молоді та спорту України. Запоріжжя : Запорізький нац. ун-тет, 2012. 293 с.
104. Мартинов М. Д. Сучасні проблеми організації діяльності органів внутрішніх справ України та шляхи їх вирішення. *Форум права*. 2010. № 3. С. 290–296.
105. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков : Консум, 1999. 480 с.
106. Международные торговые контракты и их нормативно-правовое сопровождение : справочник / сост. : В. И. Сидоров, В. Н. Дмитриев, А. В. Журавлев. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2012. 586 с.
107. Мельник П. В., Новиков С. И., Самилык Г. М. Расследование преступлений в сфере экономики : учеб.-практ. пособие / Государственная налоговая администрация Украины. Украинский финансово-практический ин-т. Киев : «Дия» ЛТД, 1998. 182 с.
108. Мельничук Т. В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері: кримінологічне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеська нац. юрид. акад. Одеса, 2009. 20 с.
109. Меркурьев В. В., Павлинов А. В. Проблемы предупреждения экстремизма в России. Москва : Инфра-М, 2006. 453 с.
110. Мікіш А. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють фіктивне підприємництво в Україні. *Щомісячний наук.-практ. юрид. журнал*. 2014. № 14. С. 87.
111. Мозоль А. П. Кримінологічні проблеми нелегальної міграції в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 18 с.
112. Мокров Г. Г. Государственное регулирование внешнеторговой деятельности : учеб. пособие . Москва : Юркнига, 2006. 319 с.
113. Навроцький В. О. Кримінальне право. Особлива частина : курс лекцій. Київ : Знання, 2000. 771 с.
114. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина ; під ред. М. О. Потєбенька, В. Г. Гончаренка. Київ : Форум, 2001. Ч. 2. 942 с.
115. Невмержицький Є. В. Правові проблеми боротьби з економічною злочинністю і корупцією : навч. посіб. Київ : АПСВ, 2005. 415 с.
116. Ненюк Н. Пеня у сфері зовнішньоекономічної діяльності: основна характеристика, проблеми застосування та шляхи їх вирішення. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 3. С. 56–59.
117. Ніньовська З. Практичні поради суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності. *Юридичний журнал*. 2004. № 10. С. 48–51.

118. Олашин М. М. Економічна злочинність: причини поширення та шляхи подолання. *Європейські перспективи*. 2015. № 7. С. 102–106.
119. Основи економічної теорії : підруч. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Харків : Право, 2008. 448 с.
120. Особенности происхождения и содержание правовой категории «acquis communautaire» в праве Европейского Союза. URL : <http://www.mgimo.ru/alleurope/2006/45/article-pravo2.html>.
121. Офіційний сайт Верховного Суду України. URL : <http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf>.
122. Павлик Л. В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання в сфері економіки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.08. Львів, 2013. 18 с.
123. Пащенко О. О. Обставини, що визначають соціальну обумовленість охоронних кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність). *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Харків, 10-11 жовт. 2013 р.). Харків : Право, 2013. С. 210–213.
124. Пенитенциарный кодекс Эстонии. URL : <http://infosila.ee/main/1398-zakonodatelstvo-estonii-na-russkom-yazyke.html>.
125. Перепелиця А. І. Нове в кримінальному законодавстві про відповідальність за господарські злочини (коментар до чинного законодавства). *Ваги Феміди*. 2000. № 4. С. 62–78.
126. Пивоваров В. В. Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 20 с.
127. Половинський Л. В. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: міжнародний та вітчизняний досвід. *Економіка. Фінанси. Право*. 2008. № 5. С. 33–35.
128. Попович В. М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології. Київ : Правові джерела. 1998. 420 с.
129. Попович В. М., Трачук П. А., Андрушко А. В., Логін С. В. Актуальні проблеми кримінального права : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 256 с.
130. Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки». *Урядовий кур'єр*. 2002. № 100. С. 2–6.
131. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / [Анцелевич Г. О., Голубєва В. О., Злуніцина Т. В. та ін.] ; за заг. ред. О. Х. Юлдашева. Київ : МАУП, 2005. 272 с.
132. Правове регулювання зовнішньоторговельної діяльності в умовах реалізації інтеграційних прагнень України : моногр. ; за ред.

О. О. Ашуркова ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Чернігів : Десна Поліграф, 2015. 392 с.

133. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень : Закон України від 11 червня 2009 року № 1507VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 45. Ст. 692.

134. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України 23 травня 2013 року № 314-VII / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18>.

135. Про заборону грального бізнесу в Україні : Закон України від 15 травня 2009 року № 1334-VI / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1334-17>.

136. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування : офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

137. Про захист економічної конкуренції : Закон України 11 січня 2001 року № 2210-III / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.

138. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 року N 959-XII / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.

139. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. *ВВР*. 2003. № 39. Ст. 351.

140. Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25.04.2003 р. № 3 / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va003700-03>.

141. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>.

142. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

143. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

144. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-%D1%80>.

145. Протидія економічній злочинності. За ред. П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін. Харків, 2006. 568 с.
146. Пчеліна О. В. Механізм вчинення економічних злочинів. *Право і Безпека*. 2009. № 4. С. 118–122.
147. Реалізація інтеграційного вибору України: правові проблеми, можливі ризики та наслідки : брошура ; за ред. О. О. Ашуркова ; НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. Донецьк : ІЕП НАН України, 2013. С. 82–101.
148. Ревак І. О. Механізм забезпечення фінансової безпеки України: теоретичний аспект. *Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія економічна*. 2009. Вип. 2. С. 238–247.
149. Резнік О. М. Економічна безпека – європейський досвід запобігання та розкриття економічних злочинів. *Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (Суми, 21–22 травня 2015 р.). Суми : СумДУ, 2015. С. 345–348.
150. Рішення Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 року №15-рп/2011 / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11>.
151. Романюк О. Інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб: міф чи реальність. *Вісник прокуратури*. 2003. № 12 (30). С. 41–47.
152. Сатуєв Р. С., Шраєр Д. А., Яськова Н. Ю. Экономическая преступность в финансово-кредитной системе. Москва : Центр экономики и маркетинга. Москва : Прогресс, 2000. 272 с.
153. Селлин Т. Социологический подход к изучению преступности. Социология преступности (современные буржуазные теории). Москва : Прогресс, 1966. С. 27–38.
154. Советская криминология. Москва : Юр. лит., 1966. 320 с.
155. Сокол В. М. Детермінанти злочинності у сфері підприємницької діяльності. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії* : матер. XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (31 грудня 2018 року). Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 114–115.
156. Сокол В. М. До питання визначення злочинів у сфері підприємницької діяльності. *Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування* : матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (1 березня, 2018 р.). Ірпінь, 2018. С. 360–362.
157. Сокол В. М. Запобігання злочинам у сфері підприємницької діяльності: зарубіжний досвід. *Альманах міжнародного права*. 2018. № 20. С. 41–47.
158. Сокол В. М. Заходи запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 201–207.

159. Сокол В. М. Кримінальна характеристика злочинів у сфері підприємницької діяльності. *Право і суспільство*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 206–209.
160. Сокол В. М. Система злочинів у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Херсонського держ. ун-ту*. 2019. Вип. 4. С. 78–82.
161. Сокол В. М. Характеристика особи, що вчиняє злочини у сфері підприємницької діяльності. *Проблеми боротьби зі злочинністю в умовах трансформації сучасного суспільства* : матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (12 грудня 2018 року). Ірпінь, 2018. С. 340–343.
162. Сокол В. Н. Причини протиправних дій у сфері підприємницької діяльності. *Науч.-практ. журнал «Jurnalul juridic national: teorie si practica»*. 2019. № 6 (32). С. 65–68.
163. Суворкін В. А. Юридична відповідальність та її корелюючий вплив на запобігання контрабанді: кримінологічний аспект. *Правова система: теорія і практика*. 2008. № 1. С. 56–60.
164. Сухоребрий І. І. Проблемні питання притягнення до кримінальної відповідальності юридичної особи за вчинення корупційних злочинів. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlduvs/2009_1/09_1_5_5.pdf.
165. Тацій В. Боротьба зі злочинністю у сфері економічних відносин як вирішальний напрямок діяльності правоохоронних органів. *Вісник прокуратури*. 2010. № 1. С. 13–18.
166. Текст Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони / Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL : http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535.
167. Теневая экономика: опыт криминологического исследования. Луганск : РИО ЛИВД. 1997. С. 64.
168. Титаренко О. О. Криминологічна характеристика та протидія економічним злочинам у вугільній промисловості : моногр. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ, 2008. 196 с.
169. Токарчук О. Зарубіжний досвід боротьби з економічною злочинністю. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Одес. регіон. ін-т держ. упр. 2013. Вип. 1 (53). С. 143–147.
170. Топчій В. В. Протидія злочинам, пов'язаним із незаконним заняттям гральним бізнесом: проблеми теорії та практики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 6. С. 58–67.
171. Турчинов А. Теневая экономика и теневая политика. *Политическая мысль*. 1996. № 3–4. С. 83–90.
172. Турчинов О. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження. Київ : Артек. 1995. С. 135.

173. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. Юридическая Россия : Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL : <http://law.edu.ru>.
174. Уголовный кодекс Грузии. Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL : <http://law.edu.ru>.
175. Уголовный кодекс Испании. Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Ф. М. Решетникова ; пер. с исп. В. П. Зыряновой, Л. Г. Шнайдер. Москва, 1998. С. 90–94.
176. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. Под ред. А. И. Коробеева ; пер. с кит. Д. В. Вичикова. СПб., 2001. С. 270.
177. Уголовный кодекс Кыргызской Республики. Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL : <http://law.edu.ru>.
178. Уголовный кодекс Латвийской Республики. Юридическая Россия : Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL : <http://law.edu.ru>.
179. Уголовный кодекс Литовской Республики. Юридическая Россия : Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL: <http://law.edu.ru>.
180. Уголовный кодекс Республики Армения. Юридическая Россия : Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL : <http://law.edu.ru>.
181. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Юридическая Россия : Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL : <http://law.edu.ru>.
182. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. А. И. Лукашова ; пер. с болг. Д. В. Милушева, А. И. Лукашова ; вступ. ст. И. И. Айдарова. СПб., 2001. С. 201–202.
183. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. Юридическая Россия : Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL : <http://law.edu.ru>.
184. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. Юридическая Россия : Федеральный правовой портал (v. 3.2). URL: <http://law.edu.ru>.
185. Уголовный кодекс Туркменистана. URL : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31295286#pos=1918.
186. Уголовный кодекс Франции ; науч. ред. Л. В. Головкин, Н. Е. Крылова / пер. с фр. и предисл. Н. Е. Крыловой. СПб., 2002. С. 295–305.
187. Уголовный кодекс ФРГ ; пер. и предисл. А. В. Серебренниковой. Москва, 2000. С. 156–166.
188. Украина может вернуться в черный список FATF // Media.com.ua от 23 марта 2011. URL : <http://mediaua.com.ua/detail/69759>.
189. Україна. Всесвітній огляд економічних злочинів Кіберзлочини в центрі уваги URL : https://www.pwc.com/ua/uk/press-room/assets/gecs_ukraine_ua.pdf.
190. Урда М. Н. Проблемы применения нормы, устанавливающей ответственность за незаконное предпринимательство : моногр. ; под науч. ред. Т. Г. Понятовской. Москва, 2012. С. 43.
191. Уэда К. Преступность и криминология в современной Японии. Москва. Прогресс. 2000. С. 130-142.

192. Филимонов В. Д. Общественная опасность личности пре ступника. Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1970. 278 с.
193. Фінчук В. В. Організована злочинна діяльність у паливно-енергетичному комплексі (ПЕК) України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 3. С. 212–215. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2016_3_50.
194. Харко Д. М. Кримінологічні проблеми щодо визначення поняття та ознак сучасної економічної злочинності як фактора тінізації економіки України. URL : <http://www.apdp.in.ua/v55/119.pdf>.
195. Четвериков В. С. Криминология. Москва : Инфра-М, 2001. 160 с.
196. Шевчук А. В., Дякур М. Д. Кримінальне право України (Особлива частина) : навч. посіб. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. 472 с.
197. Шерега Ф. Е. Соціологія права: прикладні дослідження. СПб., 2002. С. 219–248.
198. Шостко О. Нові європейські ініціативи і підходи до протидії. *Вісник АПрН України*. 2008. № 2 (53). С. 212–221.
199. Экономические преступления: люди, культура и механизмы контроля. Четвертый всемирный обзор экономических преступлений: Форензик – финансовые расследования Россия. URL : http://www.pwc.ru/ru_RU/ru/forensic-services/assets/gesc_russian_supplement_rus.pdf.
200. Юмашев Ю. Международно-правовые формы внешне экономических связей ЕЭС. Москва : Наука, 1989. 253 с.
201. Юшина С. Сучасний стан та деякі колізії правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 1. С. 54–58.
202. Якимова С. В., Боровікова В. С. Особистість економічного злочинця. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 521–527.
203. Яковлев А. М. Социология преступности (криминология): Основы общей теории. Москва : Содействие новый век, 2001. С. 72–76.
204. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України : моногр. Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2011. 432 с.
205. Яцьків І. Деякі проблеми протидії корупції. *Підприємництво, господарство і право*. № 1. 2009. С. 2.
206. Ardelyan T. O. Criminal law protection of business activities: international experience. *Наукові праці Нац. ун-ту «Одеська юридична академія»*. 2019. № 25.
207. Ardelyan T. O. Criteria for defining business offences. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 6.

208. Emerson M., Edwards T. H. and others «The Prospect of Deep Free Trade between the European Union and Ukraine». Brussels : Centre for European Policy Studies, 2006. P. 106.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	4
§ 1.1. Поняття та система злочинності у сфері підприємницької діяльності	4
§ 1.2. Стан і рівень сучасної злочинності у сфері підприємницької діяльності	20
§ 1.3. Кримінально-правова характеристика злочинності у сфері підприємницької діяльності	29
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ РИНКОВИХ ВІДНОСИН	44
§ 2.1. Детермінанти злочинності у сфері підприємницької діяльності	44
§ 2.2. Характеристика особи, що вчиняє злочини у сфері підприємницької діяльності	57
§ 2.3. Запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності як запорука економічної безпеки України	66
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	89
§ 3.1. Заходи запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності: зарубіжний досвід	89
§ 3.2. Перспективи нормативного та правозастосовного удосконалення інституту злочинів у сфері підприємництва в Україні ...	107
§ 3.3. Законодавче забезпечення врегулювання зовнішньоекономічної діяльності у відповідальності до міжнародних конвенцій як спосіб запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності	119
ВИСНОВКИ	138
ЛІТЕРАТУРА	140

Наукове видання

**Юрчишин Василь Миколайович
Арделян Тетяна Онуфріївна**

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
СУЧАСНИХ ОЗНАК ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

МОНОГРАФІЯ

Підписано до друку 08.02.2021. Папір офсетний. Формат 60x84/16.

Ум. друк. арк. 9,07. Вид. № 21-4. Зам. № 4. Тираж 100 прим.

Видавець та виготівник: ПБКФ «Технодрук»

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №1841 від 10.06.2004 р.
58000, м. Чернівці, вул. І. Франка, 20, оф.18, тел. (0372) 55-05-85